

CĒLĪS

GARA DZĪVES MĒNESĪRAKSTS

SATURA RĀDĪTĀJS

1948. gada 1. pusgads

Dzēja

	Lpp.
<i>Abele, Kārlis</i>	Pēdējais ieraksts, balāde 13
<i>Aigars, Pēteris</i>	Pulkvedis, balāde 113
<i>Čuibe, Mirdza</i>	Apburtais ezers, dzejolis 75
	Klusās straumes, dzejolis 138
<i>Dzīlleja, Kārlis</i>	Reiz manis nebūs vairs, sonetīnu vija 9
	Meistarsoneti, atdzejojumi (Dantes, Petrarka, J. di Bellē, Ed. Spensera, V. Šekspīra, Gētes, Fr. Rikerta, Sent- Bēva, Š. Bodlēra un K. D. Baļmonta soneti) 139
<i>Eglītis, Andrejs</i>	Vai, draugi, nejutat? dzejolis 1
	Pilsoņiem, dzejolis 141
<i>Ērmanis, Pēteris</i>	Tavs smaids, dzejolis 114
<i>Galeniece, Rasma</i>	Vakarā, dzejolis 75
	Zelta puteksnis, dzejolis 153
<i>Ieviņš, Kārlis</i>	Aizbraucot, dzejolis 98
<i>Kalniņš, Nikolajs</i>	Strīdus, sonets 153
<i>Kaugars, Arturs</i>	Bēgļa bērns, dzejolis 1
	Gaidītāja, dzejolis 14
	Melnā kalna atbalss, poēma 49
<i>Kezberē, Elza</i>	Pastarā naktī, dzejolis 51
	Atspīdumi, dzejolis 153
<i>Lazda, Zinaīda</i>	Iznīcība, dzejolis 114
	Pastaiga ziemā, dzejolis 114
<i>Mežezers, Valdis</i>	Pie upes, sonets 153
<i>Miesnieks, Jonāss</i>	Dziesma dzīvībai, dzejolis 60
<i>Mōra, Valda</i>	Divdesmitajam gadsimtam, dzejolis 64
<i>Strēlerte, Veronika</i>	Gotlandē, dzejolis 138
<i>Zāle, Klāra</i>	Galotnēm pāri, dzejolis 10
<i>Zeltiņš, Teodors</i>	Laimas briedis, balāde 63
	Dubultnieks, balāde 117

Prōza

<i>Aigars, Pēteris</i>	Lābais malums, stāsts	5
<i>Eglītis, Anšlavs</i>	Kāpēc Tincis nepakārās, pasaka	61
<i>Dziļums, Alfreds</i>	Celmenieki, romāna II grāmatas fragments	115
<i>Gruzna, Pāvils</i>	Kā viņš nenokļuva līdz Staburagam, quasi una fantasia	52
<i>Ieviņš, Kārlis</i>	Zāļu diena Ezergailos, stāsts	55
<i>Jaunsudrabiņš, Jānis</i>	Āriņi, tēlojums	2
<i>Sarma, Jānis</i>	Studiosus theologiae, novele	65 un 119
<i>Širmanis, Jānis</i>	Spēka zāles, pasaka	11

Apcerējumi

<i>Bērzkalns, Valentīns</i>	Jurjānu Andrejs, viņa vieta un nozīme latviešu mūzikā	29 un 83
<i>Bičolis, Jānis</i>	Ievada piezīmes ieskatam Poruka dzejas saturā	142
<i>Dziļleja, Kārlis</i>	Aspazijas piemiņai	72
	Laikmeti, stili un virzieni	162
<i>Ērmanis, Pēteris</i>	Divi jubilāri, atmiņas un iespaidi (P. Gruzna un K. Ieviņš)	76
<i>Kalniņš, Aleksis</i>	Par prof. J. Endzelīna darbību literārās valodas laukā	154
<i>Kārklīņš, Kārlis</i>	Par lirikas mācīšanu vidusskolās	159
<i>Kundziņš, Kārlis</i>	Kas darāms reliģiskās audzināšanas labā?	26
<i>Liepiņš, Olgerts</i>	Edvarts Virza	15 (188)

Chronika

Francis Balodis un Latvijas senvēsture (Prof. K. Straubergs) 33, Rakstnieks un valodnieks kā valodas veidotājs (E. Hauzenberga-Šturma) 34, Kulta dziesma (V. Mežezers) 36, Anša Bērziņa ilustrācijas evaņģēlijiem un Jāņa atklāsmes grāmatai (Vold. Jansons) 40, Dieniškā maize, P. Aigara romāns (Ēriks Raisters) 42, Pāvila Gruznas romāns Jaunā strāva ((K. Dziļleja un P. Ērmanis) 43, Tagadnes dzeja, K. Dziļlejas Tālos ceļos (J. Bičolis) 46, Literātūras apcere (J. Bičolis) 99, Spilgtās krāsās tverts nesenās Rīgas romāns, Anšlava Eglīša Homo Novus (P. Ērmanis) 105, Konstance Miķelsone, Nelgu svīta (Prof. E. Blese) 107, Jāņa Jaunsudrabiņa stāsts Liktenis (P. Ērmanis) 109, Ilonas Leimanes Vadātājs (K. Dziļleja) 109, Reiņa Birzgaļa ilustrācijas T. Zeltiņa bērnu grāmatām (Voldemārs Jansons) 110, Miris Georgs Kolbe (Voldemārs Jansons) 111, Miris angļu rakstnieks A. Makens (J. Kalnbērzs) 112, Scientiae et patriae (Prof. L. Bērziņš) 167, Vēl par balādi (Prof. Kārlis Ābele) 168, Dažas piezīmes par balādi sakarā ar K. Ābeles un T. Zeltiņa grāmatām (Zinaīda Lazda) 171, Andreja Eglīša dzeja (Ēriks Raisters) 174, Gaisma tumsībā (Osv. Gulbis) 176, Alfreda Dziļuma romāns Celmenieki (Ēriks Raisters) 177, Dūkas kungs un viņa māja, Jonāsa Miesnieka stāsti (Prof. E. Blese) 178, Irma Grebзде, Sērmūkšļu pagasta ļaudis (J. Bičolis) 179, Olgerts Liepiņš, Dēklas ratiņš (L. Pērļupe) 181, Tautas dziesmu krājumi trimdā (N. Kalniņš) 182, Piezīmes par Fr. Dziesmas grāmatu Dzīvei draugos (Austra Tamuža) 185, Trīs ilustrētas grāmatas (Vold. Jansons) 187.

Pielikumā attēli uz atsevišķām lapām: 1. burtn. Edvarts Virza, 2./3. burtn. māksl. J. Zvirbuļa zīmēta dzejnieces Aspazijas ģimētnē, rakstnieks Kārlis Ieviņš, 4./6. burtn. māksl. O. Noriņa zīm. J. Poruka ģimētnē un māksl. M. Induses-Mucenieces zīm. Andreja Eglīša ģimētnē.

C E L S

GARA DZĪVES MĒNESĪRAKSTS

SATURA RĀDĪTĀJS

1948. gada 2. pusgads

Dz e j a

		Lpp.
Čuibe, Mirdza	Ērģeles	254
Dāle, Karola	Līdz rīta gaismai	264
Dziesma, Fricis	Ieiešana	285
Eglītis, Andrejs	Svešā malā	253
Ērmanis, Pēteris	Atteikšanās un miera sapnis	234
Jaunsudrabiņš, Jānis	Bēglis	253
Kalniņš, Nikolajs	Ceļā	264
Kaugars, Arturs	Bail tikties	198
	Pārnācējs	311
Lazda, Zinaīda	Bēgles vakara vārdi	189
	Jaunā bēgle	189
	Rudenī	285
Mežezers, Valdis	Dzimtenes dziesma	261
Toma, Velta	Mūsu zeme	200
Zāle, Klāra	Neredz skats	234
	Kamanās	319
Zeltiņš, Teodors	Koka Kristaps, balāde	190

P r ō z a

Dziļums, Alfrēds	Sētnieks, pasaka	201 un 265
Eglītis, Anšlavs	Dubļi, stāsta fragments	262
Klāns, Pāvils	Parīzes impresijas	280
Lesiņš, Knuts	Dūja, novele	191
Niedra, Aīda	Rauši, stāsts	254
Širmanis, Jānis	Nāves balva, pasaka	199
Zāle, Klāra	Andrēnu tēva svētku vakars, Ziemassvētku stāsts	286

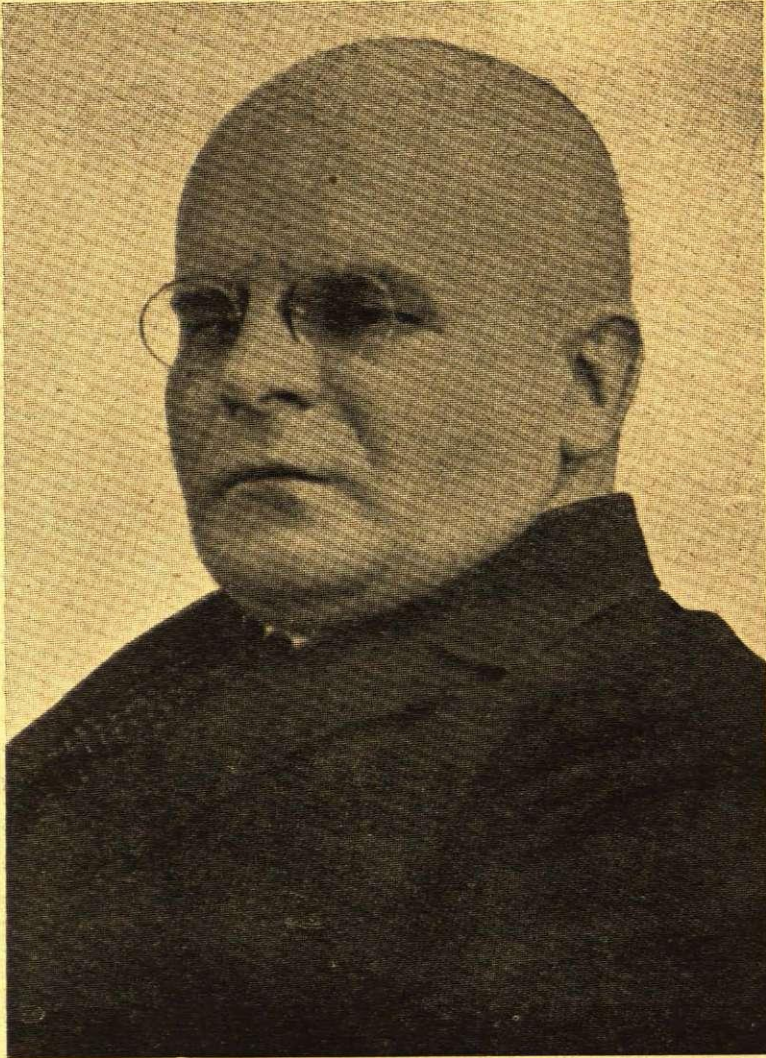
A p c e r ē j u m i

		Lpp.
Bērziņš, Ludis	Skola un skolas gars	316
Bičolis, Jānis	Drāmatika Mārtiņa Ziverta māksla	212
Ērmanis, Pēteris	Atmiņas par Jekabu Janševski	291
Kundziņš, Kārlis	Dieva templis un tā celšana	312
Liepiņš, Olgerts	Aleksandrs Grīns	303
Švābe, Arvēds	Jauna vēstures filozofija	226

C h r o n i k a

Jāzepa Vītola mūzikas vērtības (Knuts Lesiņš) 235, Kārļa Zariņa piemiņai (Pēteris Ērmanis) 238, Augustu Rudīti pieminot (Jānis Širmanis) 239, Knuta Lesiņa romāns Mīlestības zīmogs (Ēriks Raisters) 240, Kārlis Ieviņš, Sidraba birzs (Jānis Bičolis) 241, Mārtiņa Ziverta drāma vienā cēlienā Kāds, kuŗa nav (Prof. Kārlis Kārkliņš) 243, Jānis Klīdzējs, Pajumte (Prof. Ernests Blese) 244, Teologa piezīmes J. Klīdzēja Pajumtei (Osvalds Gulbis) 245, Jānis Širmanis, Pasakas (Valdis Mežezers) 245, Mintauta Egliša grāmatas (Līdija Pērļupe) 246, Oskars Kalējs, Dzimtenes vīrāks (Olgerts Liepiņš) 247, I. vispārējo latviešu dziesmu svētku 75 gadu atceres dziesmu diena (Val. Bērzkalns) 247, Vilhelms Tells Mērbeķas Latv. teātra iestudējumā (Olgerts Liepiņš) 250, Āksts Eslingenas teātrī (Ēriks Raisters) 251, Piezīmes par K. Džilleķas rakstu Laikmeti, stili un virzieni (Prof. Kārlis Kārkliņš) 252, Profesora Dr. theol. K. Kundziņa 65 mūķa gadi (Osvalds Gulbis) 320, Raksturīķas Īnijas Aīdas Niedras personībā un dzeķā (Valerija Bērziņa-Baltiņa) 321, Trimdas rakstniecība 1948. gadā (Pēteris Ērmanis) 325, Ilustrēķas grāmatas (Voldemārs Jansons) 330, Nobeķa premija piešķirķa Dieva lieciniekam literātūrā (Jānis Kalnbērķs) 332.

Pielikumā attēli uz atsevišķām lapām: 7./9. burtn. māksl. N. Strunkes zīm. Mārtiņa Ziverta ģimēķne, 10./12. burtn. māksl. J. Plēpķa zīm. prof. Dr. theol. Kārķa Kundziņa ģimēķne, rakstn. Aleksandra Grīna ģimēķne.

Edvarts Virza

CĒLĪS

GARA DZĪVES MĒNESĪRAKSTS

Nr. 7/9 (34/36)

JŪLIJS-SEPTEMBRIS

1948

Zinaīda Lazda

BĒGLES VAKARA VĀRDI

Glāb mani no dienas posta,
Ļauj tevī nogrimt, nakts!
Ap mani deg bēdu josta,
Mans sliekšanās pelnos raksts.

Aiz manis ceļi gaŗi,
Un vajātājs pēdas sec;
Un kaŗš un nāves stari,
Un asinis nesarec.

Es gribētu pazust tevī
Un ritā vairs nemosties;
Nakts, glāb mani, ieņem sevī,
Mani šautis un pametis Dievs.

Zinaīda Lazda

JAUNĀ BĒGLE

Aiz manis zeltā visa debess kūp,
Un rozes paliek sārti uzplaukušas
Ar vēsu rīta rasu apbirušas.
Ak krāšņais dzīves lauks, viss zeltā kūp!

Bet tagad pelēks, samīts, izpostīts.
Es ceļiniece piekusušu soli
Starp ceļa smilti, akmeni un oli,
Kas nezina, vai vakars nāk vai rīts.

Ak, viss, kas bijis, ja man aizmirstos,
Varbūt es vieglāk irtu ceļa putekļos.
Bet tas, ko vēlos, vairs man nenotiek,
Bez ziņas kājas soļus tālāk liek.
Un tālāk postā ielokās mans laiks
Ar senu rožu blāzmu apdzisis un baigs.

KOKA KRISTAPS

Balāde

Balts šķeldamies putās, melns vilnis dzen
vilni,

Pār Daugavu elsājot viesulis skrien,
Un mākoņi, tumsas un zibeņu pilni,
Ar melnziliem kupriem nāk tuvāk arvien.

„Kas tagad gan laukā līst sajūtīs kāri“,
Dūc Kristaps un atlaižas cisās, lai plecs
Jel atdusas guris, uz kuŗa nests pāri
Pa straudi ik jaunais tik viegli kā vecs.

Daudz gadu jau kalpodams laudim par tiltu,
Pār Daugavu allaž viņš staigājis naigs,
Pat bieži pilns prieka, kad vingru un siltu
Klāt glauzoties krūti ir sajutis vaigs.

Tak šūpot visdaiļāko gurnu uz kakla
Un rožainu meitenes ceļgalu glaust
Gan netiktos tagad. Nakts vētrā vaid akla,
Bet būdā ir silti un tikami snaust.

Un kāju kā varena ozola stumbru
Simts olekšu gultā ceļ Kristaps un sēc:
„Cik labi pēc dienas tā atguldit kumbru.“
Bet negaisa brāzmās aiz upes kāds brēc.

Jā, tiešām, kā raudas, kā špukstus nes vēji,
Un ieklausās Kristaps — tā bērniņa balss.
Tad milzoņa stāvu no salmiem ceļ spēji, —
Ja palikes viņš guļot, bērns raudās un sals.

Sirds Kristapa krūtīs nav akmens, lai lautu
Brēkt pamestam bērnam, viņš Daugavā brien,
Un strame nes viņu, līdz jozmenim skautu,
Salts miklumš caur drānām pie auguma lien.

Un ietinis mētelī puisēnu maigi,
Steidz atpakaļ milzis. Bet ūdeņi krāc
Un putojot sniedzas līdz krūtīm drīz baigi,
Tak pašāvīgs spēkam vēl Kristapa prāts.

Te dīvaini smagu jūt piepeši nastu,
Tik tieko vairs spēdams to turēt un celt.
Vai tiešām trūks jaudas un nesasnēgt krastu?
Jau Daugava vilni pret muti met šķelt.

Ar gurušiem lieliem iet Kristaps un tausta,
Kur oļainā dziļumā pēdu var likt.

Melns ūdens sāk stindzinot sniegties pie
skausta.

Kaut bērna dēļ, bērna dēļ malā vien tikt!

Brien Kristaps tik tālāk ar svīdušu pieri,
Lai Daugava viņus aiz plakestiem jau lej.
Tad guris līdz nāvei līkst būdā pār ieri,
Kur siltumā nastu tik nolīkt vairs spēj.

Pus midzis, pus nomodā bērnam no saujas
Redz dālderus birstam, kas zaigojot skan,
Un mīrkli kā pasakas burvībai ļaujas:
„Vai tiešām zelts spožajā kaudzē viss man?“

Teic puisēna mute, vēl ūdeņu valga,
Ap galvu tam gaismu kāds vainagā vij:
„Nem droši, tā pārpilnam pelnīta alga,
Jo pasaules sāpes uz pleciem tev bij.“

„Tad dodu es visu, nenieka sev ņēmis,
Lai Rīgu par skaistāko pilsētu ceļ,
Kur laimīgas dienas Dievs dzīvot man
lēmis.“

Un Kristaps grābj zeltā un riekšavām smel.

„Kas gribā dot citiem pats pāri sev cēlies,
No mūžības daļu par algu sev gūst.
Kā tiko vēl, milzi? Tas notiks, ko vēlies!“
Un zēna balss pravietim līdzīga kļūst.

Sirds Kristapam runā ar lūdzēja mēli:
„Bērns mīļais, ja tevī Dievs brīnumu spēj,
Tad mūžam te dzīvot un redzēt man vēli,
Kā torņgalus Rīga pret debesīm slej.“

Smaids mazajam pazūd no saulainā vaiga,
Ap pieri sārts dzēlumū blāzmojums tvīkst:
„Tik būti, kas necieš un neiemīl maiga,
Dievs sodit ar mūžīgu dzīvību driest.“

Redz Kristaps, ka puisēna paceltā rokā
Kāds asiņu piliens deg sarkans un kvēls,
Un raugoties sastingst un pārvēršas kokā
Kā veclaiku meistara darināts tēls.

D Ū J A

Novēle

Bija 1944. gada augusta rīts, spožs un dzestrs, ar tādu īpašu rāmu dzidrumu, kāds mēdz ieviesties dienu tecējumā uz rudens pusi.

Gar lielceļu mežā sadzīto ļaužu pulks sāka nolaist kokus tanku sprostiem pēc dažu Todta organizācijas vīru norādījumiem, kad kļuva dzirdams drebelīgs kāpurvažu troksnis. Pulciņā, kas bija tuvāk ceļam, dažs pacēla galvu un klausījās.

„Tanki,“ viens noteica.

Bāls vīrs, autā ievīstītu pēdu, atsēdās zem alkšņu krūma un pasmaidīja: „Atkāpšanās! Kā viņi tiks atkal uz priekšu, kad mēs te visu tik smalki nosprostosim?“

„Na, kas tagad ir uz priekšu, kas — atpakal? Tikai pēc paša bīksēm vari izšķirt!“ kāds cits atteica.

Caur koku starpām lielceļa uzkalnā kļuva saredzami pelēki ķermeņi, kas ātri tuvojās mežam. Kāpurvažu graboņa pieņēmās spēkā.

Pār lielceļu pārskrēja uztraucies cilvēks un, kaut ko izkliegdam, skrēja mežā. Svārkus viņš bija pārmetis pār plecu un muguras maišeli turēja vienkārši rokā aiz siksnas, svārstīdamies tas reizēm sitās skrējejam gar lieliem, traucēdamas kājām uzņemt iespējamu ātrumu. „Tanki, tanki,“ viņš brēca, skriēdam gar pirmo strādnieku pulciņu.

„Nu jā — tanki, kas par to?“ kāds miermīlīgi atņēma.

„Krievu tanki, ar zvaigzni!“ vīrs noklīdzēja un, it kā pārējo klātie šo vietu mežā darītu drošāku par citām, apstājās, lai uzvilktu svārkus un sakārtotu mugursomu. Šai brīdī augšpus mežam atskanēja divi dobji sprādzieni, isām kārtām ietarkšējās ložmetējs. Aiz tiltiņa grants bedrēs bija novietojusies neliela vācu apsardzes komanda ar tanku dūrēm. Laikam tā bija mēģinājusi veikt savu uzdevumu. No tās puses parādījās vēl daži bēdzēji. Par darba rīkiem — zāģiem, cirvjiem un lāpstām vairs nebēdānot, katrs meklēja savus svārkus un mugursomu

un laidās projām, ieskaitot darba pārraugus vāciešus.

„Die Organisation Todt ist doch tot,“ vīrs ar apvīstīto pēdu noteica, bet to vairs neviens nedzirdēja. —

Kā kara sākumā vācieši, tā tagad krievi raidīja tanku strēles visur, kur juta tukšu vietu frontes izburbejušā miesā, nebēdādami par aizmuguri un pierādīdami jaunā saukļa pareizumu: „Nemci nas naučili vojevatj, a mi ich otučim (Vācieši mūs iemācīja kaņot, bet mēs viņus atmācīsim),“ papildinot to ar kādu vecāku atziņu: „Nemec to umnij, da um u ņevo durak (Vācietis jau gudrs, bet prāts viņam mulķis).“

Daugavpils bija kritusi. Demoralizētās vācu armijas daļas, kuŗu kaujas spējas tikai vājināja par kara iznākumu jau šaubošos veco rezervistu gada gājumu papildinājumi, vilkās pa dažādiem ceļiem uz Rīgas pusi. Civīliedzīvotājus savāca komandās un sūtīja nocietinājumu darbos, par kuŗiem neviens nezināja, kur un kam tie vajadzīgi. Jaunās ierakumu līnijas bieži pārgāja ienaidnieka rokās neaizstāvētas. Bet tiltus saspridzināja, mājas un ražu nodedzināja, un visi ceļi bija pilni apjukušu bēgļu. —

Krievu tanki bija pabraukuši nocietinājumu cēlējiem gaŗām, neliekoties par tiem ne zinīs, bet tagad tikai īsti sāka izpausties pārsteiguma un šāvīnu trokšņa radītā pānika. Mežs piejuka pilns bēgošu cilvēku, kas lūkoja katrs uz savu roku nokļūt drošībā, rast kādu patvērumu, lai vēlāk mēģinātu tikt Rīgā mājās un pie tuviniekiem. Šī bija rīdzinieku komanda, kuŗas sastāvā bija maz fiziska darba strādnieku, bet galvenā kārtā ierēdņi un dažādu uzņēmumu darbinieki. Isā laikā mežs gar lielceļu kļuva tukšs. Vienīgais palicējs bija minētais vīrs ar neapauto kāju. Ilgi nevalkātie stulmeņi bija viņam noberzuši kājas, kreisās mazais pirkstiņš bija sācis čūlāt, un kāju vairs zābakā nevarēja iedabūt. Tas jau vien būtu pietiekams iemesls, lai viņš netiktu citiem līdzī, bet viņš to arī nemēģi-

nāja. Viņš nogulās aiz alkšņu krūma uz vēdera un kādu laiciņu vēroja apkārtni. Viņš redzēja, kā nenoplautā rudzu laukā iemuka daži vācu kareivji no grantsbedrēm, kā viss apkārt kļuva gluži tukšs un mierīgs, it kā nekas nebūtu noticis. Tankiem nebija nekādas daļas gar atsevišķiem cilvēkiem, — viņš sprieda. Pie tam — tie jau bija garām, likās, visi. „Ej allaž tur, kur citi neiet,“ viņš atkārtoja sevī nekad un kur izkaldināto dzīves gudribu. Viņam nebija bailu; kad viņš palika viens, viņš jutās pavisam drošs. Citu klātieņi viņu nospieda un padarīja atkarīgu. „Vairies no pūļa, tur vienmēr gadās kāda nelaime,“ viņš vēl sevī noteica, tad miermīlīgi uznāca uz ceļa, kur rēgojās tanku iespīestās rievās, somu pār muguru, vienu stulmeni rokā, un palūkojās saulei acīs.

Viņam bija plāni pelēkdzelgāni, nekārtīgi sacirtojušies mati, mierīgi, pareizi sejas vaibsti, atskaitot paplato muti, kas, allaž it kā pussmaidā, piešķīra sejas izteiksmei kaut ko zēnīgu, kaut gan, tuvāk ieskatoties, likās, kādas savādas sāpes bija ieaudušas šai sejā daudz smalku rievu, viņš vairs nebija tik jauns. „Kas man var notikt? Ha!“ viņš runāja pats sevī. „Allaž preti, tikai preti, tā ir visdrošākā bēgšana,“ aizbāza stulmeni aiz mugursomas siksnas, pārrāpās pār grāvi un gāja pa tā zālājo, miksto malu, arvienu drusku pieklibodams, uz dienvidu pusi. Jebšu šai bezbēdīgumā bija kāda tiesa izmisuma spīts. Saulē viņam drīzi kļuva karsti, kāja sāpēja, un viņam bija skaidrs, ka tālu viņš neaizies. Sastapt kādu braucēju vienā vai otrā virzienā pēc tanku caurrāviena nebija nekādu izredžu. Īstenībā viņu vadīja nojauta, ka tuvumā vajadzētu būt kādām mājām. Britiņu viņš atmetās pavēni atvilkt elpu. Viss apkārt bija kluss, silts un mierīgs. Kāds saules stars iesvilās priedes skujās viņam pār galvu ar dimanta asumu, salūzdams sīkās varavīksnēs, un viņš pēkšņi kļuva vārgs no šī skaistā miera un kādas iekšīgas smeldzes, kas viņu allaž pārņēma, kad viņš nebija starp ļaudīm, un ļāva savam prātam vaļū.

„Es paiešu šim zaram garām un varbūt nekad to vairs neredzēšu,“ viņš domāja, „varbūt — citus, bet šo — vairs nē, nekad,

nekad vairs“. Šī doma viņu sāpināja, un tā neuzmācās viņam pirmo reizi, bet gandrīz allaž, kad viņš gadījās nepazīstamā vietā. Citreiz tā bija maza dzelzceļa piestātne, citreiz ganāmpulks ceļmalā, citreiz meitenes laktiņš, par ko viņš tā domāja, juzdamies kādā neizklūstamā gūstā, no kuŗa nekas viņu nespēja atbrīvot, kā ūdeni no tecēšanas lejup. „Vai esmu kļuvis vecs?“ viņš domāja. „Kādēļ šīs skumjas? — Eji, kurp iedams, allaž būs kaut kas, ko tu skatīsi pēdējo reizi! Kas par nelādzīgu domu...“ Agrāk viņš tīkoja pēc visa, ko skatīja pirmo reizi. Un atmiņās viņš pārtaustīja šo to, ko bija vieglprātīgi aizlaidis garām. Viņš bija no nemiera cilts, prāta klaidonis, untumains un neuzticīgs, kas allaž tīkoja satvert kādu saules staru, bet plauksta palika tukša. Kaut kā viņam bija par daudz vai par maz Laimas māte iedevusi līdzī dzīves pūrā. Neko viņš nebija panācis, neko sasniedzis. Pie tam viņam nebija bijis nožēlu, tikai tāda pārdrosmīga sajūta, ka tas, ko citi augstu vērtēja un kam pieķērās, nav viņa vērts. Un pēdējos gados viņš bija ar rūgtu smīnu vērojis, kā viss tas izputēja, kam citi bija pieķērušies. Iznāca, it kā viņam būtu visu laiku bijusi taisnība. Bet šai taisnībā bija kāds rūgtums, kas atriebās viņam pašam. Viņam nebija nekā ko zaudēt jūtu, lietu, dzīvības un nāves murskulī, ko sauca par kaŗu, kā nav ko zaudēt vēja trenktai lapai. Viņš tikai negribēja nekur apstāties, nekur aizķerties, tīkodams kaut kā nenosakāma, viņam vienam pašam nolemta, bet tagad sāka aizķerties pie katra nieka, pat pie priedes zara. Saules stars jau bija to pametis, augonis kājā atkal sevi atgādināja un padarīja viņu īgnu. „Na,“ viņš sprieda, „pasaulē ir miljoniem ķīniešu, kam klājas ļauni jau gadu tūkstošiem, kāds brīnums, ja tev arī neiet labi!“ — Viņš, proti, nebija ne ticīgs, ne neticīgs, tikai viens no tiem, kam reizēm gadās apstāties kāda mirkļa priekšā un brīnīties, vai tas būtu viss, kas viņam nolemts. Viņam likās, ka arī visa pasaule šai mirklī aizardētu elpu, jo sajūta, ka esi vienīgais, gar kuŗu pasaulei būtu jāraizējas, nevienu nepamet priekš nāves. — Bet viņš netaisījās mirt. Viņš atkal saspītējās, uzņemdams savu stāvokli ar visu iespējamo labdabīgo ci-

nismu: „Tur vajaga būt kādām mājām. Es ieiešu tanīs, apmazgāšu savu kāju, nodzeršos piena, likšos gulēt — kaut vai uz stallaugšas — un jutišos labāk par visiem zaķapastalām, kas sabēga mežā.“ —

Un viņš kliboja tālāk. Mežmalā viņš apstājās, pārskatīja saardīto tiltiņu, kas bija vienīgais cietējs īsajā kaujā, un saules pārplūdināto ainavu. Viņš nebija vilies: tur rēgojās kādas mājas, pat divas: vienas uz kalnā, tās bija nodedzinātas, krāsmatas vēl kūpēja, bet otras — ielejā — bija veselas, tās it kā neviena netraucēja, aiz ceļa kokiem ieslēpušās — un droši vien tādēļ palikdams neskārtas. Viņš izlasīja nobālušās, sašķiebtās koka plāksnītes pie māju ceļa: Jaunvēveri — 0,5 km, Vecvēveri — 0,8 km. Tātad tiem vajadzēja būt Vecvēveriem, uz kuriem viņu vadīja šīs divas nepārdzīnamās gaitas. Viņš sāka tuntuļot uz priekšu naskāk, it kā būtu šais mājās ielūgts.

Tās bija skaistas, vecas mājas: ar trīs liepu pavēni pagalmā un ābeldārzu lejāk. Visas ēkas bija veselas un vērās viņam pretī kā laipnu cilvēku sejas. Gar dzīvojamās mājas priekšu bija dobītes, kuņās ziedēja kliņģerītes, puķu zirnīši un atraitnītes. Smilšu ceļiņš bija glīts un tīrs un vēl rādīja gluži neskārtas grābekļa gludinājuma pēdas. Brīdi viņš apstājās šī brīnuma priekšā, kas nezināja nekā ne par kaķu, nedz par cilvēku izmisumu. Logi laistījās saulē tīrā sudrabā, pagalmā pastaigājās dažas vistas, uz soliņa tupēja kaķis, kas, viņu ieraudzījis, sabozās un aizslīdēja aiz mājas stūpa. Bet suņi nerēja, kūts, stalla un ratnīcas durvis bija pusviru; viņš ielūkojās tanīs, un viņam viss kļuva skaidrs, jo tur nebija ne zirgu, ne lopu, ne ratu, tikai vecas ragavas un zirglietas. Bez cerībām kādu sastapt, viņš piedauzīja pie virtuves durvīm, tās bija ciet, un neviens neatsaucās uz viņa atkārtotajiem dūres sitieniem. Viņš pagrabinājās gar logiem, bet tie blenza pretī tukšu gīmi. Brīdi viņš pārdomāja, tad uzmanīgi pataustīja zem lieveņa akmeņiem un — nepievilās — atrazdams kādā starpā zemē ierušinātu atslēgu, — varbūt mājinieki bija to atstājuši aiz veca ieraduma, varbūt kā pēdējo cerību atgriezties.

Viņš sēri pasmaidīja par citu nelaimi un savu laimi.

Nosūbējušās durvis vērās, lēni čikstēdamas, kā negribot, rādīdamas tumšu virtuvi. Uz plīts bija panna ar spēka kamarām, katlā — biežputras atliekas. Istabas — caurstaiģājot — atklājās vairāk izvandītas, nekā caur logiem skatoties: galdu atvilktnes, kumodes un skapji pavirši aizgrūzti, taču — ne gluži tukši. Acīm rēdžot, uz ātru roku izvākdami, varbūt kaimiņu ugunsgrēka izbidēti, mājas iemītnieki bija centušies pakert lidzi vērtīgāko: veļu, drānas, ēdamo, cik varēja pāris vezumos iekraut. Goda istabā vēl mierīgi tikšķēja sienas pulkstenis. Gultām nebija segu, bet vēl palikuši pāris sagulēti palagi un spilveni, aizskapī karājās vecs jērādas kažoks. Pieliekamajā bija palicis pusaizgriezts maizes klaiņs, bļodiņa kausētu tauku, biežpiens, ērkšķogu ievārījums, burka svaigi skābētu gurķu, etiķis rievotā pudelē, pelēka, rupja, graudaina sāls uz apakštāsītes...

Viņš izstaigāja visas istabas ar tādu neērtuma sajūtu, it kā viņam pie katrām durvīm būtu jāpiekļauvē, kaut arī zinādamas, ka tas velti, — viņš bija vienīgais šo māju iemītnieks; pēkšņi šī sajūta viņu kaut kā priecināja. Tiesa, viņš nožēloja šos ļaudis, kas pāris stundu laikā bija spiesti atstāt mūža iedzīvi. Katra palikusi lietiņa neskaidri atspulgoja kādu izputinātu dzīvi, tas bija skumji, kā raugoties krastā izmestos ūdens augos, kas sakalta pelēki, vēl tikai pirms īsa laika rādīdami ezera dzelmē fantastisku, krāsainu, dzīvības pilnu ainavu. Bet viņš neilgojās laužu. Viņš ierikojās ērti virtuvē, paēda, kas bija pie rokas, papildinādams savu mielastu ar krājumiem no mugursomas, kļuva rāms, mierīgs un drusku īgns, kā visi paēduši cilvēki; tad apkopās pats un apmazgāja kāju: augonis vairs nebija apturams, viņš ievīstīja kāju silti vilnas autā, lai ātrāk izaug, pievēra gala istabā slēģus, noslēdza durvis un ielikās gultā, apsegdamies ar veco kažoku. Tā laikam bija saimnieka gulta un kažoks, — viņš pussmaidis nodomāja un iemīga.

Viņš pamodās no tālumā skanošiem grāvieniem, izgulējies, svaigs un gluži lietisks,

tikai drusku apmulsis. Prāts un dzīvības instinkts darbojās reizē, asi un ātri. Tikai mazu brītiņu viņš atsēdās uz gultas malas, lai ataptos un atcerētos, kur atrodas. Kad atmiņa bija atšķetinājusi asociāciju virkni, kas skaidri attēloja viņa gaitas līdz nokļūšanai saimnieka gultā, viņš uzrausās kājās, atsita vaļā logu un slēgus. Debess bija skaidra, un grāvienī tāli, pēcpusdienas zelta rūsā viņa priekšā gulēja dārzs: priekšplānā augstais koks ar galotnē palikušajiem rožāboliem, aiz jānogulājiem vienmērīgā zemu ābeļu virkne nolikušiem zariem, lieliem, zaļiem un dzeltāniem augļiem. „Antonovkas,“ viņš sprieda, „...kur ir kauja?“ Vai fronte, viņam gūlot, būtu aizvirzījusies garām un kļuvusi blīva? Tankiem parasti sekoja motorizētas kājnieku vienības, un tad viņš būtu nelāgā vietā. Tai pašā brīdī viņš sajuta pārsteigumu, ka kustas pa istabu itin viegli, nejudams slimās kājas. Viņš atina autu: augonis bija pārtrūcis. „Īstā laikā,“ viņš nodomāja, „drusku vazelīna un marles — un es varētu soļot atpakaļ.“ Vajadzētu arī silta ūdens, bet uguni nedrīkstēja kurt: ka nesāk māju apšaudīt! — Viņš apkopa augoni kā mācēdams, slavēdams savu tālredzību, ka mugursomā bija paķēries līdzī joda vazelīns un marle. „Īstenībā cilvēka ķermenis neko sevišķi neatšķiras no prāta, pat ļaunāk: tevī ieperinās kāda doma, no kuņas ne ar kādu ārstēšanu netieci vaļā...“ viņš prātoja; tad mēģināja iedabūt glīti pārsieto pēdu stulmenī; ar mokām tā iegāja, bet — kad piemina — tomēr sāpēja: nekāds soļotājs viņš vēl nebija. „Dabā tāpat kā liktenis visu dara īstā laikā,“ tā noteikdams, viņš sameklēja virtuvē vecas koka kūts tupeles, ielaida ērti kājas un sāka pārdomāt, vai nesojot ar tām. — „Principi ir koka tupeles,“ viņš atcerējās Bismarka teicienu, „ērti brist pa dubļiem, bet ļauni, kad jāskrien!“ Nu — viņš neskries, viņš pagaidīs, kad beigsies kauja un mēģinās lavīties projām pa vakara krēslu. Pa to laiku kauja jau bija beigusies: pēkšņi un bez sīko uguns ieroču iejaukšanās, kaut kur aizdūca lidmašīnas.

Labu laiku viņš staigāja no loga pie loga, raudzīdamies, vai kaut kur neparādīsies nezīnāmie uzvarētāji, un domādams, ka varbūt nebūtu labi sagaidīt viņus šais mājās; bet uz

lielceļa un apkārtņē viss palika klusu, ābeļu dārzs iemirka saules rietā. Viņš sakārtoja savu mugursomu un gaidīja tumsu; ieēda un iznāca uz sliekšņa; tad mājas ceļš iesārtojās putekļos un iegrabējās rati. Viņš aizlavījās aiz klēts stūra.

Viņš vēlreiz pārdomāja ātri savu stāvokli: no šejienes nekāda lāga bēgšana nebija? Un kas tie par uzvarētājiem, kas brauca ratos? Viņš atkal iznāca pagalmā, samanija par gabalu vācu uniformas un iestājās durvīs.

Tā laikam bija kādas izjukušas vācu rezerves rotas kanceleja. Viņi iebrauca ar trim ratiem pagalmā un izskatījās gluži miermīlīgi, noputējuši, gurdeni, bez militāras stājas, vezumnieki, aizmugurnieki. Viņš iebrūda savu mugursomu pasolē un gaidīja.

„Na, beidzot kāds cilvēks,“ teica tukls seržants, norauzdamies no dažāda lieluma kastēm un maisiem. „Kas ko ēst?“

Jautātais paraustīja plecus: „Esmu viens un slimis.“

„Ir jau labi, sameklēsim pašī.“

„Lūdzu, ja varat,“ viņš atsēdās uz soliņa, kur pirmīt, viņam šais mājās ienākot, bija sēdējis kaķis un, tāpat kā tas, mazliet uzbozās, bet nebēga.

Sākumā it kā kautrēdamies viņa klātienēs, vācieši pamazām kļuva brīvāki: mājās duņēja un klaudzēja, vistu kūti kļuva dzirdama ātri apslāpēta iekrēkšanās.

Kalsens kaprālis pienāca aprunāties, droši vien taisni tādēļ, lai novērstu mājas saimnieka uzmanību no tā, kas mājās nōtika. Bet cilvēks uz soliņa bija gauži nerunīgs.

„Kur palika krievu tanki?“ bija vienīgais, par ko viņš interesējās.

„O — pagalam, cauri, mūsu Rūdelis viņiem parādīja.“ Viņi sasmēķēja kaprāja cigaretes. Jā, Rūdeļa pikējošo bumbvežu eskadriļa bija iznīcinājusi krievu tankus, kā allaž. Fronte ir kārtībā, tikai nesekmīgs caur-rāvīviens. Un kaprālis sāka apskatīties, vai nekavējas par ilgu un nav palaidis kaut ko labu garām, aizmirsdams uzmanīt izklīdušos biedrus.

Likās, vācieši meklēja savu daļu; kādu laiku apspriedās, vai nepārnākšot šeit, bet seržants strupi teica: nē, — un atkal visi izklīda. Ratu aizmugurē atrada vietu dažas

vistas slābaniem kakliem, tad viņi meklēja vēl kaut ko, pārstaigādami pagalmu un ēkas, ar to ziņkāri un dzīvīgumu, kas raksturīga cilvēkiem, kad viņi jūtas brīvi no pārdomām par īpašuma tiesībām; izstiepa pāris paduses ar atlikušo dvieļu un grīdas celiņu vīstokļiem. Rati brieda. Tajos bija dažādas grabažas: kastes, katli, krēsli. Bet krēsli bija sašķiebušies un slikti. Viens iznesa no goda istabas divus jaunus pītos krēslus; pamanījās uz soliņa sēdošā cilvēka skatienus, saprotoši pamāja ar galvu un izņēma no ratiem bojātos: „Te jums būs kas vietā, tie nemaz nav sliktāki, jums tikai jāsaprot — kaŗš — mums nav laika salāpīt,“ un viņš ienesa krēslus iekšā.

Viņi bija godīgi, kā visi vācieši, jo paši ticēja saviem meliem; viņi tikai apmainīja vecas mantas pret jaunām, lai nākamū rītu arī tās izmestu ceļmalā. Pie tam, šie ļaudis acīm redzot tikai nesen bija frontē, tikko paguvuši mācīties laupīšanas saldumu, kad mēdz pievākt gluži nederīgas lietas. Viņi apmainīja arī dažus traukus, gandrīz likās, ka viņi mājās vairāk ienesa nekā iznesa, tik viņi bija godīgi, juzdamies neērti no viena cilvēka skatiena, kas sadudzis sēdēja uz soliņa mājas priekšā un viņu acīs iemiesoja saimnieku.

Beidzot mājās kļuva kluss, rosība pārmetās uz ābeļu dārzu, kur sākumā kratīja, beidzot lauza. Vezumi brieda. Pēdējie saules stari švikoja debesis rāmu, skaidru dzeltānumu. Dārzā aiz ābelēm kļuva dzirdama skaļa valoda un smiekli. Tas turpinājās labu laiku. Pāris apdullušas bites ielidoja pagalmā. Cilvēks uz soliņa domīgi pavērsa galvu uz dārza pusi, tad noslēpa savu muguras maisu virtuvē zem iekurjiem un gāja skatīties. Kareivji bija uzgājuši pusduci bišu stropu. Divi bija apvilkušies gāzu maskas un, pārējiem ietālē smejojot, rikojās pa stropu iekšu ar nažiem un šķīvjiem, ādas cimdiem rokās. Jau sen šī kaŗa dalībniekiem bija skaidrs, ka iepriekšējā kaŗā par bīstamāko izsludinātais ierocis — gāzes šoreiz nebūs izšķirējas, un ja gāzu maskas kādām kaŗaspēka daļām vēl bija, tad tām bija tikpat maz nozīmes kā no pirmā kaŗa palikušajam uzrakstam uz vācu kaŗavīru jostām: „Gott mit uns!“

Pienācējs brīdi palika stāvam pārdesmit soļu attālumā no kareivjiem, tad kāds rūgtis kumoss viņam sakāpa kaklā un viņš teica: „Endlich haben sie die Gasmasken nötig.“

„Vielleicht brauchst du auch eine,“ kāds no malas iesaucās un piemeta viņam gāzmasku. Vīrs uzmina tai ar kāju un gāja tieši uz bišu stropiem. Rikotājies pievāca izņemtās kāres un atkāpās. Viņi bija tikai aizmugurnieki. „Kas par velnišķīgu dienu,“ vīrs domāja, „kas man daļas gar šīm mājām un bišu stropiem.“ Bet otra balsis teica: „Par kaut ko tev beidzot jāiet!“ Un viņš gāja. Viņš sajuta trīs četrus dzēlienus uz vaigiem un kaklā, bet viņš gāja. Viņš iebāza galvu atvārtajā stropā, kur bija tikai tumšs un rāms muŗžeklis un, nezinādams nekā cita ko darīt, pārbīdīja atlikušās kāres vienādos atstatumos; bites rāpoja pa viņa rokām, nevienu viņš nesaspieda un neviena viņam neiedzēla. Kāda draudzība bija nolaidusies pār viņu un šo stropu, un tā bija lielākā, kādu viņš jebkad bija dzīvē sajutis. Viņš uzlika jumtu pirmajam stropam, tad tādā pat veidā sakārtoja otro, gluži labi apzinādams, ka tas nav biŗkopja darbs, ko viņš veicis, bet kāda izrīcība, kas tikai viņam pašam bija vajadzīga. Kareivji brītiņu klusēja, tad sāka vākties uz pagalma pusi.

„Jā, jā,“ teica viens ar gāzmasku, kuŗa balsī viņš pazina kalseno kaprāli, „bites zina saimnieku,“ un uzsita viņam uz pleca, „bet tagad ir kaŗš, un kad es tikšu mājās?“ Viņi visi gāja uz pagalmu, un seržants, ratos kāpdams, iespieda viņam rokās desmit marķu, teica „ar labu nakti“ — un viņi brauca. Viņi bija pārliecināti, ka ir godīgākās armijas kaŗavīri, kādus jebkad Eiropa redzējusi.

„Vielleicht kommsta mit?“ ieminējās kalsenais kaprālis, bet aprāvās, pamanīdams seržanta biedinošo skatīenu. Jo tas bija seržanta vienīgais noslēpums, ko nedrīkstēja izpaust: armija atkāpās. Tas bija visiem redzams, bet par to nedrīkstēja runāt. Pat atkāpdamies šī armija gāja uz priekšu!

Palicējs strupi teica: nē! Un to teikdams, viņš juta, ka dara pāri savas būtes saprātīgajai daļai, kas teica, ka būtu jābrauc, ka viņš nekur netiks ar savu slimo kāju, ka būtu vienkārši jāpārlec pāri tai neredzamai strau-

mei, kas viņu patlaban nesa uz savas muguras. Bet viņam sāpēja bišu dzēlieni, un viņš jutās it kā būtu izplaukātš pats un tā saimnieka vietā, ar kuŗa kažoku viņš bija pīrmit apsedzies. —

Viņš apsēdās uz soliņa, turpat kur pirmīt, un runāja: „Ir zemes, kuŗas padara ļaunas sausums vai ūdensplūdi, zemestrices, siseņi, čūskas un krokodīļi, un nafta un zelts; un nekā tāda mums nava, atskaitot saules rietu un mūsu pašu darbu, pēc kuŗa citi kāro tik ļoti, ka aizmirst paši strādāt; šī zeme ir tik skaidra un tik tīra, ka no tās nekas ļaunāks netek ārā kā bērzu sula pavasaros, no kuŗas reibst tikai tie, kas kādreiz paskatījušies saulei acīs.“ —

Viņš pazvāroja savu mugursomu un teica: „Bet to visu atsveŗtas, ka mēs dzīvojam starp divām milzīgām tautām, kuŗām allaž liekas, ka viņas ir par mazām, lai būtu laimīgas, un tas ir ļaunāk nekā sausums un ūdensplūdi, zemestrices, čūskas, krokodīļi, moskiti un visi pārējie mošķi. Tas ir tik ļauni, ka pat man, kas vispār nekā neesmu darījis šīs zemes labklājības celšanai, būtu jāmeklē šonakt kāds ceļš. —

Bet viss ir tikpat drošs, cik nedrošs šai pasaulē, kur bezdelīga kūts pajumtē un skudra uz celiņa nez kādēļ jūtas drošāk par vislabāk bruņoto kaŗavīru un kur reizēm visu izšķīŗ kāda mirkļu matēmatika, kas liekas nejauša, bet kuŗā ir kādas gribas izpaudums, kas ir brīva tādēļ, ka nespēj pārredzēt savas rīcības sekas.“ — Vīram ar mugursomu tikai vajadzētu aizcirst durvis un soļot uz zemeļiem, bet viņš meklēja iemeslus uzkavēties šeit ilgāk. Viņš aizvēra visus slēģus, tad iededzināja saimnieka galā palikušo petrolejas degleni, sameklēja apsūbējušu spoguļi un izvilka no sejas bišu dzeloņus. Seja bija sākusi uztūkt, mirkli viņā pamodās vecais smējējs: vēl pāris dzēlienu un šī spoguļa būtu tavam ģimim pār maz! — viņš domāja. — Nu, vismaz viņš bija paglābis pārējos stropus no izlaupišanas. Tajos droši vien nebija vairāk medus nekā abos iztukšotajos: mājas iemītnieki bija savu daļu pievākuši, atstādami tikai pusaizvaskotās kāres bišu barībai, apakšā trauciņš ar cukurūdeni bija gandrīz sauss. Jebšu vēl ziedēja virši, un bites bija

uzcītīgas... Tikai: vai viņš pats nebija ieradies šais mājās kā laupītājs — sasildīties pie izdzisuša pavarda? Kaut kas neapzināts bija viņu pārvērtis par aizstāvi. — Viņš pārstāģāja atkal istabas un, kādas pēkšņi atmodušās mīlestības skubināts, sāka tās piekārtot: salika krēslus glīti kaktos, aizbīdīja atvilktnes, ieģrūda plauktā un nolīdzināja dažas izšlukušās grāmatas, jā — viņu pat pārņēma tik liela tīrības sajūta, ka viņš sadabūja slotu un izslaucīja kaŗavīru piebradātās grīdas, pastarpis aplūkodams gar sienām palikušās ģimētnes: bārdainus vīrus un sievas līdz kaklam sapogātās blūzēs, augsti cirtotiem matiem, kādu jaunavu gaŗā, baltā iesvētīšanas kleitā ar dziesmu grāmatu rokā. Viņas acis nebija nekā cita, kā parastās tiklās laulības dzīves vilinājums, bet viņš aplūkoja to ar labpatiku. „Redzi,“ viņš domāja, „tādi cilvēki ir dzīvojuši un dzīvo, un tu par viņiem nekā neesi zinājis, bet tagad tu domā par viņiem!“ — Viņam likās, ka viņš tiktu savā izrīcībā šo ģimētnu uzmanīts. Tās visas bija tik vienkāršas un stingras sejas. — Viņš izgāja un lieveņa, uzsmēķēja un raudzījās birstošajā tumsā. — „Iet? — neiet?“ viņš domāja. No tumsas nāca miers un vēsums, bet arī kāds miklains baigums, kas viņu ietekmēja, neizskaidrojams kā dzīvība un nāve. Klaidonis cīnījās viņā ar svešā pajumtē apsildījušos bēģli. Tik daudz lietu mūžā viņam bija likušās svarīgas, bet īstenībā — tur nebija nekā svarīga. Sievietes, kas viņu bija mīlējušas, viņš bija pametis, jo tās bija vēlējušās viņu citādu, nekā viņš bija, bet viņš nevēlējās nekur apstāties, neko ziedot. Un tās, kuŗu dēļ viņš domājās iespējam klūt citāds, viņu nemīlēja. — Jebšu viņa no bišu dzēlieniem uzpampusī galva nebija īsti kārtībā. Vecā smeldze viņu pārņēma, raugoties satumsušajā mājas ceļā: es aiziešu pa šo ceļu, kā aizģāja mājas iemītnieki, neviens koks tādēļ nenobirdinās kādu lapu vairāk, — un droši vien es nekad to vairs neredzēšu, nekad, nekad vairs...

Vienmēr viņš bija kārojis kaut kā ārkārtīga. Bet te nebija nekā ārkārtīga: pamestas mājas, kādu tagad bija simtiem, un nomaldījes bēģlis. Viss ārkārtīgais pastāvēja tikai viņa galvā. — Un visas galvas, kas izdomā

kaut ko nelabu, šķiet esam labā kārtībā, jo „cilvēka prāts ir ļauns kopš bērna dienām“, un visas, kuŗām ienāk prātā kaut kas labs, — rādās dīvainas. Šai brīdī viņš domāja kaut ko dīvainu: „Man nekad nav bijis māju — un man nekad nebūs māju, kā vienīgi šo nakti; esmu brīvs ienācis un brīvs aiziešu, bet vēl yienu reizi es apseģšos ar saimnieka kažoku. Esmu šis mājas aizstāvējis, kā mācēdams, es esmu saimnieks. Tikai šo nakti! Tad es iešu un neaiztveršos vairs nekur; man būs viss vienalga, es neapstāšos vairs ne pie priedes zara, nedz pie citu cilvēku nelaimes. Ir kaut kas, ko es nesaprotu, bet tas man allaž licies šai dzīvē vismazākais, jo mēs esam audzināti saprašānai, nevis nesaprašānai. Raugi, ja es būtu pazinis tikai šis mājas un to jaunavu iesvētīšanas kleitā, varbūt es būtu gluži rāms un mierīgs, tāpat kā es esmu šodien. Es būtu varējis savu dzīvi vēltīt viņai tikpat labi kā savām šaubām un nemieram, kas neko citu nav pļāvuši kā manu godkāri, un šis mūžs būtu tikpat labs, jo tad es vismaz zinātu, kādēļ esmu šeit nonācis, kas ir tik un tā noticis bez manas vainas. Un esmu taisni tikpat tālu, it kā šis mājas būtu mans nolūks...“ — Viņš bija viens no pēdējiem, kam likās, ka domās ir kāda brīvība un ka Dievs vēl nav sevi iekalis divu varbūtību važās. — Viņš apsedzās ar veco saimnieka kažoku, domādams, ka visas lietas saglabā savas labākās īpašības, kažoks — siltumu, cilvēks — miegu.

Viņi atnāca rīta krēslā, piecu vīru patruļa, rasā samirkuši un nosaluši, varbūt jau kādu stundu gulēdami brikšņos un vērodami šo māju, pirms uzdriksstējās tanī ienākt. — Kad atskanēja sitiens pie slēģiem, viņš pamodās pēkšņi un bez miegainības apjukuma. Tas skanēja kā zvans, ko viņš visu mūžu bija gaidījis. Kāpēc bija jāaizver slēģi? — tā bija bērnišķīga mulķība! Jā, viņš bija gribējis pasēdēt šais mājas kādu brīdi deglens gaismā. — Ja slēģi nebūtu ciet, viņi neiedomātos klauvēt... Nē, arī tas nebija nekas prātīgs. Viņam vispār vajadzēja gulēt kaut kur uz kūtsaugšas. Bet diezin, vai arī tas kaut ko palīdzētu. Vakar viņam vajadzēja aiziet. Kādēļ viņš neaizgāja? Tādēļ, ka pa-

saulē vispār nebija kurp iet. — Brīdi viņu pārņēma bailes, vienkāršas vajāta cilvēka bailes, un viņš pat gudroja par bēģšanu. Bet tad tās pārgāja, viņš nobraucija seju, atcerējās sevi, apmeta svārkus un apzināti lēnām, lai savaldītos, gāja atvērt durvis. Piecu vīru skatieni un divu mašīnpistoļu stobri vērās viņā vienlīdz asi, kāda balss nosauca: „Rokas augšā!“ Bet viņš necēla, viņš nekad to nebija savā mūžā darījis, un šis sauciens viņu nelāgi aizvainoja. Bet viņi nebija tik pedantiski kā vācieši. Kāds steidzīgi izčamdīja viņa kabatas un, nekā neatrodot, pavēle pacelt rokas pati zaudēja savu spēku. Viņi to aizmirsa.

„Tu — saimnieks?“ viens iejautājās, bet viņš nepaguva atbildēt, kāds cits noteica: „Iš kakoj tolstorožij (raugi, kāds resnģimis)!“ Viņa seja bija appampusi gluži vienmērīgi apaļa no bišu dzēlieniem. — Divi nodalījās izokšķerēt pārējās istabas, trīs palika ar viņu saimnieka galā. „Vāciešus redzēji?“ jautāja viens, kam pavidēja jaunākā leitnanta zīmotnes.

„Redzēju.“

„Daudz?“

„Sešus.“

„Kur palika?“

„Vakar aizbrauca.“

„Uz kurieni?“

„Pa ceļu.“

Viņš redzēja, kā pa iztaujāšanas laiku nozuda kāda kabatā viņa pulkstenis, ko viņš bija atstājis uz galda.

Viņi meklēja, taujāja, visu laiku vadādāmi viņu līdzī, izkāpelēja bēniņus, staļļa un kūtsaugšas. Viņi bija audzināti nekam neuzticēties.

„Kur pārējie? Kāpēc neesi aizbēdzis?“

„Mana daļa,“ viņš strupi atteica.

Jautātājs atgāza draudīgi galvu: „Paklausies, tu — kulaks! Vai neesi palicis te izspiegot?“

Bet tai brīdī viņi bija nonākuši pie klēts, tā saistīja viņu uzmanību, jo durvis bija aizslēgtas.

„Kāpēc ciet? Kur atslēga?“ viņam jautāja.

„Nava, nezinu.“

„Tev jāzin, gādā rokā.“

Šai brīdī kāda apziņa teica viņam, ka būtu jāizbeidz šī loma, būtu jāpasaka, ka viņš nav saimnieks, tikai iemaldījies nociecinājumu darbu strādnieks, slims, bišu sakosts, bet viņa mute sastinga spītā; pie tam viņš apsvēra, ka tas nebūtu labāk, viņi taujātu vairāk un neticētu, tas būtu pārāk savāds stāsts.

Viens pielieca ausi pie klēts durvīm un viltīgi pasmaidīja.

„Kur saimniece?“ viņš jautāja.

„Saimnieces nava.“

„Hazaiku, kažis, sprjatal,“ jautātājs, tāpat grīni smaidīdams, noteica un piedauzīja pie klēts durvīm.

„Taisi vaļā!“ leitnants pavēlēja.

„Dzirdi, tur kāds iekšā!“ pirmīt klēts durvis apgrābstījušais noteica, parāva viņu aiz apkakles un pielieca viņa galvu pie atslēgas cauruma. Viņš apmulsā: iekšā bija sadzirdams kāds troksnis, kā tipināšana, kā grabināšana, viņš nevarēja iedomāties, ko tas varētu nozīmēt, bija tikai skaidrs, ka iekšā kāds bija. Vai tiešām kāds paslēpies? Kāds mājas iemītneks vai bēglis? Ļauni, tikpat mulķīgi kā viņa palikšana.

„Es nekā nedzirdu,“ viņš teica.

„Tā — tu nekā nedzirdi? Varbūt tagad dzirdēsi labāk!“ Mašinpistoles spals atsitās pret viņa deniņiem, likās viegli, it kā pieklauvēdams, bet no šī sitienu viņš atsēdās mauriņā, kas likās tik dīvaini zaļš: tik zaļas zāles viņš vēl nebija redzējis. Viņš vēma un

redzēja, kā uzlauza klēts durvis un pa tām pēkšņi izlidoja zila dūja.

„Och, čertji,“ viens noteica, viņa skatienā pat pavīdēja kaut kas kā līdzjūtība pret zālē sēdošo cilvēku. Bet taisni tās šim cilvēkam nevajadzēja.

Viņš izslēja galvu un smaidīja. Pieci vīri nekā nesaprata.

Dūja, vienkārša dūja bija iekļuvusi klētī, varbūt caur jumta lūku un kādu spraugu griestu dēļos viņa bija ielaidusies un atradusi izbirušus graudus. Un te kāds savādnieks lika ķilā par viņu savu dzīvību.

Viņš bija laimīgs, tas bija viņa nekam nederīgās dzīves cienīgs mirklis. Viņš izslēja galvu un runāja: „Kam jūs nākat šeit, plukatas? Baložus gūstīt!“ Kāda rase parādīja viņā savu spītu, kauta, šausta un nicināta, tā bija saglabājusī klaidonī kādu nicinājuma tiesu saviem ienaidniekiem, bet nicināšanu ir grūtāk panest nekā naidu. Mašinpistoles stobrs ātri pavērsās pret viņu, jebšu tai pašā brīdī atskanēja leitnanta balss: „Nešaut!“ ne aiz līdzjūtības, bet tādēļ, ka tā bija izlūku patruļa, kas nedrīkstēja šaut bez iemesla, lai sevi nenodotu.

Stobrs apgriezās otrādi, un viņš saņēma otru sitienu, smagāku par pirmo. „Pat mirdami mēs esam laimīgāki, nekā jūs dzīvodami,“ vīrs nodvesa un paļāvās tai tumšai straumei, kas aizskaloja viņa apziņu.

Saule ausa pār mežu.

Arturs Kaugars

BAIL TIKTIES

*Bēg skrejojot zvērs, kam suns ir pēdās,
Un stājis steidz vēl negantāk.
Viss sils, šķiet, suņu balsis mēdās.*

*Tā manas dienas steigties sāk,
Es klusuma un domu bīstos,
Baigs dzinējs ka drīz nepanāk,*

*Ka liktenīgi nesanīstos
Ar tevi, dzīve. Lūk, jau viss,
Ko šķietu zelta stieņos īstos,*

*Kā velna māžos pagaisis.
Nu raugu mūžā gūto lomu —
Jauc visu pelnu putenis.*

Bail tikties klusumā ar domu.

NĀVES BALVA

Pasaka

Reiz nāve sarīkoja plauju. Viņa palaida pasaulē jaunu slimību. Sagura spēka vīri, pakrita sirmgalvji un sīki bērniņi. Nāve gandrīz vairs nespēja uztrīt savu sirpi, cik daudz tai bija darba.

Ārsti neprata palīdzēt. Nederēja labās zāles, nekā nepanāca arī vecu ļaužu gudrie vārdi. Nāve lepni staigāja no sētas uz sētu, vicināja savu liko ieroci un lielījās:

„Esmu pasaules valdiniece! Kas gan vēl iedrošināsies stāties man ceļā?“

„Es to darīšu!“ atsaucās jauns ārsts.

„Tu laikam nezini, ka es varu pieveikt katru, ja tik vēlos —“

„Ļoti labi zinu.“

„Nu tad piesargies!“ nāve pacēla savu kaulaino dūri un devās uz dārznieka mājiņu, kur dārznieka meitene tikko bija saslimusi. Ārsts arī steidzās turpu. Abi reizē sastapās pie slimnieces gultas.

„Neaiztīc meiteni!“ nāve uzsauca, „tā ir mana.“

„To vēl redzēsim,“ ārsts klusi iebilda. Viņš bija atradis jaunas zāles. Pietika pāris sīku pilieniņu, lai slimnieks kļūtu vesels. Bez kavēšanās viņš iedeva meitenei zāles un, pametis saniknoto nāvi, tecinūs vien manījās laikus sasniegt citu sētu.

Nāve patiešām bija nikna. Tā sagrāba meitenes plecus un purināja kā nežēlīgākais drudzis. Bet slimniecīte to klusi pacieta un drīz vien iemiga cietā, veselīgā miegā. Nāve nu saprata, ka tai radies bīstams pretinieks. Viņa steidzās pakal ārstam.

„Es neatstāšos no tevis ne soļā,“ viņa šņāca.

„Labi. Iesim reizē.“

Nu sākās sīva sacensība. Ārsts ceļoja no viena slimnieka pie otra bez apstājas, bez krietnas atpūtas, jo jaunās zāles vajadzēja iedot slimajam, pirms bija ieskanējies nāves ierocis.

Kad nāve redzēja, ka nav vairs visuvarena, viņa sacīja ārstam:

„Ko mēs abi tā skraidīsim. Stipriem viegli

saprasties. Dalīsim slimniekus! Dažus izvēlies sev, citus atstāj manā ziņā.“

„Nekā tev nesolu.“

„Tu esi stūrgalvis. Ieklausies labi, ko tev saku: atstāj man tos, kuņi tev nepatīk. Un tad mēs abi būsim apmierināti. Vai tas nav liels ieguvums, ja darba darītājs var justies apmierināts?“

„Tiesa, tiesa,“ ārsts pavīpsnāja, „es tiešām vēlos būt apmierināts, bet tas notiks vienīgi tad, ja tev nekā nesolišu.“

„Ko? Tu gribi visus?“ nāve brīnījās.

„Visus!“

„Arī savus ienaidniekus un skauģus?“

Ārsts brīdi padomāja.

„Man nav ne ienaidnieku, ne skauģu. Bet ja man tādi rastos, es katrā ziņā vēlētos palīdzēt arī tiem.“

„Muļķītis esi...“

„Varbūt. Bet es esmu devis solījumu, un pie tā palikšu.“

„Kam tu solījies?“

„Sev!“

„Tikai sev? Pe—ē! Tad tu esi nevis muļķītis, bet liels muļķis.“

„Kaut arī tā, tomēr nekas nav grozāms.“

Nāves tumšās acis iegailējās.

„Ir gan grozāms!“

„Tu nokausi mani?“

„To es neesmu teikusi. O — nē! Dzīvošana dažreiz ir grūtāka par dzīvības zaudēšanu. Tu darītu prātīgi, ja slēgtu ar mani draudzības līgumu. Mirstīgam cilvēkam tas būtu liels pagodinājums... Ko tu par to saki?“

„Es — pateicos. Gribu būt brīvs.“

„Tu nožēlosi!“

„Nekad!“

„Tomēr, tomēr. Reiz tu mani lūgsi, bet es būšu cietā... Piemini manus vārdus,“ nāve griezīgi iesmējās un nozuda.

No tās reizes nāve vairījās ar ārstu sastapties. Viņa pūlējās slepus pirmā pieklūt slimniekam, mēģināja soļot ārsta pēdās, lai ļaunā priekā piesistu savu kaulaino pirkstu spoža-

jam asmenim tad, kad ārsta māka nespēja darīt brīnumu.

Pagāja gadi, daudzi gadi. Ārsts novecoja. Pamazām pazuda spēki, acis kļuva tumšas, roka vairs nespēja turēt spieķi. Arvien grūtāka izvērtās slimnieku apciemošana. Un tomēr viņš neatteica nevienam, kā to bija solījis.

„Mūsu labais ārsts drīz līdzināsies cilvēka ēnai. Dilst un kalst kā kritusi lapa. Brīnums, kā gan dzīvības dzirkstiņa tur vēl spēj turēties,“ ļaudis līdzcietīgi vēroja sirmgalvi.

Bet ārsts nebrīnījās ne mirkli. Viņš zināja, ka šī nu ir nāves solītā atriebība. Nāve izlikās aizmirsusi veco ārstu un klusībā gaidīja, lai viņš, grūtu dienu mākts, beidzot sāktu lūgties.

Gadi nāca, gadi aizgāja, tie atstāja arvien jaunas ciešanas, tomēr ārsts nelūdās, kaut gan viņš mīļu prātu būtu saņēmis nāves aso cirtienu.

Kādā agrā rīta stundā ārstam vajadzēja apmeklēt slimnieku. Piecelties viņš vēl varēja, apgērbties vēl spēja, bet tad arī spēka mazumiņš bija galā. Uz nama kāpnēm viņš pakrita.

„Nu tu laikam nožēlosi savu mulķīgo stūrgalvību?“ nāve noliecās pār veco vīru.

„Nē,“ vecītis čukstēja, jo arī runāšanai viņam vairs nebija spēka, „nekā nenožēloju. Tik drusku gribu ar tevi parunāt: ņem manu dzīvību. Manu dienu mērs ir sen jau pāri.“

„U — ha — hā!“ nāve gavilēja. „Vai es tev neteicu, ka reiz tu būsi mans ar visiem taviem slimniekiem?“

„Sevi labprāt solu, citus — nē. Dēls turpinās manu darbu.“

„Tiepša! Beidz reiz savu aplamo dižošanu. Var gadīties, ka es aizmirstu tevi uz-

meklēt vēl pāris desmit gadus. Ko tas nozīmē, to tu laikam vari nojaust?“

„Varu...“

„Un nebaidies?“

„Baidos,“ vecais ārsts nopūtās, „bet ar to nekas nav līdzēts.“

„Kaut arī es tev uzliktu vēl simts gadu gaidīšanas sodu?“

„Kaut arī tā —“

Tad nāve draudzīgi uzlika roku uz vecā vīra pleca:

„Tu man patīc, kaut arī esi mans niknākais ienaidnieks. Nu vajadzētu tev atriebties, bet... es to nedarišu.“

„Vai tiešām?“

„Jā gan. Tu paliki līdz galam uzticīgs savam solījumam. Tas gadās tik reti. Un tāpēc es gribu tevi iepriecināt. Sniedz man savu roku. Iesim!“

„Kurp tu mani vedīsi?“

„Pie taviem slimniekiem, pie tiem, kurus tu vairs nespējī apmeklēt, bet kuri tev ļoti gaida.“

No rīta līdz vakaram vecais ārsts apstāigāja slimniekus. Nāve viņu netraucēja, bet gan palīdzēja ar vislielāko laipnību. Vakara nāve prasīja ārstam:

„Vai tev vēl kaut kur jāiet? Vai vēl kāds tevi gaida?“

„Nē, vairāk nu man nekur nav jāiet. Gribu atpūsties.“

„Arī patikamu atpūtu es tev sagādāšu. Nāc!“ nāve pamāja. Viņa apsēdināja veco vīru dārza solā.

„Skaties, kādas te brīnišķīgas rozes. Es saplūkšu tev krietnu sauju. Rozes, ja nemaldos, ir tavas mīļākās puķes.“

„Jā,“ ārsts pasmaidīja un, paslēpis seju rožu ziedos, aizvēra acis, lai nekad vairs tās neatvērtu.

Velta Toma

MŪSU ZEME

*Mūsu zeme, tu esi kā krasti,
mēs ūdens tavš tecētājs naigs.
Stāvi sargos, lai reizi mēs rasti
visi kopā, kad paies šis laiks.*

*Bēdu jūrā mēs aizrauti ritam
un izmisā šupojamies —
Mūsu krastos, — mēs sakām cits citam,
kaut ļautu mums ietecēt Dievs.*

S Ē T N I E K S

No pasaku cikla *Dieva dārzs* *), III daļa

1.

Vēl pirms nedēļas mežmalās slēpās pelēks, izburbējis sniegs, bet šodien grāvjos burbuļo tikai pavasaļa ūdeņi. Rītos saule uzticami staro virs Dieva dārza kļajumiem, ēnas un saltā ziemas tumsa arvien dziļāk iebēg kļasajos egļu biežokņos.

Jautrais cīrulis jau lirina zilajās debesīs, viegli šūpodamies starp baltajām mākoņu strēlēm un zaļajām meža galotnēm.

Arī vecais zvirbulis, uzmeties Siliņu ozolā uz strazda mājas jumta, priecīgi sauc: „Čiep, čiep, nu ir liet’!“ Tad naski paceļas spārnos un iespurkšķ labības šķūņa pelavniekā, kur vēl glabājas pērno ušņu pūkas. „Siev, siev, stiep, stiep!“

Jau trešo dienu Čiepstu pāris, viens otru skubinādami, ložņā pa būra apaļo caurumu un rūpējas par mīkstu pērēkli. „Čiuvit, tais’ viet’, tais’ viet’!“

Bet kādu rītu vecais saimnieks strazds nokavējies pārskrien no dienvidiem, uzmetas uz savas mājas sliekšņa un pārsteigts iesvelpjas: „Fit, fit, kas tur ložņā, kas tur groza galvu?“

„Kam galva, tas groza, čiep!“ zvirbulis droši izlec tālajam viesim pretī.

„Tu esi pārskatījies. Mežsargs uztaisīja māju manai ģimenei.“

„Kādēļ tavai?“

„Es svilpoju un dziedu. Fiuvit!“

„Tad pasvilpo!“

„Mana sieva te pērn bērņus izperēja.“

„Šogad mana siev’ —!“

„Tiš prom!“ strazds draudīgi izpleš spārnus.

Bet mazais zvirbulis varonīgi atspeļas mājas durvīs. „Es te visu ziemu esmu salis un badojies, es te esmu, es te palikšu! Čiep, čiep, ne no viet’!“

Bet strazds ir liels un stiprs, arī dusmas aug zem saceltām spalvām.

„Tiš, tiš! Es te esmu saimnieks! Bet tu —? Ne tev balss, ne izskata! Pelēks plušķis, sētnieks! Prom, fuit!“

„Siev, siev, ņem ciet!“

Uz mājas sliekšņa čiepst, spurkšķ un brīžiem noput spalvas. Reizēm zvirbulis pazūd caurumā, reizēm strazds, bet dažreiz neredz abu. Tikai spārnu plaiķšķi gar būdas sienām uztraucoši stāsta, ka tumšajā telpā notiek sīva divkauja.

Rūzganais peļu Junkurs, domīgi locīdams astes galu, apstājas pie piena pagraba un kāri zveirē augšup. — Kas gan tur notiek? — Ak tādas lietas! Nē, viņam nekur nav jāsteidzas, viņš var pagaidīt. Varbūt kāds cīņu neizturēs, varbūt kritīs leļā aizlauztiem spārnēm. Un vecais runcis, peļu atēdies, omulīgi aplaiza ūsainās lūpas.

Bet cīņa turpinās. Durvīs ieplēšas drīz zvirbulis, drīz strazds.

„Neaiztiec! Es esmu saimnieks!“

„Sētnieks vien, sētnieks vien!“

Zvirbuliencē, sabozusi spalvas, lēkā abiem cikstoņiem blakus un skaļi spiedz: „Trieck projām, triec, triec!“

Beidzot Čiepst izveļas pa būdas durvīm, spārnus nevarīgi plādams, pārkuļas pār sliekšni un zvārodamies iemetas ozola zarā. Izspuris, sabozies, galvu purinādams viņš lēkā augšup, lejup un kliež: „Vanags tavus brunčus sadiēgs, kakšis tavus cāļus nočieps! Siev, siev, mūc!“ un Čiepst aizlaižas uz ganību pusi, kur mežmalā snauz apkvēpusī Siliņu pirts. Tur aug arī vecs, sagriežies alksnis, izpletis uz visām pusēm resnus, ķeburainus zarus kā stīvas, nedzīvas rokas. Bet pumpuri vēl riešas, vēl viņš cer pārlaist dažū ziedošu vasaru.

Čiepst iemetas alksņa zaros un mazliet nomierinās. Viņš sakārto izspurušās spalvas, palēkā no viena zara otrā, un beidzot uzlaižas uz kūkumainā pirts čupra.

*) Pasaku cikla I daļa — Sarkanais velns, J. Alksņa izd. grāmatā 1946. (47.), š. g. Kultūras fonda godalgota; II daļa — Meža Andrievs — Ceļa 1947. g. 7./8. (22./23.) burtņīcā.

Rūžganais Junkurs atkal mierīgi aiziet pār pagalmu, asti izslējis stāvus gaisā kā rungu, bet strazds uz slīpā mājas jumta lāpa izplūkātās spalvas, reizēm lielīgi iesvilpdamies — fi—u—vit!

Pēc brīža arī Čiepstiene uzmetas uz pirts čukura, palēkā uz vienu pusi, uz otru, noslauka degunu un čiepst: „Ko es teic', ko teic'? Vai pērn nebija labi krogus stadulā? Vai paspārnē divreiz neizperējām cāļus? Ko meklēji mežvidū, kam skrēji šurp? Redz, redz, klieudz nu klieudz!”

„Mut' ciet!” vecais zvirbulis nočiepst un uztraukts ieskrien alkšņa zaros. Vai tepat nebūs labi? Lūk, zem resnā zara slēpjas kāda plaisa, kāds izburbējis caurums! Ieklīdis, redzēs, vai tur nevarēs izbūvēt ligzdu. — Čiepsts ielec, izlec, pašūpojas uz zara, nemierīgi nometas atkal sievai blakus.

„Kas tur ir, kas ir?”

„Tāds ir, kāds ir —”

Tad arī zvirbulienu pielec pie koka dobuma, pagroza galvu, apskatās apkārt un nospurkšķ lejā. Pēc brīža viņa purinādamās izmetas laukā, apmet svaigajā rīta gaisā slaidu loku un notupstas atkal vīram blakus.

„Tumš' viet', tumš' viet'!”

Ilgi nenociedzdamās viņa iespurkšķ vēlreiz alkšņi, paknābā jaunos pumpurus, pastaipa kaklu un pārmetoši turpina: „Pērn tik bij liet'! Zirgu silē gaudi cik uziet —!”

„Bet vēji vilka ziem' un vasar'!” Čiepst apmet īsu loku ap pirts jumtu, un uztraukts notupstas otrā ēkas galā.

„Tur rads pie rada —”

„Te būs cit'!”

„Vanags zags vistas, tevi paķers līdz!”

„Ne man bail nekā! Nēms ciet!” un vecais zvirbulis vēlreiz imetas alkšņa caurumā.

Virs Dieva dārza galotnēm aizdegas sarkana saule. Pelēkie ganību ciņi kūp kā pēc lietainas dienas izmazgātas aitu muguras. Baltas miglas vērpētas vijas un izklīst gar ēnaino mežmalu, kā bēgdamas no gaišās dienas. Rubeņu gaiļi, Siliņu ganībās kaudamies, dārdina sastingušo zemi, it kā braukdamā ar smagiem kaujas ratiem.

„Rruttutū — rruttutū — rruttutū!”

No tumšajām egļu galotnēm paceļas peļu Klijiāns, uzlido augstu dzidrajās pavasarā

debesīs un, spārnus nevēdinot, apmetis slaidu apli, skaļi iekliedzas: „Kli—ē! Es esmu klāt!”

Zvirbulienu naski iespurdz alkšņa zaros un uztraukta staipa kaklu. Arī Čiepsts izšaujās no koka dobuma; mētājas no zara zarā un nepārtraukti čiepst.

„Necel traci!” sieva čivina pretī.

Klijāns jau riņķo virs rudzu zelmeņa. Izpletis pusapaļos, svītrainos spārnus, viņš acīgi lūkojas leju, vai neieraudzīs brokasta tiesai pelēko lauku peli.

Pēkšņi gluži no citas puses Siliņu pagalmā iešaujās brūngans vīstoklis, saceldams vistu barā negantu troksni.

„Siev, mūc!” Čiepst skaļi iekērcas, arī pazudams alkšņa caurumā. Arī zvirbulienu spārnī noplaišķ gar verveļainā koka mizu, un abi bēgli dziļi pazūd koka dobumā.

Mazliet nomierinājušies un pieraduši pie tumsas, Čiepstu pāris sāk pārdomāt. Vai šajā meža stūrī vienmēr tādas briesmas draud? Vai te visu vasaru būs acīgi jāskatās, kur iemukt un pazust? Bet ligzda tepat jāvij. Kaktš gan ir šaurs un krēslains, bet citādi droša vieta. Ne te vanags var ieskriet, ne lietus samērcēt perēkli. Arī laukā neviens nesviedīs, būs pašam sava māja, savs jumts virs galvas.

„Siev, siev, te ir istā viet'!”

Brīdi gaidījis, Čiepst izlien atkal dienas gaismā. Pagalmā jau vistas aplklusušas, tikai saimniece nikni rājas: „Nu gan šovasar nēglābsies! Lielais laupītājs tepat perē!”

„Kas tur noticis?” arī zvirbulienu nedroši uzmetas uz jaunās mājas sliekšņa.

„Vanags vistu aizstiep'!”

„Ko es teicu, čiep, čiep!”

Bet vecais zvirbulis nav radis citu klaiģās klausīties.

„Laiks dēt, laiks dēt! Laiks cāļus perēt!”

Viņš naski aizskrien uz pelavnieku, paķer knābī mīkstas ušņu pūkas un steidzas atpakaļ.

„Siev, siev, tais' viet', tais' viet'!”

Arī zvirbulienu, priecīgi čivinot, imetas pirts namiņā, atrod durvju spraugā sadzeltējušus pakulu saišķus, izrauj pāris šķiedru un iestiepj jaunajā mājā.

Patiesi, laiks klāt. Spārnotā Dieva dārza saime atgriežas no tālajām zemēm, jūsmīgi

ceļ savas jaunās mājas. Cīrulis iekārtojas pērnajā kūlā, dzenis izkaļ vecajā priedē jaunu caurumu, bet cielaņa, gudriniece, slepeni ievelkas patiltē. Tikai balodim nav laika salasīt žaģarus, viņš pamet perēkli pusvītu un katru ritu agri lielās: „Pus pūr' pats piedēj', pus pūr' pats piedēj' — citrīt' tukš'!”

Pēc pāris nedēļām vidzinādamas atskrien bezdelīgas. To ritu Siliņu saimniece mundri saka: „Ko nu bēdāt — vasara klāt!”

Jau pirmajā dienā veiclās valodnieces neskaitāmas reizes izskrien caur kūti, stalli, izložņā pērnās ligzdas, un pielāpa ar svaigiem dubļiem ieplaisājušās sienas. Ja kāda māja sabīrzsusi, tad no agra rīta līdz vēlam vakaram naski tiek būvēta jauna. Steidzoties pēc materiāliem, pa ceļam tās noķer mušas un nospurkšķ gar slinkā peļu Junkura degunu.

„Vadzī, vadzī, vadzī — vai atkal laupīsi? — Čirik, cietumā tiks!”

Vecais runcis gluži vai apdulst no zibenīgā skrējiena. Viņš laiski pamirkšķina zaļganās acis un šķietami vienaldzīgi izslejas pie kūts stenderes, lai uzasinātu nagus...

Jā, vasara jau klāt. Izcirtumos smaržo plaukstošie bērzi, jaunajās audzēs stīgo pret debesīm slaidas priežu kosas, bet starp ganību ciņiem košās bezdelīgu actiņas samirkšķinās ar sauli. Zilganās debesis virs Dieva dārza klajumiem vizuļo kā dzidrs stikls.

Čiepstiene jau otro nedēļu sēž perēklī, pacietīgi sildīdama piecas pelēkraibas oliņas. Turpretī vecais zvirbulis bieži redzams Siliņu pagalmā. Kad mežsargs jūdz zirgu, viņš uzmetas uz ratu malas, palēkā, pastaipa kaklu un droši ielec zem sēdekļa. Vai tur kāds grauds nav izbiris no auzu tarbas, vai zāļu sēklas no siena maisa? — Bet tiklīdz braucējs nē pātagu un grožus, Čiepsts uzšaujas stāvus gaisā, apkūleņo dažus vieglus lokus ap malkas nojumi un iespurkšķ pa vaļējām durvīm gubenī. Viņš nometas uz grīdas siena pabirās un kašājas ar abām kājām, ka putekli vien jūk.

„Čiep, čiep, kas tā par kārtību, kas par liet? Vai tik gardas sēklas sviedīs kūti, vai pametīs uz viet?”

Reizēm, kad vējš nočirkstina gubeņa durvis, Čiepsts uzšaujas uz vērbaļķa, apmet da-

žus kūleņus zem pelēkā dēlišu jumta un nokrīt atkal vecajā vietā.

Kad saimniece nober vistām graudus, Čiepsts atkal klāt. „Čiep, čiep, ēd, cik uziet!”

Bet sekstainais gailis nikni pakrata sarkano bārdu. „Kas tu tāds?”

„Mut' ciet!” zvirbulis varonīgi nočiepst, tomēr palec sāņus, lai neveiklais gailis nenomin kājas.

Pamanijis saimnieci rušinot pērnās dobes, Čiepsts atkal nenociešas. Kas te notiek, ko te dara? Kamēr sieva pagriežas uz otru pusi, zvirbulis jau nadzīgi kašājas valgajā zemē, meklēdams noslēptās sēklas. Saules puķes! Kāds retums! — Paķēris nozagto kārumu knābī, Čiepsts, uz abām kājām lēkādams, pazūd zem jāņogu krūma.

Beidzot guza pielasīta. Viņš izpurina ieputējušās spalvas un spurkšķēdams uzlaizas uz akas vindas. Tad, apmetis vēl īsu likumu, notupstas turpat un, kaklu staipīdams, vēro ozolu. — Ko gan lielīgais strazds tagad dara? Vai perē? Lai perē, lai! Junkurs jau augšup vien zveirē... Un pelnījis būtu. Tāds pasaules blandoņa, atskrien no svešas zemes un uzmetas par kungu! — Čiuvit! — un vecais zvirbulis, augšup, lejup mētādamies, aizskrien atpakaļ uz veco alksni, kur sieva uzcītīgi tup uz olām.

„Kā iet, kā iet? Vai nečiepst?”

Nē, vēl zvirbulienci pāris dienas jāsež. Nikšana tumšajā caurumā viņai jau sen apnikusi, gribētos svaigajā gaisā izvēdināt spārnus.

„Nāc pasēd'!” viņa pikti sauc.

„Paciet, paciet!” Čiepsts nevaļīgi čivina. „Es tev mušu atstieps' vai kaņep's. Cik grib', cik grib'?”

„Laid pašai skriet, laid!”

„Nu, dzied!” beidzot Čiepsts apžēlojas un notupstas sievas vietā uz olām.

Zvirbuliēne aizskrien uz labības šķūni, iespurkšķ radu pulkā un pļāpā bez mitas: „Es tupu uz olām jau vienpadsmito dien', jau vienpadsmito dien'! Sešas bij, viena saplīs', saplīs'. Ja būs laba vasara, dēs vēl, perēs vēl. Kas zin, kā būs cit' gad, cit' gad! Pērn zirgu silēs varēja graudus knābt, aiz kūts kaņep's ar! Vai šogad nepienāks bads,

vai nepienāks bads? — Čiep, čiep, kas tur —?“

Gar šķūņa galu nodip aitu bars. Drošs paliek drošs — un zvirbuliēne aizspurdz pāri ēku jumtiem.

Pēc pāris dienām mazie zvirbulēni izšķīlas. Ligzdā gan kūņojas gluži kaili vārguliši, tomēr abiem veciem prieka diezgan. Tajā rītā Čiepts lēkā pa alkšņa zariem tik apreibis, it kā pats pirmo reizi ieraudzījis sauli. — Bet cik ilgi priecāsies? Piecas platas mutes gaidā mikstus tārpiņus. Un Čieptu pāris naski jož uz sakņu dārzu, kur saimniece strādā ar lāpstu, pēc tam uz kūts priekšu, uz skaidieni, kur zem gruziem slēpjas miksti, balti kāpuri.

„Skrien šurp, skrien šurp!“ dažreiz Čiepts sauc sievu no kāpostu lecektīm, citreiz no klēts kāpnēm, bet reiz viņš pat iemaldās Siliņu istabas augšā.

„Čiep, čiep, nu ir liet!“ viņš izložnā pērnās zaļu tējas, kas saišķos pakārtas pie spārēm, viņš izcabinās pa pirts slotu lapām, veikli noķer apdullušu mušu, un pēkšņi ar lielu troksni izspurdz caur izsisto loga rūti.

„Mūc, Junkurs —!“

No vecā runča jāuzmanās. Lūk, kā viņš zveirē ar zaļganām acīm! Nenokēris zvirbuli, viņš nolien gar ēkas pakšņi lejā un, pašapzinīgi paceldams asti, aiziet līdz ozolam. Brīdī patrinis cietajā mizā nagus, viņš veikli uzskrien kokā un iebāž ķepu strazda mājas durvīs.

„Čiep, čiep, ko viņš tur dar’, ko viņš tur dar’?“ zvirbuliēne pirmā sacel traci.

Strazds, to izdzirdis, pamet arājus uz lauka un izmisis atskrien mājās. Uztraukumā pat slieka izkrist no knābja.

„Fit, fit, laupitājs!“

Bet Junkurs neliekas gar putnu klaigām zinis. Viņš saīdzis grābstās ar asajiem nagiem tumsā, tomēr velti — caurums par augstu, ķepa par īsu.

„Fit, fit, palīgā!“ strazds izmisis kliedz.

Arī Čieptiēne pielec nelietim tuvāk un draud cik spēka: „Nost, nost!“

Turpretī vecais zvirbulis lēkā zem ozola ar abām kājām un, kaklu stāpīdams, sauc: „Lai čiepj, lai čiepj! Nevelcies klāt!“

Drīz atsteidzas arī bezdelīgas. Zibenīgi

skriedamas gar rāmo ozolu, tās nepārtraukti draud: „Vadzī, vadzī, vadzī! Vadzī, vadzī, vadzī!“

Spārnainā debesu saime sacel tādu troksni, ka pat saimniecei jāatliec mugura no darba. Beidzot arī viņa ierauga, kas ozolā notiek.

„Junkur, ko tu tur dari?“ viņa bargi uzsauc.

Vecais runcis pablisina zaļganās acis, vēlreiz mēģina iebāzt caurumā ķepu, bet tad laiski nošļuc lejā.

„Nāc šurp!“ saimniece stingri saka.

Kaķis stāv pie akas, nolaidis asti un brīnās. Ko viņa grib? Vai viņš būtu atkal apgāzis krējuma podu? Vai ar dubļainām ķepām nolāčojis veļu? — Kamēr Junkurs gudro: mukt vai doties rokā, saimniece viņu paņem aiz škausta un iecērt pliķi. „Kaunies! Vai tev peļu vairs nav? Tās dienas laikā lec acīs! — Dod šurp tos nagus!“ Pie tam viņas rokās gadās dzirkles, ar kuņām nupat griežusi yecos upeņu stublājus.

Ak tā? Nē, tik vienkārši viņš neļaus sevi atbrūnot! Un Junkurs sāk neganti spārdīties.

„Valdies, mežoni!“ arī saimniece noskaīšas. Bet viņa ir gudra sieva, viņa paķer no sētas kartupeļu maisu, iegruž tajā nemierīgo kaķi, lai tas nevarētu saskrāpēt rokas. Tad, izvilkusi vienu kāju pēc otras, viņa bez žēlastības apgriez Junkura asos ieročus.

„Čiep, čiep! Nu tik ir liet’, nu tik ir liet’!“ zvirbuļu pāris čivinādams aizjoņo uz mežmalu, kur pie Siliņu pirts lēni šūpo zarus vecais alkšnis.

2.

Kopš tās dienas peļu Junkurs vairs nepieglauž kūkumu pie saimnieces kājām. Saīdzis viņš staigā no pagraba uz klēti, nelaiņns čāpo atpakaļ, dažreiz aizklist līdz labības šķūnim, līdz pirtij, bet nekur viņš nejutās kā savās mājās. Kur vien viņš pagriežas, tur brēkdami viņu aplido nekaunīgie putni, lai žilbinātu spārnus gar pašu degungalu.

Ko viņš tagad bez ieročiem iesāks? Vai viņš var kādu noķert un pārmācīt? — Sapīcis, apkaunots viņš nošūpo raibo asti un laiski atguļas sētmaļā.

Nē, peles viņš vairs neķers — Junkurs īgni domā. Lai tās grauž un izposta visas malas, lai danco uz galda! Arī saimnieces gultā viņš vairs neņurrās, ēdis tikai krējumu, laizīsies gar piena podiem, zags un putinās, kur vien varēs. Un visu dienu gulēs sētmalā.

Bet arī te nav miera. Strazds uzlaižas uz akas vindas, lielīgi atgāž dzelteno knābi un svilpo: „Fi—ū—vit! Nu tu dabūji, ko gribēji!”

Arī bezdelīgu pāris nekaunīgi aizzib gar acīm. „Kar nu zobus vadzī, vadzī, vadzī — čirks!”

Pēdējās dienās zilganās šautras svaidās arvien augstāk, augstāk, tuvāk mākoņiem un saulei. Ne robežas, ne ceļu stabi kavē brīvos spārnu vēzienus, tikai vēji zuz gažām; saule smeļ pretī, un dzidrās debesis viz apkārt. Tālie meži saplūst arvien šaurāki, bet melnās lauku saliņas saraujas kā sīki ielāpiņi zaļajā Dieva mētelī.

Vakaros, kad saule iegrimst zemes dūmakās kā kaunā nosārtusi, aizplīvurojusies sejā, pamezdama Dieva dāru miglā un krēslā, bezdelīgas vēl ilgi, ilgi nelaižas lejup. Tās šaudās viena otrai gažām kā mazas, zilganās bultiņas, aši sarunādamās savā starpā.

Tad vecais mežsargs, atliecis galvu, droši saka: „Šogad būs sausa vasara.”

Plāvās pureņi gan novītuši, arī ganībās izdzisušas košās bezdelīgu actiņas, bet dze-gužpuķes plaukst starp grīšļiem un meža lēpenēm arvien košāk, lepni mājot vējiem līdzī violetās ziedu galviņas.

Rītos aizaugušās cirsmas malā dūdo baloži, bet saulainajās dienās zilajā debesu ezerā peld lielais Kliņjāns ar plati izplestiem spārniem.

Kad zvirbuļu pārim pirmie bērni jau paaugušies, vecais sētnieks, nemierīgi lēkādams pa Siliņu pagalmu, sapīcis čiepst: „Laiks skriet, laiks skriet uz citu viet’!”

„Čiepst, čiepst, varēji gan bērniem vēl tārpus atstiept!” zvirbuliene pikti atsauca pretī.

„Nav val’s, nav val’s — aiziet!” un nemierīgais zvirbulis aizspurdz pār šķūņa jumtu augšup, lejup šūpodamies.

Kurp nu laisties, kurp sēsties? Klau, vai cirsmas malā nelielās lauku balodis Dūda?

Jā, jā. Notupies savas caurās ligzdas tuvumā, viņš nepārtraukti pūš: „Pus pūr’ pats piedē’, pus pūr’ pats piedē’ — citrīt’ tukšs!”

Dūdiene, mazulus baņodama, sapīkusi ruc pretī: „Ne tu dē’, ne perē’, ne tu dē’, ne perē’ — ak mūžs!”

„Pusmūž’ pats skrē’, pats gādāj’, pats skrē’, pats gādāj’, atnāks rudens, paliks beš’!”

„Ne tu skrē’, ne gādāj’, ne tu skrē’, ne gādāj’, tik lielies pa tukš’!”

„Grū — grū!” vecais Dūda pēkšņi pielec pie sievas un parauj aiz spārna. „Tāda sieva, bez prāta, bez Dieva — nelab’ dūš’!”

„Mans mūžs, mans mūžs —” Dūdiene tikai novaid, saskaitīdama mazuļus, vai visi vēl ligzdā, vai kāds nav izķepurojies un nokritis zemē.

Pirms vecais balodis spēj sievu iepērt, Čiepsts uzmetas uz zara un sauc: „Liec sievu mierā, liec!”

Ar skaļu plaikšķi sasīdzams spārnus, Dūda ielido otrā eglē un turpina lielīties: „Pus pūr’ pats piedē’, — citrīt’ — tukšs!”

Bet Čiepst arī te nometas meža kaimiņam blakus. „Ko tu pūt, ko sēc?”

Arī Dūdiene, palikdama savas ligzdas tuvumā, apnikstoši turpina: „Grūta dzīve, grūta dzīve, bez saules, bez gaismas — tumšs!”

Nemierīgais zvirbulis atstāj atkal tievo zaru šūpojoties un spurkšķēdams atskrien pie grūtsirdīgās sievas. „Noslauki dur’ priekš’, dur’ priekš’!”

Dūdiene neviesmīgi noplāj spārnus. Tiesa, ligzda netīra, skujas un zeme piemēslota, atkritumiem piemētāta, bet vai kādam daļas, kas notiek viņas durvju priekšā? Lai tāds māju knauķis kārpās pa Siliņu sētsvidu, ko lien mežā tenkot! Un Dūdiene pūš vienmuļi tālāk, it kā zvirbuļa čiepstēšanu nedzirdējusi: „Grūts mūžs, grūts mūžs —!”

„Mana siev’, mana siev’, tā tik ir siev’!” Čiepsts nebeidz plāpāt, lēkādams no zara zarā, arvien tuvāk baloža ligzdai. „Jau čiepst pusčetros no rīt’! Pati taisa viet’, ne par mikstu, ne ciet’! Es ar’, es ar’! Pie pirts, pie pirts! — Bet tu —? Ne prāta, ne liet’! Divkārt’s apkārt, dibens caurs! Kā siets, kā siets!”

„Grū — grū! Kad es saņēmsu dūs' —!“
vecāis balodis atkal novicina spārnus un at-
vēzē cieto knābi, bet zvirbulis aizspurkšķ pa
zaru apakšu, ka sikās skujas vien nolīgojas.
Ticis drošībā, viņš pašūpojas uz viena za-
riņa, uz otra, palēkā pa meža taku, pastaipa
kaklu un iespurkšķ atkal pazarēs. Kas tur
kustas, kas spīd? Kam tik liels perēklis vis-
tumšākajā eglu žuburā? Vai tur nesēž laupī-
tājs, lielais vistu plēsējs?

„Čiep, čiep, kas par liet'?“ sabozies kā pū-
kains dadzis, zvirbulis ziņkārīgi nometas lie-
lā perēkla tuvumā. „Vai kungs mājās, vai
cāļus zog?“ viņš uzsauc, bet pats bailēs sa-
raujas gluži mazs. Dievs zina, vai kāds zvir-
bulis pasaulē dzīvojis, kas tik tuvu pielidojis
Lielā Kaikara pilij?

No ligzdas paceļas stalta, lepna, pelēk-
brūna galva. Rūzganais kakls ar tumšajām
šķērssvītrām baigi atviz starp zaļajām eglu
skujām. Perēklī sēž pati negausīgākā laupī-
tāja, vistu vanadzene.

„Klī! Ko tu te meklē, ko lien?“ viņa drau-
dīgi iespiežas. „Atskries virs, nagos būsi!“

„Lai skrien, man nav bail ne no vien'!“
vecāis zvirbulis lielās, pielēkdams vanaga
ligzdaī vēl tuvāk. — Ē, kas par milzīgu mā-
ju! Celta no sūnām un žagariem, ik gadus
pārbūvēta un paplašināta, zaļām skujām iz-
greznota. Kārtība un spodriība visapkārt,
tikai dažas putnu spalvas liecina, kāds var-
māka te dzīvo. Lūk, vai tā nav Siliņu raibās
vistas aste? . . .

Kad ieraudzījis virs vanadzenes acīm tum-
šo, draudīgo svītru, zvirbulim pēkšņi nodreb
mazā sirds. Viņš tomēr varonīgi čiepst, uz
abām kājām palēkdami: „Tevi paņems
ciet!“

„Kas?“

„Mūs' saimniec'!“

„Prom, sētniek, klī!“ un vanadzene drau-
dīgi sakustina spārnus.

Zvirbulis drošības dēļ izspurdz no egles,
bet mājup vēl nedomā laisties. „Ja vari, ķer
ciet!“ viņš mēdās.

„Tāda spalvu vikšķa dēļ nelauzīšu kokos
spārnus. Bet ja ilgi te čiepstēsi, tad kliegšu
savam radam, lai tevi noķer uz lauka. Tam
tāds amats — jau kuņģu gadu no zvirbuļu
ķeršanas vien dzīvo. Klī!“

Šoreiz vecāis zvirbulis tiešām nobēstas. Sa-
vu niknāko ienaidnieku viņš pazīst. Pērn
viņš ieklupa pat Balkas kroga stedelē un pa-
ķēra miļāko bērnu. „Čiep, čiep, aiziet —!“
un spurkšķēdams no koka uz koku viņš aiz-
šūpojas uz Siliņu pusi, kur sākas klajums un
lauki.

Izbēdzis no laupītāju nagiem, viņš uz-
traukts uzmetas uz pirts jumta un lielās:
„Čiep, čiep, ne tu mani noķersi, ne saņēsi
ciet!“ Tad sabozies gluži kupls, vecāis zvir-
bulis aizskrien uz labības šķūni, kur mež-
sargs lokās ap pļaujammašīnu, jo āboliņa
laukā grieze katru rītu, katru vakaru nepār-
traukti sauc — brauc, brauc! Čiepstis nomet-
tas pie saimnieka kājām un, skaļi čivinā-
dams, lēkā virs saules sakarsētās zemes, it kā
viņam sviltu mazās kājeles.

„Kāds nav, kāds nav! Ik dien' tik zog un
šmauc! No raibās vistas spalvas vien, spal-
vas vien! Janudien!“

Beidzot mežsargs viņu pamana. „Ko tu te
klaigā! Mūc tak prom, uzkāpšu vēl virsū!“

„Čiep, čiep, te nav ko smiet! Mana siev',
tava siev' — abas kliez, abas spiedz!“

Diemžēl, mežsargs nekā nesaprot. Viņš
tikai rikojas ar saulē sakarsušajām dzelzīm,
kas tomēr skan tik auksti un cieti, it kā tās
kristu uz sastingušas zemes. Vai tiešām viņš
negrib zināt, ka laupītājs dzīvo tepat aiz
pērnās cirsmas tumšajā eglē? Katru dienu
tas zogas pa zaru apakšu, plātīdams savus
lielos, rūzganos spārnus, lai pēkšņi nemanīts
iebruktu Siliņu pagalmā.

„Čiep, čiep, nav ko smiet!“ un zvirbulis
aizspurdz atkal pāri sētai. Čivinādams viņš
izlēkājas pie saimnieces, kas pie akas skalo
traukus, paknābā dažas skābas jāņogas un
beidzot nokrīt atkal pie kūts vistu barā. Bet
nevienam viņa nevajaga, neviens viņu nesa-
prot. Lielīgais gailis atgāž tikai sarkano sek-
sti un uzkliez: „Kas tu tāds?“

„Dzied', dzied'! Gan tava dziesma būs
ciet!“ zvirbulis apvainots iečiepstas un uz-
laižas uz pagraba jumta, lai parušinātos sau-
sajās smiltīs.

Zeme un debesis karst arvien svelmaināk.
Izkaltušais Dieva dārzs liesmo saules ugunī
kā milzīgs sārts. Vakaros pār izmocieto zemi

nosēžas gruzduma dvinga, smacēdama cilvēku un meža kustoņu elpu.

Arī Siliņu pagalmā gurst dzīvība. Dzidrā laika pareģes bezdelīgas, satupušās ēnainajā kūts paspārnē uz vērbaļķa galiem, kautri čivinājas savā starpā, it kā pašas nobijušās no milzīgā saules ugunsкура.

Strazds tikai brīžiem izlec no būra, pagroza spožās spalvas pret zilgano debesu spoguļi, un klusēdams pazūd atkal ēnā.

Vistas ierušinās arvien dziļāk smiltis, knosās, perinās, reizēm izstiepj kaklu un gaŗi, grūtsirdīgi ķērc: „Kā—ārsts, kā—ārsts!”

Peļu Junkurs vēl arvien apvainots slaištās pie pagraba durvīm kļavas ēnā, tīkodams iezagties pie piena spaiņiem, bet, pamanijis saimnieci, laiski atlaižas garšļaukus un viltīgi mirkšķina apaļās acis. Reizēm gar runča ausīm nospindz liela muša, brīžiem smaga zemes bite zuzēdama aprinķo dzeltenos bišķrešļiņus. Junkurs īgni pagroza ūsaino degunu — liekas, garlaicībai un vienmuļai vasaras dienai nebūs gala.

Tikai augstu virs egļu galiem slaidos lokos rinķo Klijāns, lēpni izplētis saules apmirdzētos spārnus.

Vecais Siliņu gailis, kas divreiz jau izsprucis no vanaga nagiem, izstiepj brūngano kaklu, pagroza seksti un īgni nokrekšķinās: „Kas tas tāds?”

Arī pelēkā Klukste, kas katru pavasari saimniecei uzticami perējusi cāļus, pieceļas no smiltīm, nopurina kuplos brunčus un, stāpīdama kaklu, meklē savus vieglprātīgos pusaudžus.

„Tek nu klāt, tek nu klāt!” viņa bažīgi sauc. Izstiepusi kaklu, viņa pati iet uz gubeņa pusi, kur zem pakšņa zināma droša patvertne.

„Nāk, nāk, nāk visi, nāk, nāk, nāk visi līdz!”

Cāļi, ieraduši mātei klausīt, sāk lasīties vienuviet, jo tiešām gaisa valdinieks jau rinķo virs šķūņa jumta.

Pēkšņi atkal no citas puses starp kļavu un ozolu lapām izšaujās liels, rūzgani pelēks kamols un iekrīt cāļu barā. Tie izšķīst uz visām pusēm kā strauja vēja aizpūsti spalvu vistokļi, bet vecās Klukstes kājas izstieejas

neredzēti gaŗas. Pat gailis uzlec stāvus gaisā, nespēdams ne iesaukties — kas tas tāds?

Lūk, vai velti Čiepstis visu laiku brēca? Kamēr gailis ar Kluksti vēroja debesis Klijānu, tikmēr Lielais Kaikars, zagšus zem kokuzariem slēpdamies, iezadzieis Siliņu pagalmā, un tagad tikpat klusi pazūd gar malakas šķūni, jauno cāli cieši iezmiedzis nagos.

Pēc pirmā apjukuma pagalmā izceļas nedzirdēts tracis. Vispirms atpopas gailis. „Vai prāts, vai prāts! Kur tas ir dzirdēts?” viņš īsi un skaļi iesauca.

Sekstainim tūlīt atsaucas pretī vistu koris. „Kas tik būs, kas tik nebūs! Kas tik būs, kas tik nebūs!”

„Kur tev prāts, kur tev prāts!” gailis bar neveiklo Kluksti, sarkano bārdu purinādams.

„Kur radās, kur nē! Kur radās, kur nē!” vista izmisusi taisnojas. „Kā skrēja, tā kampa! Kā skrēja, tā kampa! Ak tu tētīt, tētīt, tētīt!”

Arī bezdelīgas izspurkšķ no krēslas, šaudās pa pagalmu kā prātu zaudējušas. „Vadzi, kas par nagu! Vadzi, vadzi, vadzī!”

Tāpat vecais strazds, aši iesvilpdamies, saauc bērnus būdā, un beidzot no pirts puses atskrien zvirbuliēne. „Čiep, čiep, cik tad aizstiepj?” Nezinādama, kur tupties, kur sēsties, viņa nepārtraukti prasa un laidelējas no vienas vietas uz otru. Pagalmā saceljas tāds troksnis, ka pat vecais slaišs peļu Junkurs pieceļas puszviļus un kāri aplaiza lūpas. „Ko tie kliez, nedodami miera pat diendusu nosnaust!”

Beidzot arī saimniece parādās istabas durvīs, uzlikusi plaukstu virs acīm. Viņa saskaita cāļus un sauc: „Vīri, vīri, ja jūs to nelieti nenošausit, tad neviens putns te vairs neglābsies!”

Pagalmā iznāk arī vecais mežsargs ar pušiem. Viņi klusēdami raugās uz cirsmas pusi, kur kļajuma malā drūmi tumst kuplas, biezas egles. Bet šoreiz par vēlu — laupitājs ar nabaga cāli jau pazudis diezoknī.

Bet tādēļ karstā diena nekļūst saltāka. Saule dedzina vēl svelmaināk, vēl spožāk pēcpusdienas staros iekvēlojas mežu galotnes. Mušu sanēšana un bišu dūķšana ievēlku dienu vakara cēlienā kā gurdā sapņu šūpulī.

Iztraucētās vistas sāk pamazām atgriez-

ties no slēptuvēm. Arī strazds atkal izlien no būra, bailīgi iesvelpjas un beidzot liksmi pašūpojas ozola zarā.

„Fiuvit! Mana ģimene sveikā, fiuvit!“

Tāpat bezdelīgas sāk atkal čivināt un plāpāt kā senāk. Šoreiz vanags aiznesa vistas cāli, viņu bērni var atkal mierīgi mācīties lidot.

„Vidžu, vidžu, kas par karstumu — švirkst vien!“ Pat vecais runcis samiegojies laižas atkal snaudā. Tikai Čiepst ar savu sievu vēl uztraukti čivina, lēkādami pa izkaltušo skaidienu.

„Ko es teic', ko teic'? Citrīt' bērni jāmāca skriet — vai var, vai var?“

„Ko triec, ko triec!“ Čiepst kliedz pretī. „Paciet, paciet, paciet!“

„Ciet, ciet, ciet! Cik daudz, cik daudz?“

Kad Siliņu saimniece iet uz kūti govis laist ganībās, zvirbuliene lēkā pa priekšu un izmisusi sauc: „Saimniec, saimniec!“

Un sieva līdzjūtīgi saka: „Nabaga putni —“

3.

Karstums vēl arvien nemazinās. Zeme izkalst pelnos, debesis tvīkst bez mākoņiem un lietus. Vakaros, kad sarkanā saule iegrimst izsīkušo purvu tvaikos, bezdelīgas vēl ilgi šaudās dzidrajās augstumos, ķerdamas sikos knišļus.

Mežu strauti tikai ar pūlēm izlokās starp koku saknēm, sačukstas arvien klusāk, slinkāk, līdz beidzot izsīkst pavisam. Purvu dūkstis dziļi saplaisā melnās dūņu nogulsnes, ūdens sārņi nosēžas un izkalst, zeme pagurst auglības spēkā. Tikai odu bari, slēpdamies zem alkšņu lapām, šūpojas augšup, lejup un apnikstoši velk vienmuļo bada dziesmu. Citādi zem krēslainajām lapām valda mūžīgs klusums.

Arī Misas ūdeņi šovasar apslinkuši guldz pār sēkļiem un melnām ozolu siekstām. Rāmās jomas aizaug ar platām lēpu lapām, biezi ūdens zvaigzņu kamoli piebriest līdz upes dibenam. Manīgās līdakas paslēpjās dziļajās atvaru azotēs, tikai pusdienas saulē tās izslīd kā zaļganzilas atspoles sekļajos sēkļu ūdeņos.

Svētdienās Siliņu puīši brien pa upes atte-

kām ar smalka auduma dukuriem un cilā slaidās egļu koka purgas, izbadīdami visas paceres un ūdens zāļu čemurus. Dažreiz viņi pārnes mājās krietnu kuli ar zivīm, tad priecājas saimniece un arī slinkais runcis peļu Junkurs.

Darba dienās zvejas rīki stāv labības šķūnī puszviļus uz dēļu grēdas, ar smailajām galotnēm augšup. Dažkārt zvirbuli, kašādami pelavās pērnos graudus, palien zem acainā tikla auduma, un lai Dievs nedod, ja tādās reizēs šķūnī iemaldās vecais runcis! Tad putni uztraukumā iespurkšķ kā maisā, un tikai lielās izbailēs viens pēc otra aizšmauc gar kaķa nagiem.

Taču viņa ieroči atkal atauguši tikpat asi kā agrāk.

Citādi vientuļā meža māja Čiepstam liekas brīnumjauka. Saules svelmē ēnas var rast zem krūmiem, vai paceļoties pār koku galiem, izvēdināties vēsajos vēju krustceļos. Visapkārt mirdz un laistās saules — viena debesis, neskaitāmas Siliņu dārzā. Karstajās pievakarēs, kad lietus vēl nerādās, puīši iet saimniecei palīgā stādus laistīt. Tad arī vecais zvirbulis aizsteidzas turp, uzmetas uz lielajām ziedu galvām un spiedz: „Nāc liet, nāc liet!“

Puīši gan neklausās visziņa padomos, bet kad Čiepst vēl ilgi čivina apnikstošās, vienzilbīgās skaņas, tie noskaišas un uzlej viņam ūdens strūklu.

„Tiš, nekauna! Laikam jau šķielē uz sēklām?“

„Liec mierā, liec!“ Čiepst atsaucas vēl skālāk un, dažas reizes aprīņkojis dzeltenās saules puķu galvas, aizskrien uz pirts pusi.

Zvirbulu pāris izperējis otros bērnus, pirmie jau paši skrien barību meklēt. Tiesa, reizēm viņi vēl jūtas nedroši, bet katra saulainā diena viņus vīlina arvien tālāk laukos un plāvās, kur vis sēties un atkal celties spārnos, kur var knābāt un kašāt, kas vien acim tīkams.

Tikai čaklās bezdelīgas dažkārt pārsteidzas, savus bērnus pārāk agri izdzīdamas no ligzdām. Dažs mazais nemākulis, spārnus purinādams, nokrīt pie runča deguna, un tādās reizēs nelīdz ne vecāku klaigas, ne saimnieces bāriens. Kas vājāks, tas viņa — Jun-

kurs aplaizīdamies domā, un pašapzinīgi aiziet pār pagalmu, izslējis svītraino asti.

Arī Klukste jau apnikusi cāļus vadāt. Dažu gan trūkst, bet vai tādēļ viņa visu vasaru klaigās? Atlikušie lai iet katrs savu malu, lai kļīst pa visiem pagalma kaktiem, nu jau pūku vietā ataugušas gluži stingras spalvas. Un vecā, gādīgā vista pēkšņi kļūst gluži nežēlīga, viņa aizdzen pat mīļākos bērnus, sāpīgi tiem knābdama vārīgajās sekstēs. „Prom, prom! Nu var paši tekāt, paši kašāt!”

Nelaimīgie pusauguļi pāris dienas staigā apjukuši, bet drīz vien pamestie bāreņi prot jau paši meklēt barību, paši glābties no mūžīgā ienaidnieka vistu vanaga.

Šajā laikā daudzas mazas dzīvības tiek izmestas no ligzdām, lai tās vingrinātu nedrošos spārnus un piečivinātu debesis ar skaļu prieku. Saime pēc saimes izlido no šķūņu paspārnēm, no koku dobumiem, pat no nezāļu apaugušās akmeņu gubas, kas gadiem ilgi guļ pie pirts sāniem. Arī vecie putni turas pie bērniem mudinādami, pamācīdami, saukdami: „Visi, visi pa vienu viet’, pa vienu viet’! Kas pirmais, tas dabūs, kas pēdējais, tam pietrūks — čivit!” Un pelēkais zvirbulu bars aizspurdz atkal uz citu vietu. Visas gaišās, brīvās debesis pieder viņiem. Viņi labprāt dotos pāri purviem, mežiem, nosēstos Mīšas pļavās, vai lielā ozola zaros, bet —

Tumšajā diezoknī glūn divi laupītāji — Lielais Kaikars tup egļu pazarēs, Mazais Kaikars netālu meža malā, jaunajā priežu audzē. Lūk, lūk, vai zvirbulu vanags jau neplivinās gar tumšo meža sienu, vai nezogas šurp ar izsalkušu vēderu? — Un putnu bars pēkšņi iekrīt biežā alkšņu pudurā, ka zari vien nolīgojas. Bēgli salīp cieši viens pie otra, apklust un pazūd zem biežās lapu segas, kamēr acīgais vanags aizslīd uz citu pusi.

Taču arī Mazajam Kaikaram pieder visas debesis. Arī viņš drikst lidot no saules lēkta līdz vakara rietam virs Doles, Baldones un Iecavas mežiem, viņš drikst riņķot virs Mīšas pļavām, kur tvīkst jau pirmais nopļautais siens, un vērot, kas notiek Dieva dārza kļajumos. Izstiepis gaŗo asti, izpletis pelēkraibos, svītrainos spārnus, viņš acīgi vēro, vai kāds vārgāks putnēns neplivinās pa ķērienam, vai

pļāvēji nav ievainojuši kuslo griezes bērnu. Ieraudzījis laupījumu, viņš šaujas tam virsū ar lodes ātrumu un saķer turpat gaisā bez ciņas. Savu māju Mazais Kaikars iekārtojis netālu no Siliņu laukmalas vecā vārnas ligzdā. Viņa mazuļi ir dižciltīgi bērni, tie jābaro visu vasaru, tos nedrīkst bez laika izsviest no ligzdas. Vanadzene nomedītajiem putniem rūpīgi noplūc spalvas un tikai tad pasniedz ēdelīgajai saimei.

Reizēm, kad priežu audzē manāms kaut kas aizdomīgs, Mazais Kaikars draudīgi iesaucas — gi, gi! Tad arī lielais vistu zaglis no biezokņa skaļi un griezīgi klieudz pretī — klī, klī! Abi laupītāji, katrs savā slēptuvē tupēdami, nežēlīgi valda pār citādi priecīgo, dziesmu pieškandināto mežu. Tādās reizēs Dūdu pāris beidz pūst par savu grūto dzīvi un skaļajam sila strazdam notrūkst svilpe. Pat Čiepsts uz pirts jumta sāk nemierīgi lēkāt un acīgi vēro mežmalu, vai atkal nebūs jāpazūd vecā alkšņa caurumā.

Bridi nogaidījis, viņš sapīcis sauc: „Visi uz vienu rok’, uz vienu rok’!”

Un nedrīkstot tālu klejot, vecajam zvirbulim jāpavada dienas Siliņu pagalmā starp dumjajām vistām un jāklausa lielīgā gaiļa krešķēšanā. Tādēļ bieži vien, apnicis vienmuļo dzīvi, Čiepsts nolien pirts paspārnē un žēli čiepst: „Siev, siev! Siev, siev!”

Kad karstās vasaras dienas jau nosvilinājušas uzkalnos zāli un avoksnājos izsīcis pēdējais mitrums, zvirbulu čiepstēšanai atsaucas pretī vālodzes izmīsušais lūgums pēc lietus. Ielaidusies apšu un alkšņu audzes lapotnē, tā bezcerīgi sauc jau dienām ilgi: „Mīļo Diev’! Mīļo Diev’!”

Beidzot, kad Siliņu puši sākuši rudzu pļauju, Radītājs par slinko putnu apžēlojas. Kādu pēcpusdienu saule, grimdama aiz mežiem, jau agri ietinas tumši svītrainā mākoņu mētelī. Tad arī bezdelīgas vairs neskraida dzidrajās mākoņu dzīlēs, bet, priecīgi čivinādamas, laidelējas zemu pār laukiem un pļavām. Vakarā līdz ar ganāmpulku tās saskrien mājās un, sikos knišus ķerdamas, šaudās gar kūts durvīm, ar gaŗajiem spārnieniem tikko nešķardamas peļu Junkura degunu.

„Vadzī, vadzī, vadzī!”

Tikai krēslā, kad tveicīgā nakts bez rasas

un vēja nogulst pār zemi, priedīgās lidotājas apklust savās ierastajās ligzdās.

Bet citu ritu agri izslāpušais lietus putns kliež atkal: „Mīlo Diev', mīlo Diev'!”

Tomēr lietus vēl nelīst. Saule, atnesusi jaunās dienas gaismu, pati atkal ietinas caurspīdīgās mākoņu segās un tikko saskatāma visu dienu slīd pār debesu velvi. Dzeltenie labības lauki, nolīkušām vārpām, klušēdami šūpojas lēnajos atvasaras vējos.

Šajā tveicīgajā laikā Čiepst ar savu lielo radu saimi peņas atkal pa labības šķūņa pelavnieku, ložņā caur paspārnēm, kur vēl aizķērušies pērnā gada puteklī.

Arī vecais mežsargs, attaisījis šķūņa durvis, it kā garlaikodamies pētī krēslainos ēkas kaktus. Tad viņš aizvelk lielo divjūgu arklu uz citu vietu, atslīen pret sienu vieglās koka ecēšas, pacilā abus dukurus, nezinādams, kur tos likt.

Te pelēkais zvirbulis nadzīgi klāt ar savu padomu: „Stiep prēm, stiep!”

Bet mežsargs kā parasti plāpu neievēro. Viņš kārtu lietas pats pēc sava prāta, reizēm bažīgi pavērdamies caur šķūņa durvīm pelējais debesīs.

„Tais' ori, tais' ori, būs liet's!” Čiepst atkal mētājas saimniekam pa kājām.

Beidzot mežsargs viņu pamana. Citādi rāmais vīrs pēkšņi sacel ar slotu lielu vēju.

„Tiš prom, dīkdienī! Sāks te kult bez laika!”

Zvirbuļu bars trokšņaini izspurdz laukā. Čivit, čivit, kas par neciešamu veci! Vai Čiepst nav īstais mājas saimnieks? Vai viņam nav jāzinā, kas notiek kletī, šķūnī, istabas augšā? Vai viņš nesaprot, kad rudzi plaujami, kad uz lauka graudi birst? Bet visi viņu izsmej, aizspēr ar kāju, padzen ar slotu, sak', tiš prom, ko tu te lien, sētniek!

Kamēr Čiepst sabozies lēkā gar šķūņa durvīm, jaunā radu saime laidelējas no viena sētas staba uz otra, vēl arvien vingrinādama spārnus. Arī strazds, atvedis savu baru uz lauka, izklidinājis rudzu rugājos, pats uzlaidies uz jumta čukura, lielīgi iesvelpjas: „Fiuvit, sētniek! Ko tu tur lēkā, ko čiepti?”

„Briest rudzi, briest rudzi!” zvirbulis visziniģi atsauca.

„Lai briest! Es tik svilpu — fi—ū—vit!”

„Svilp, svilp, badu piesvilps!”

„Lai izput viss! Es laidīšos uz saules pusi — fi—ū—vit!”

„Bet es esmu saimnieks, es tepat uz viet'!”

„Fiuvit, sētnieks gan! Tu pieskatīsi manu māju!”

„Pasvilp, pasvilp!”

Pēkšņi strazda svilpe notrūkst, lielā steigā viņš aizjoņo uz ozolu. Arī melnsvārča saime ar troksni pāršalc pāri Čiepsta galvai, un puslaidziņus, pusskriešus šķūņa durvis iemetas vistas. Vecais zvirbulis, tikko attapiēs, iespurkšķ tām līdzī un spiedz cik spēka: „Saimniek, saimniek!”

Šajā brīdī šķūnī iedrāžas arī lielais vistu vanags.

„Saimniek, mūc!” Čiepst vēl nokliež un, spārnus laudzams, iedrāžas caur lūku pelavniekā. Arī vistas pēkšņi pazūd zem ecēšām, zem caurās šķūņa grīdas. Bet Lielais Karkars, no straujā skrējiena apstulbis, apdauza tikai gar dzelzasu riteniem spārnus.

Nē, mežsargs nemūk. Viņš strauji aizcērt šķūņa durvis. Tagad viņš arī zina, ko darīt ar zvejas rīkiem. Viņš paķer dukuru un uzsviež to uz platajiem laupītāja spārnēm.

„Nu tu vienreiz esi manos nagos!” viņš jautri iesauca.

Vistu zaglis, atjēdzies zem negaidītā sprosta, sāk neganti plosīties. Bet tikla audums ir jauns un izturīgs, nelīdz ne asie nagi, ne likais knābis. Bezcerīgi izlēkājies, Karkars nokrīt uz zemes, izpleš kājas un, nevarīgi cilājot spārnus, smagi elš. Tomēr apaļās acis zem tumši brūnajiem uzaču lokiem pauž dziļu sašutumumu. Tajās nevar saskatīt ne izmisuma, ne bailu, viņš tikai nicinoši noskatās uz veco vīru, it kā pats vēl sēdētu egles galotnē. — Valdinieks esmu, valdinieks palikšu — dižciltīgais plēsoņa domā — kaut turī mani sprostā visu mūžu! Es nelūgšos, nekliegšu, mans gods un lepnums to liedz!

Bēt arī mežsargs ir nepielūdzams. Ar stingru roku viņš uzbāž sprostam vēl otru zvejas rīku, nostiprina tos ar deļu galiem un beidzot attaisa šķūņa durvis. Atspīdot dienas gaismai, vanaga acis atspoguļojas zaļie meži, tumšās egļu galotnes un brīvās, plašās debesis.

Tomēr Kaikars nepakustina ne spārnu galus.

„Tagad padomāsim, ko ar tevi iesākt!“ mežsargs nopietni saka, un aiziedams cieši nostiprina šķūņa durvis.

Krēslainajā telpā vēl ilgi valda baigs klusums. Tikai pēc krietna brīža, kad ozolā sāk svilpot strazds, tumšajos ēkas kaktos sāk kluksēt arī pārbaidētās vistas.

„Te skrēja, te ķēra, te skrēja, te ķēra —!“ tās viena pēc otras sāk kladzināt.

Gailis pirmais izspraucas caur ecēšu tapām; blisina krēslā acis un groza sekstaino galvu.

„Kas tas tāds?“

Vanags novalstās zem sprosta kā liels, brūngans kamols. To manīdams, lielais kaulis un drošinieks naski izmetas pa durvju apakšu svaigā gaisā. Arī pļāpīgās vistas, spārnus sakļāvušas, viena pēc otras pazūd pa visiem šķūņa caurumiem, un pusskriešus, puslaišus metas no briesmīgās vietas prom. Tikušas pagalmā, tās sāk aizgūtnēm kliegt: „Kur tas ir redzēts, kur tas ir dzirdēts! Kur tas ir redzēts, kur tas ir dzirdēts!“

„Nāc, nāc palīgā! Nāc, nāc palīgā!“

„Vai prāts, vai prāts, vai prāts!“

Beidzot arī Čiepstis bailīgi izlien no pelavnieka, uzmetas uz vēja stutes un ziņkāri staipa kaklu. „Čiep, čiep, kas par liet?“

Klusums. Dižciltīgais gūsteknis, taupīdams spēkus, gurdi noplivina spārnus, tomēr pelēcīgi raibumotās krūtīs, kā nokārtas neskaitāmiem ordeņiem, viņš lepni izslej zvirbulim pretī.

„Kas par liet, kas par liet?“ Čiepstis nokrīt pie sprosta zemē. „Tu neliet —“ kā puiku sviests akmens viņš atkal aizlec pie šķūņa durvīm. Drošs paliek drošs, te ir sprauga, te var izmukt. Bet redzēdams, ka vanags nekustēdamies gul krātiņā, viņš sāk jautri lēkāt un lielīgi čiept: „Nu ir ciet, nu ir ciet! Zaglis vienreiz ciet!“

4.

Jau dienām ilgi pelēkās debesis sola izslāpusai zemei veldzi, bet vieglie mākoņi, šķiet, izsīkuši aiz zilgano mežu apvāršņiem. Rītos un vakaros vālodze klieudz arvien nepa-

cietīgāk, visu gurdeno dienu apšu audzē skan viņas lokanā balss.

Tikai pēc ilgas lūgšanās mīlais Dievs par nelaimīgo putnu apžēlojas. Kādu pievakari rietumu debesis sakrēšļojas ātrāk kā parasti, un pār izkaltošu zemi sāk sijāties bieza lietus migla. Citu rītu mākoņi nokāpj vēl zemāk un veļas pār Dieva dārzu kā milzīgi, pelēki kamoli, ar bieziem, atirušiem, lejuj krišošiem pavedieniem. Reizēm arī saule izlien mākoņu aizmugurē, apzeltī siltās lietus straumes un uzceļ pāri Dieva dārzam septiņkrāsainu tiltu. Šķiet, augstā pusloka viens gals iegulst Misas atvaros, otrs sekļajā Ķekaviņā, no kuņienes neredzamais Dieva dārznieks nes augšup siltā ūdens bagātības.

Reizēm raženais lietus arī stājas, nogaidīdams, lai izkaltusī zeme to uzsūc un izdala nogurušajām augu saknēm. Bet nav vēl saule paslēpusies uzmācīgajos mākoņos, kad lietus putns ķerc vēl skaļāk: „Līst! Līst! Līst!“

Tiešām, raženais lietus turpinās dienām ilgi. Siltās straumes dziļi izmērcē augsni, nopļautā labība likst arvien zemāk, smagās vārpas jau saskaras ar audzēlīgo zemi. Izmirkušie graudi, mūžīgā aicinājuma mudināti, strauji dzen sīkās saknītes valgajā zemē.

Rudzi dīgst.

Vecais mežsargs, nākdams no smalces, kur skaitījies sausos un vēja gāztos kokus, norūpējies apstājas pie labības lauka. Arī vecais zvirbulis, apnicis virs pirts jumta lēkāt, paceļas spārnos un dodas saimniekam pretī.

„Dīgst! Dīgst! Dīgst! Čiuvit!“

„Jā, jā,“ mežsargs sarunājas ar sevi, „vajdzēja pasteigties —“

„Vaj'dzēj, vaj'dzēj!“ zvirbulis dzīvi čivina, lēkādams virs piemirkušās rudzu gubas.

Bet mežā, biežajā lapotnē kā mēdīdamies atskan apnikušais lietus putna ķerciens: „Līst! Līst! Līst!“

Tad mežsargs aizgriežas no lauka ar nopietnu seju un mazliet sagumušiem pleciem. Turpretī Čiepstis, jautri čivinādams, lēkā vecajam vīram pa priekšu, reizēm celdamies un tupdamies no vienas rudzu gubas uz otru. „Ko es teic, ko teic? Rudzi dīgst, rudzi dīgst!“

(Beigas nāk. burtņīcā.)

DRĀMATIĶA MĀRTIŅA ZĪVERTA MĀKSĻA

Tiesa, ka daudz pasaulē liriku; to vislabāk var saprast latvieši, kas jau sen izpelnījušies liriskas tautas slavu. Radošo garu bagātība pasaules lirikā, piem., kaut vai angļiem, tik liela, ka grūti pat nākas šīs dzejas meistarus kaut kā klasēt pēc vērtības un nozīmes. Tāpat tas, sākot ar XIX gadsimteni, ar romānu rakstniekiem: arī to varen daudz, un arī tiem grūti novelkamas robežas starp visvērtīgāko, ļoti vērtīgo un vērtīgo. Tā arī drāmā par lauriem cīnās daudzi jo daudzi, taču vērtību robežas šā vai tā drāmātajā dzejā saskatāmas labāk nekā citur, citiem vārdiem, laikam gan lielo garu drāmā tomēr mazāk nekā lirikā vai epikā. Tālab katrs drāmas talants jāsauc par istu Dieva dāvanu.

Šādos apstākļos tieši latvieši pamatoti var lepoties ar saviem sasniegumiem drāmātajā literātūrā. Gan latviešiem nav izdevies izveidot savu drāmu un teātri no senajām spēļu tradīcijām, kas vērojamas Jāņos, ķekatu jeb budeļu gājienos un dažos godos, sevišķi kāzās. Lai paliek Eiropas teātra un drāmas radītāju slava joprojām senajiem grieķiem! Bet ja nu latviešu teātra vēsturi isti sāk tikai ar Jaunā Stendera *Žūpu Bērtuļa* izrādi Rīgā 1868. gada 14. jūnijā, teātrim izveidojoties ar teātra „tēva“ Ādolfu Alunāna (1848.—1912.) pūlīpiem visnotaļ laikā no 1870. līdz 1885. g., tad ir gan ko apbrīnot: redzami vareni panākumi — apm. 50 gadu laikā izveidojusies virkne pirmšķirīgu teātru ar izciliem aktieriem, režisoriem un dekorātoriem; saskatāmi vērtīgi teātra stilu meklējumi; uzaugusi plaša jo plaša teātra publika, kuņas vajadzības apmierina gan lielās galvaspilsētas un lielāko provinces centru skatuves, gan arī bezgal daudzās amatiešu trupas, kuņu vidū nereti vērojami apdāvināti spēki un nopietna teātra mākslas un drāmātajās dzejas izpratne. Latvietim Rietumeiropā divaini redzēt pat lielākas pilsētas bez sava teātra, kamēr viņa dzimtenē savs teātris gandrīz katram pagastam, kas negrib atpalcēja slavas. Un vēl

kas: šādos apstākļos tad arī lugu pieprasījums nav bijis mazais. To rāda tas vien, ka grāmatu apgādi ļāgu lāgiem centušies izveidot „drāmātajā bibliotēku“ serijas; dažs apgāds un grāmātnīca, piem. J. Rozes Rīgā, lūkojuši pat speciālīzēties skatuves darbu apgādāšanā. Un kur pieprasījums, tur arī piedāvājums! Skatuvei savus darbus veltījuši daudzi jo daudzi latviešu rakstnieki, pirmās vietas skatuves rakstnieku rindās izkaņojot lielājiem klasīķiem Rūdolfam Blaumanim (1863.—1908.), Jānim Rainim (1865.—1929.) un Annai Brigaderei (1861.—1933.). Lielas ir šo garu radītās drāmas literārās un teātrālās vērtības; tie ļauj dziļi ieskatīties latviešu dvēselē, latviešu gara īpatnībās un latviskās dzīves satversmē; Raina lūgām turklāt liela loma nacionālās neatkarības izkaņošanā. Brīvības alkstošā latviešu jaunatne 1919. gadā cīnījās par savas zemes un tautas tiesībām ar ieročiem rokās un Raina *Daugavas* vārdiem uz lūpām! Raksturīgi, ka šo klasīķu diždarbi, kā Blaumaņa *Pazudušais dēls*, *Indrāni*, Raina *Uguns un nakts*, *Zelta zirgs*, *Indulis un Arija*, *Jāzeps un viņa brāļi*, Brigaderes *Maija un Pajja*, *Princese Gundega un karalis Brusubārda* u. c. ar dziļu idejisku saturu. Tas rāda, ar kādu nopietnību šie rakstnieki radījuši teātrim, jo teātris — masu māksla, tā suģestē, aizrauj un dziļi ietekmē ne dažus simtus vai tūkstošus, bet, var teikt, miljonus. Un ja senajiem grieķiem teātris bija reliģiska institūta godā, tad šiem jaunlaiku drāmātajiem teātris, izsakoties jau nodeldētiem vārdiem, savā ziņā tiešām lielā katedra tautas audzināšanai ētiski pozitīvajam un cilvēciskajam. Pie kam šo rakstnieku līdzeklis taču varenākais, kāds vien kādam audzinātājam var būt — ne kailā pamācība, bet dziļais teātra skatītāja pārdzīvojums.

Cildenajām latviešu lielo drāmātajā tradīcijām — radīt literāri un teātrāli vērtīgus un idejiski bagātus darbus — uzticīgi seko arī jaunais latviešu drāmas milzis Mārtiņš Zīverts. Atšķīroties no iepriekš minētajiem dižgariem, kam līdzās drāmātai ievērojami

sniegumi arī citās dzejas nozarēs, piem. Blaumanim novelē, Rainim lirikā, Brigaderei stāstā, Ziverts veltījies vienīgi drāmatiskās dzejas radīšanai. 1945. gadā *Daugavas* 1. burtnīcā iespiestā novele *Liktenis* šai ziņā neko nav grozījusi. Ziverts savam darbam arī nopietni skolojies; to, starp citu, rāda daži apcerējumi, kuŗos rakstnieks lūko skaidrot savas drāmas principus. Cik nopietni rakstnieks visnotaļ vērtē teātri un, tāpat, arī drāmatiskās dzejas lomu un uzdevumus, jauki rāda lugas *Aksts* beigu ainas vieta, kuŗā galminieku izsmietajam Šekspīram klauns Džigs liek skatīties cauri laika sienai nākotnē: kad sugestētais Šekspīrs jautā „Kas tas ir?” — Džigs atbild: „Cilvēces šķīstīšanās kalns: Teātris“. Turpinājumā Džigs skaidro, ka Šekspīra draudze būs ne desmiti un simti, bet tūkstoši un miljoni un „Kamēr vien pasaule pastāvēs, tava draudze neizklidīs, un tavu vārdu viņa mūžam pieminēs . . . Visos laikos un visās zemēs, patiesības izslāpusi, viņa pulcēsies pie tiem avotiem, ko tu esi izsitis no tūksneša klints . . .“ — Par Šekspīru teikto, protams, varēs attiecināt uz kuŗu katru lielu apzinīgu drāmatika darba veicēju, tāpat arī uz pašu Zivertu: drāmai teātri jāveic jau seno grieķu filozofa Aristoteļa noskaidrotais katarses — skatītāju dvēseļu šķīstīšanas uzdevums; ļābai drāmai, tāpat, jābūt tādai, kas spēj radīt šādu katarsi; tas ir lielais liela drāmatika mērķis; otrkārt, teātris nav tikai laika kavēklis, — tas veldzē savu publiku patiesības slāpēs, vērtīgam tālab jābūt tā saturam — gan idejiski bagātam un dziļam, gan arī literāri baudāmam, lai varētu satura vērtības uzņemt. Ziverts tad nu cieši ir sekojis šiem principiem un ar sekmēm radījis augstvērtīgus darbus.

Sev vietu iekarojot latviešu teātri Zivertam gan nav nācies viegli: dažādi iemesli tam, varbūt arī tas iemesls, ka trūcis dažkārt iespaidīgu draugu, bet rakstniekam, savukārt, nav trūcis šādiem draugiem netīkamas patstāvības un neatkarības gribas! Tikai par Ziverta dzīvi nav daudz ziņu: darbs te nevilus aizēnojis darītāju; tālab arī maz kas būs uzglabājies vēstures ziņkārīm par rakstnieka pūlēm un neveiksmēm sava darba sā-

kumā. — 1903. gada 5. janvārī dzimušais rakstnieks sāk izvirzīties tikai ar 1931./32. gada sezonu Latvijas Nacionālajā teātri, kas izrāda Ziverta lugu *Nafta*; nākošajā sezonā tas pats teātris repertuārā uzņēma lugu *Zelta zeme*. Taču drāmatika slavu rakstnieks pilnīgi iekaro un paliekami nostiprina tikai 1936. gadā, kad Rīgas Mazais teātris pirmizrādē 21. oktobrī sniedz 3 cēlienu varoņdrāmu *Tīrelpurvs*. Šo lugu godalgo Latvijas Kultūras fonds. Seko *Partizāni*, izrāžu skaita rekordnieks *Aksts*, *Cilvēks grib dzīvot*, skatuvi skatuves apstaigājusī *Ķīnas vāze*, *Nauda*, svešu tautu atzinību ieguvušās *Minhauzena precības*, traģēdijas meistardarbs *Vara*, *Karātavu komēdija*, *Kāds, kuŗa nav*, *Rakte*, *Tvans*. Mazāka slava, liekas, pienāksies lugām *Kropļi*, *Galvu augšā*, *Čūska*, *Trakais Juris*, *Lībiešu asinis (Kolka)*, lai gan arī te daudz interesanta gan drāmas pētniekam, gan vērtīgam teātra cienītājam. Taču Ziverta ceļš jau nav vēl noiets! Tieši jaunākie darbi rāda, ka rakstnieks dzīvi atsaucas lielajiem laikmeta notikumiem, un pašreizējais laiks taču nebūtin nav galā ar savu drāmatisko lomu: drāmatikiem, tāpat, vēl būs papildinām vielas! — No rakstnieka dzīves gaitām var minēt šādus faktus: dzimtene Zemgale Jelgavas apriņķa Mežmuižas (tagad Augstkalnes) pagasta Villeņu mājās (Villas kroģū). Pēc tam dzīve tā pašā apriņķa Vilces pagastā. 1925. gadā Ziverts beidzis slaveno Jelgavas klasisko ģimnaziju, kuŗas direktors tai laikā dedzīgais publicists un literātūras kritiķis Jānis Lapiņš. Turpmāk sūra rūgta, tā saucamo, krīzes gadu trūcīgās intelīģences ikdiena ar materiāli nenodrošinātu gadījuma darbu. Mēģināšanās presē. Kāds pārdrošs, bez līdzekļiem veikts, bet atziņām bagāts ārzemju ceļojums. Grašiem atalgots, bet cilvēku dvēseles un gara dziļumu māksliniekam drāmatikim svētīgs darbs Jaunatnes pētīšanas institūtā Rīgā. Filozofijas studijas Latvijas universitātē, labi zinot, cik neienesīgs filozofa arods Latvijas apstākļos; ar Džiga muti *Akstā* rakstnieks tad arī paziņojies: „Bez patiesības tu vari dzīvot, bet kā tu dzīvoši bez cerības?“ Cilvēcisķajai eksistēncē nepieciešamas, tāpat, cerības; eksistēt var arī bez patiesības slāpēm! — Tālāk mi-

nama rakstnieka interesēšanās par Jāņa La-
piņa atbalstīto 1925. gadā nodibināto rakst-
nieku un mākslinieku biedrību Zaļā vārņa,
kuŗas deklarācija 1929. gadā skan: dzejai
jābūt laikmetīgai, dzejai jāizsaka sava laika
gars. Ar šo biedrību vairāk vai mazāk bi-
juši saistījušies tādi dzejas meistari, kā
Ēriks Ādamsons, Aleksandrs Čaks, Jānis
Medenis, Vilis Veldre, prōzisti Ilona Lei-
mane, Jānis Sārts u. c. — Bet pāri visam
darbs ap savu lielo mērķi iecīnīties drāmā:
mācoties un radot. Vēl reiz: nedrīkst aiz-
mirst, ka Zīverts līdz pašā atziņām par
drāmas būtību, veidiem un mērķiem ticis
nopiētnās drāmaturģijas studijās; Konstance
Miķelsone savās vērtīgajās piezīmēs par Zi-
vertu (žurnālā *Laiks* 1946. gada 5. burtnīcā)
rakstnieka studiju priekšmetos norāda gan
lielos klasiskus Aischilu, Sofoklu, Moljēru,
Šekspīru, Ibsenu, bet sakarā ar lugas *Cūska*
analīzi atklāj arī tādu modernistu pazišanu
kā Galsvorsijs un Bergners. Starp citu, rakst-
nieka interesi par Šekspīru rāda ne tikai luga
Āksts, bet arī tulkotāja pienākumu uzņem-
šanās A. Gulbja grāmatu apgādā 1938. gadā
izprojektētajā monumentālajā lielā angļa ko-
poto rakstu izdevumā latviešu valodā. Šek-
spīrs jau arī vienmēr ir bijis latviešu teātra
„dzelzs“ inventārs! — Ar *Tīrelpurvu* nostip-
rinoties drāmatika slavai, rakstnieks tiek ēr-
tākos sabiedriskos un materiālos apstākļos:
līdzīgi Ibsenam Zīverts strādā par drāmatur-
gu — vispirms Latvijas Nacionālajā teātrī, tad
Dailēs teātrī Rīgā. Te rakstnieks ne tikai
paplašina savu draugu pulku ar teātra ļaužu
apriņdām un lieti mācās tuvāk un dziļāk
pazīt un saprast skatuvi, bet ar saviem drā-
maturga priekšlasījumiem, norādījumiem un
prasībām aktīvi strādā arī teātra ansambļu
veidošanā. Interesanti šai ziņā lasīt rakst-
nieka piezīmes (žurnālā *Daugava* 1945. gada
1. burtnīcā) par traģēdijas *Vara* iestudēšanu
Dailēs teātrī, kad autoram radušās jūtamas
domstarpības ar tēlotājiem. — Pēdējais lie-
lais notikums rakstnieka dzīvē došanās pāri
Baltijas jūras bangām pretī trimdnieka pos-
tām un nabadzībai brīvajā Zviedrijā, kad
1944. gadā Latviju sāka ieņemt krievu oku-
panti. Ar to Zīverts rādījis, ka viņš ne tikai
mūžīgo cilvēciskā likumu ietvērējs savās lu-

gās, bet arī pats dzīvo pēc tiem — cīnās par
gara brīvību un cilvēku un tautu tiesībām.
Ir virkne slavenu rakstnieku Francijā un
Amerikā, kas arī sapratuši, ka to uzdevums
kaŗot pret cilvēciskā mīdišanu kājām. Ma-
zāk kas šai ziņā dzirdams par Angliju, tā ka
kontinentā var dažreiz pat rasties šaubas, vai
angļiem tagadnē ir vairs kāds liels rakst-
nieks: jo būt lielam rakstniekam — un klu-
sēt, dzirdot par melnām varmācībām, no-
zīmē parakstīt nāves spriedumu savam lie-
lumam. Mierīgi trillināt laikā, kad totalitā-
rie režīmi pasaulei ar nazi pie rīkles, nozīmē
avenis ēst ceļā uz bezdibeni! Te lielais drā-
matiķis parādījis liels arī kā cilvēks; skaisti
to liecina arī viņa nekrologs trimdā Zvied-
rijā mirušajam latviešu lirikas un modernās
pasakas lielmeistaram Kārlim Skalbem:
„Mūsu laiki dzejniekam uzlikuši daudz lielā-
kus pienākumus nekā dziedāt par puķēm un
mīlestību. Mūsu laikos dzejnieks ir cīnītājs,
kas ar savu spalvu izkaŗo tādas pašas uz-
varas, kā to dara armijas ar ieročiem“. Šī
ciņa vērsās pret varmācības postu XX gad-
simta 2. ceturksnī, ticot, ka „brutāla varmā-
cība gan var cīnīties ar visu pasauli, bet ne-
var to uzvarēt“ (iepriekš minētajā *Daugavas*
burtnīcā).

Bet kur tad meklējams Zīverta lielums
drāmā? — Vienkārt jau tieši tai ziņā, ka
rakstnieks nav akli stājies skatuves darbu
radītāju rindās. Zīverts pašos pamatu pa-
matos noskaidro drāmatiskās dzejas būtību
un lomu — un rada tad skaidrā apziņā par
savu uzdevumu. Šis uzdevums radīt spēlē-
jamu drāmu, citiem vārdiem, radīt darbus
teātrim, radīt darbus, kas var piepildīt ska-
tuvi ar saistīgu darbību, ar cilvēku gribas
sadursmēm, cīņām, pārdzīvojumiem līdz pat
varoņu bojā ejai traģēdiju formā. Drāmatiskā
darbībā, kuŗas paudējs dzīvs dialogs,
autors gan atklāj ieskatu cilvēkos, gan arī
nemanot pauž savus uzskatus vērtējumam
un atziņu veidā. Zīverta māka ar dialogu pa-
līdzību radīt darbībā savā ziņā kūsāt kūsā-
jošu skatuvi spilgti redzama jau *Tīrelpurvā*:
lugā darbojas tikai trīs varoņi, bieži uz ska-
tuves paliekot tikai diviem, taču skatītāji
pārdzīvo ilūziju, it kā skatuvē darbotos ve-
sels pulks varoņu!

Šis mākas pamatā drāmas studijās iegūtā prasme veidot mērķtiecīgas sarunas un intriģējošas situācijas, ko tad dara dzīvu un apgaro iedzīmtā spēja no skatītāja viedokļa redzēt ar norišu elementiem piepildāmu skatuves telpu jau lugas radīšanas laikā. Jau 1937. gadā teātra kritiķis Kārlis Strauts, atzīdams Zīvertu par īstu drāmatīķi, kā galvenais uzdevums vienmēr raudzīties, lai literārais darbs būtu arī skatuvisks, norāda trejādus jaunā rakstnieka ieročus: 1) smalki izstrādāta psiholoģiskā līnija; 2) interesanta intriga; 3) spriegs, labi izrunājams dialogs (prof. L. Bērziņa red. *Latviešu lit. vēsture* VI, 327). Un arī turpmāk Zīverta radītāja intereses sevišķi saistījušās ap tām pašām problēmām: 1) rakstnieku nodarbina lugu kompozīcijas jautājumi, kā daļu secība, daļu attieksmes pret veselo un otrādi; 2) situāciju izveidošana, lai tās spilgti rādītu varoņu iekšējo pasauli un būtu bagātas ar drāmatisma, un ja vien iespējams, arī vēl svaigas, nenodēdētas drāmas gaņajā vēsturē; 3) satūrīgs un mērķtiecīgs dialogs, turklāt atjaunojot arī dažkārt jau novārtā pamestā monologa tiesības. Mazāk Zīvertu nodarbina raksturu problēmas; raksturu problēma rakstniekam dažviet arī nerada sevišķas grūtības jau tādēļ vien, ka, cenšoties paturēt senās drāmaturģijas likumu par darbības vietas un laika vienību, neretis atkrīt rūpes par raksturu veseluma uzglabāšanu vai arī psiholoģiski ticamas pārveidošanās parādīšanu. Zīverts laikam pat nedomā, ka drāmatīķim katrā ziņā jābūt psihologam, dvēseļu nianšu medniekam un visdziļāko dzelmju urbiķim; konkrētajam vides un varoņu ietērpam jānāk no teātra puses — rakstnieks savā ziņā it kā tikai plāna devējs spēlei, kuŗas konkrēto saturu un dzīvību dod teātra saime. Zīmīgi, ka Zīverts dažās lugās nesauc varoņus pat vārdā, tā *Tireļpurvā* 3. varonis nosaukts pēc virsnieka pakāpes krievu cara armijā par praporščiku, *Karātavu komēdijā* līdzās vārdos nosauktajiem kaŗavīriem darbojas ārsts, māsa, obersts — pat nelatviskojot vācu armijas virsnieka pakāpes apzīmējumu. Tas nu liecina, ka rakstnieks cenšas pēc tipiskā, ne raksturi jeb portreti, bet tipi viņa radāmo literāro tēlu mērķis. Rakstnieks arī atklāti

savās piezīmēs paskaidrojis, ka lai nu kā, bet traģēdijās raksturi nepavisam arī neiederas; to vieta, kā Zīverts norāda, kamerluga, psiholoģiskā sadzīves luga u. c.: „Traģēdijas varoni nedrīkst izzīmēt visos rakstura sīkumos — tam jāpaliek tipam. Raksturs gan ir spilgtāks, krāsaināks un dzīvāks, bet līdz ar to mazāks un sīkāks“ (*Daugava* 1945., I, 40). Zīverts tālāk vēl paskaidro, ka „aktieri vairāk valdzina raksturs nekā tips, jo pirmais ir pateicīgāks skatuves tēls, tur aktieris var izspēlēties un apzilbināt skatītāju ar savām virtuozu spējām. Traģēdijā aktierim jādod mazāk, nekā viņš spēj, un to daudzi nespēj saprast.“ Slavenais Staņislavskis gan pratis lieliski inscenēt psiholoģiskās raksturlugas, piem. Čehova darbus, bet ne traģēdijas.

Viņā Zīvertam vēsturiska vai tagadnēja reālitate. Ar to Zīverts atšķiras no Raiņa vai Brigaderes, kas labprāt izmantojuši arī teikas un pasakas, Zīverts, tāpat, tuvāks reālistam Blaumanim, tik Blaumanim, atskaitot pēdējos nepabeigtos mēģinājumus, trūcis intereses par vēstures tematiem, bet Zīverts tagadnējā viņā blaumanisko lauku vietā visbiežāk ņem pilsētu, visvairāk ar tās intelliģenci. Šķiet arī, ka Blaumaņa izraudzītā vide ne tikai spilgti iezīmīga pati par sevi — gadsimteņiem tradīcijās augusi patriarhālā latviešu lauku sēta, bet Blaumanis arī vairāk vai mazāk apzinīgi centies rādīt vidi tās savdabībā, kamēr Zīvertam izraudzītā vide bez pašvērtības, tā tikai drāmas faktora lomā. Tālab Zīverts arī neatsakās savās lugās drāmatizēt svešas zemes un tautas, jo izšķirīgais apstākļis šē izraugāmās vielas drāmatisms. Der te arī, piem., salīdzināt, kādos apstākļos šiem rakstniekiem rodas iedvesme radīt. Tā Blaumanim, kā liecina viņa draugs Jānis Grete, ierosme *Sestdienas vakara* sarakstīšanai radusies Rīgā 1906. gada Vasarsvētku sestdienā, kad rakstnieks atmiņās iztēlojies šādu sestdienas vakaru lauku sētā. Svarīgākais, sākotnējais te radīšanas procesa pirmajā posmā atmiņu cieti turošā vides aina; tad tik rodas doma piešķirt vielai drāmas formu. Turpretī Zīverts jau iziet kā drāmatīķis plašajā vielas pasaulē — viņa mērķis atrast drāmatisku,

drāmas veidošanai derīgu vielu. Tā Zīverts referē par traģēdijas *Vara* vielas atrašanu: „1934. gada pavasarī man gadījās pacelt kādu saplosītu mākulatūras lapiņu, kas bija izrauta no nenosakāmas grāmatas, bet kuņas saturs mani ieinteresēja... Vēstures notikuma psiholoģiskā situācija ir tāda, ka neviens drāmatīķis to nevarētu labāk izdomāt. Es redzēju, ka te lugu nemaz nevajaga rakstīt, pietiek tikai šo notikumu drāmatizēt. Turklāt mani pārsteidza, ka vēl neviens drāmatīķis nebija ķēries pie šīs brīnišķās vielas. Tāpēc es nolēmu pie tās ķerties un to darīt tūlīt.“ (*Daugava* 1945., 1, 39.) Tātad, radīšanas ierosinātāja te bijusi iepriekš nezināma viela ar pavisam svešu vidi! Tā jau arī Šekspīrs ar tīru drāmatīķa interesi šķirstījis senu hroniku un noveļu lappuses! — Ar drāmatīķa interesi meklējoties vielā, Zīvertu valdzina ne tik daudz varoņi, kā situācijas. Zīverta lugas raksturo situāciju bagātība un drāmatiskā pilnība: tās atjautīgas un savdabīgas, katra vērtīga arī par sevi, tomēr bez pašvērtības, jo to loma vienīgi viena maza locekliša uzdevums mērķtiecīgajā daudzo norišu virknē. Situācijām jāintrigē ar maiņām, kuņas liela nozīme negaidītam pagriezīenam norisē. Daži piemēri *Akstā*: 14. ainas beigās aizkulišu telpā savas lomas beigušie aktieři un teātra viesi dzird teātrī sacelamies aplausu vētru, Ben-Džonsens sauc, ka nāk Šekspīrs; skatītāju uzmanība, tātad, saasinājusies, bet rakstnieks Šekspīram liek parādīties skatuves durvīs uz paaugstinājuma kā nogurušam un dzīves nomocītam klaunam, kas nonāk spēlētājos, tikko vilkdams kājas un turēdamies pie sienas. 31. ainā Šekspīrs jūsmīnās par paredzamo satikšanos ar Mēriju, bet tieši skaistākās jūsmas vietā, kur Šekspīrs atzīst par nekrietnām savas aizdomas, Kendels rāda, ka Mērija nupat aizrāvīgi sarunājas ar grāfu Herbertu; un kad ģenijs nu uzliesmo greizsirdības nīknumā, pēkšņi to no mīlestības pasaules nāves problēmās pārsviež Džigs, kas nostājas rakstnieka priekšā un atsedz zem mētela stūra paslēpto grāfa Eseksa galvas kausu! Vai tās nav gan aprīnājami straujas un valdzinoši negaidītas jūtu pārdzīvojuma maiņas! Kādas iespēju bagātības aktieŗu spēlei! Iedo-

māsimies arī 45. ainā, kad satiekas Kendels, kas patiesībā sieviete, ar Mēriju: Mērija bijusi Šekspīra mīlākā, bet sākusi interesēties par Kendelu kā par vīrieti; Kendels kā sieviete dziļi mīlējusi Šekspīru, bet slēpusi ir savu milu, ir savu sievišķību, un nu, kad Mērija savas mīlas lielumu raksturo vārdiem „Es esmu sieviete“, Kendels atbild „Es — arī!“ lai tad tālāk Mērija varētu formulēt brīnišķo sava stāvokļa maiņu: „Henriet! Reiz tevi gribēju apkampt kā mīlākā, bet tagad skūpstu kā māsa.“ — Tā ir situāciju meistarība. Varoņiem nokļūstot šaha figūru lomā drāmatisko notikumu virpulī, autors ne katreiz spēj radīt iespaidīgi spilgtus tēlus, piem., kaut vai meistariskā *Tireļpurva* Grants un Inga psiholoģiski taču nav tik pilnasinīgi kā, piem., Šekspīra *Otello* galveno varoņu trijotne; vēl nav izdevies, vai arī nav gribēts tik tālu tēlam atņemt nējaušo un nesvarīgo rakstura līniju, lai rastos viscilvēcīgi monumentāls tēls, noteiktas savdabīgas dvēseles un gara struktūras paudējs, kas vismaz savā tautā vai laikmetā ar savu īpašvārdu kļūst veselas sugas apzīmētājs; jāatminas tik pasaules rakstniecībā tādi tēli, kā Hamlets, Fausts, latviešiem Lāčplēsis, Spīdola. Tēlu spilgtuma gan netrūkst arī Zīvertam, piem., sevišķi bagātajā *Partizānu* varoņu galerijā. Līdz simboliska tēla dzižumam jau paceļas tādi varoņi kā milniece cietās gribas sieviete Kendels — Henriete *Akstā* un Marte *Varā*, arī sapņu vīrs Piķurģs *Naudā* un Minhauzens *Minhauzēna precībās*, tāpat varas kāres loģikas un filozofijas īstenotājs un pašas varas upuris Mindaugs *Varā*. — No cilvēka dvēseles spēkiem, varbūt pretēji afektu izsekotājam Blaumanim, Zīverts ar sevišķu patīku izceļ intelektu, kas atjautas, domu avots. Tālab Zīverta varoņi bagāti refleksiķām, savas rīcības analizētāji un argumentētāji, domu graudu un pat paradoksu darinātāji, kas ļauj tos salīdzināt ar dažu labu Oskara Vailda, Bernharda Šova vai Somerseta Moma mīluli. Lai iedomājami tik šai ziņā *Tireļpurva* 3. cēliena sākumā: Inga un praporščīks dzīvo beidzamos brīžus pirms gaidāmās nāves vai vismaz nodošanas žēlastību nepazīstošu tiesātāju rokās — un Inga kaislīgi nododas

refleksijām; ar ievingrinājušos meistara roku rakstnieks ainai piešķir savdabību ar spilgtu kontrastu: kamēr praporščiks runā strupiem teicieniem, tikmēr Inga darina dzejiski apgarotas, tēlainām pārdomām veltītas teikumu kopas, kuŗu satūra kodolā dzīvības un nāves noslēpums. Tālab, liekas, Zīverta klusās simpatijas pieder tādiem varoņiem kā izsmējīgajam mēlotājam, asprātību birdinātājam ar dziļi cilvēcisku sirdi nerram Džigam *Āksta*, melu milētājiem Piķurgam un Minhauzenam, savas beigās gribas un asiņainās dzīves vērtētājam Mindaugam. Jāievēro, ka tieši intelekts, apvienodamies ar stipru gribu, aptur dažu labu Zīverta varoņu mata platumā no afekta bezdibeņa! Vai tā tas nav, piem., lieliskajā *Āksta* 46. ainā, kur Henriete noturas, neatklājusi milam Šekspīru?! Un tieši tālab ainas beigās skatītājam jāpārdzīvo dziļš jūtu vilņojumies ar traģiskā noti, kad Šekspīrs savā monologā skandē: „Man draudzības pārpilnam dzīvē bijis, bet nezinu, kas mīlestība ir. Nekad nav manā ceļā cilvēks nācis, kas visu atdotu, sev neprasīdams nekā, kas manis labā upurētu pat dzīvību, ja būtu vajadzīgs...“ Skatītājs taču te zina, ka šāds cilvēks Šekspīram ir Henriete, bet tā reizē sievišķīgi un vīrišķīgi turpina savu Kendela lomu! Vismaz viena patiesa mīlestība bijusi Šekspīram veltīta, un tā pati palikuši ģenijam nezināma, nepārdzīvojama! Savaldišanās varenumu lieliski redzam arī traģēdijā *Vara*: tā XXV ainu beidz Mindauga atziņa par likteņa piešķirto laimi: „Beidzot man ir cilvēks, kam neesmu tikai laupītājs un slepkava! Ei, cik stiprs tagad jūtos! Jo beidzot man ir draugs, no kuŗa nav jābaidās, ka tas man slepus iegrūdis dunci mugurā!“ — bet tūlīt sekojošā ainā, kad valdnieks aptver Martes augumu, atklājas, ka tieši Marte tomēr slēpusi dunci karaļa nogalināšanai; Mindaugs tad metas pie sargu saucamā dēļa un sit pa to ārpātīgā nīknumā — un taču, kad pavēlei saskrējuši sargi, valdnieks pavēl iet tiem atpakaļ! Līdzīgi tai pašā XXVI ainā Mindaugs atkal iekarst trakās dūsmās: „Un es iznīdešu viņus visus, sākot ar tevi pašu pirmo, tu! Nost lielkundzes zīmi, tu esi verdzene! Tu mirsi no šī paša

dunča, ko gribēji vērst pret mani! (Ārpātīgās dūsmās viņš paceļ to pret Marti)...“ un, autora motivācijā pirmreizējā vājuma izjūtā, beigās tomēr varmāka nevarīgi nolaiž roku un novēršas! Protams, kā drāmatīķis Zīverts neiztiek bez jūtu tēlošanas, arī te vērojama liela meistarība dažādāko nianšu, nokrāsu, intensitātes, dziļuma un maiņu atklāšanā. Var pat teikt, ka Zīverts pratis parādīt jūtu pārdzīvojumu pilnīgo skālu — no pianissimo līdz fortissimo: tā gan Mindauga ārpātīgās dūsmas, gan Granta dziļo sāpēs plosīto aizturētiem, klušinātiem toniņiem pauzāmo mīlestību pret Ingu *Tireļpurvā* 3. cēlieņa beigās, kad tas piespiež sievas roku pie vaiga un sauc „Inga, Inga, Inga!“ Kur tad nu Kendela-Henrietes mila ar savu brīnišķo jūtu dziļumu un izpausmes atturības, lieguma cīņu! Dažreiz liekas, ka Zīverts sevišķi pratis vai pat gribējis pievērsties jūtu mazākajiem, klusākajiem vilnīšiem; taisni ar to tad arī izdodas skatuvi nepārtraukti pildīt ar dzīvības pulsū, jo varoņi tad nepārtraukti darbojas, dzīvo, pauzēdami savu dzīvīgumu visdažādāko pakāpju un nokrāsu jūtās, kuŗas baudīt neapnikst ritmiskā sakārtojuma dēļ paralēlēs, pretstatos, simetriskās figūrās un, par visām lietām, nemitīgās maiņās. Jūtu kāpinājumi var būt tikai neilgi un tikai daži, it kā mērķpunkti psiholoģiskā dzīvīguma vadlinijai, kuŗai lielāko tiesu jāturas parastās intensitātes robežās. — Sižetu ziņā Zīverta izraugāmā viela bagāta, svaiga, drāmatiski pilnvērtīga. Sižetu veidošanā Zīverts tomēr neatsakās arī no teātra tūkstošiem gadu mērijamā vēsturē ļoti aprastiem un tomēr nenodēļjamiem paņēmieniem: tāda, piem., personu samaiņšana *Minhauzena precību* masku balles ainā, vai arī tai pašā lugā ķeizarienes favorita Nariškina paslēpšanās baroneses Jakobīnes telpu nišā, kas ļoti atgādina kauču Polonija nāves ainu Šekspīra *Hamletā*. Tikai nav jāaizmirst, ka visas šādas vietas dabiski iekļautas jaunās vielas plūsmā, vai arī ieguvušas vispār jaunu apgaismojumu un jēgu. Tās nav vis lieki tapinājumi vai svešķermeņi, bet mērķtiecīgi pārradīti drāmatiskās dzejas pamatmateriāli. Vides ziņā gan tieši Zīverts latviešu drāmā ievēdis daudz jauna, piem.,

pilsētas nama pagalmu *Naudā*, veikala telpas un sanatorijas balkonu — lugā *Cilvēks grib dzīvot* u. t. l. Pārdzīvojuma kāpināšanai rakstnieks neatsakās arī no teātrālo efektu un parādību simbolikas. Tā *Tireļpurva* beigās, Ingai ejot projām, vējš iesitas pa durvīm un nodzēš sveci; šī sveces nodzišana atgādina Blaumaņa *Indrānu* beigas, un abi vietās tai simboliska nozīme. Te sveces nodzišanas simboliku, vienkārt, paskaidro pats Grants ar vārdiem „Aizgāja, un palika tumšs“. — Grants bez mīlotās sievas palicis bez gaismas, bez siltuma; otrkārt, sveces nodzišana zīme, ka drīz galā būs arī Granta dzīve. Simboliska šai ziņā arī Granta kroplo kāju atbalstītāju spieku nokrišana uz grīdas — varonis ar to it kā atraisās no tā, kas viņu saista ar dzīvi un dzīvību, un viņa skaļais, sausais „herein!“ klauvējošiem vācu kaņavīriem liekas jau it kā tēmets pašai nāvei. Teātrāli efektīga un simboliska arī komēdijas *Kīnas vāze* beigās varoņu tiksmīgā nodošanās kafijas dzeršanai, kamēr Leksites ieslēgtais skaļrunis atskaņo mūziku: kafijas galds un radio mūzika norāda uz modernās pilsoņu ģimenes dzīves laimi pārticībā un mīlā saticībā — kā jau komēdijā nieku dēļ radušies un viegli arī nokārtojami satraukumies pāri, viss nu atkal kārtībā. Teātrālisma un simbolikas papildam arī citās lugās, tā *Partizānos*, *Naudā* u. t. l. — Zīverta sižetu drāmatismu, spēcīgu un svaiģumu rāda kaut vai *Tireļpurvs*. Lugā tēlotā notikuma fons 1. pasaules kara 1915. gada satraukuma pilnās dienas, kad krievi steigā atkāpjas no Jelgavas uz Rīgu, kamēr bēdžiem seko vāciešu avangards. Zīmīgi te, ka rakstnieks aiz personu saraksta, kurā tikai trīs vārdi, tēlo notikuma situāciju, pat min krievu izlauptu un aizdedzinātu Jelgavu un raksturo krievu kaņaspēka atkāpšanos, lai gan pašā luga norisē skatītājs neredz ne Jelgavu, ne bēgošos krievus. Tas viss piemētināts ne tikai apstākļu labākai izprašanai, bet jo sevišķi noskaņas radīšanai: tā tad, satraukuma, nervozitātes, drāmatisma pilns laiks — un drāmatiskās likteņa virpās ierauti arī atsevišķie cilvēki. Varenā *Tireļpurva* malā mitinās atvaļinātais krievu armijas virsnieks Grants ar savu sievu Ingu. Kaujas troksnī

drāmatiskās sarunās 1. cēliens atklāj abu varoņu raksturus un sadzīvi: tā ir savā ziņā nejēdzīga un mokpilna — Grants ir vesels būdams nav sievai varējis dot pilnīgu laimi, kur vēl nu, kad tas kļuvis nervozs, kopjams kara invalīds, bet pienākuma vārdā un reālās nepieciešamības dēļ šie cilvēki varonīgi turpina savu dzīvi, tieši tad vientuļajā mājā, vairoties no ienaidnieka, ar svarīgu ziņojumu krievu armijas divīzijas štābam ierodas senais Granta un Ingas draugs praporščīks (Gusts). Pārģērbjoties kalpa drēbēs „bēglis paliek pie draugiem līdz nakts tumsai — un atklāj Ingai savu mīlestību. Mājās ierodoties vāciešu nodaļai, kurai līdzī kās ievainotais, tieši praporščīks iziet sagaidīt nācējus, jo viņš ievainotā sašāvējs. Situācija satrauc Ingu, kas par jaunu Grantā modina šaubas par sievas uzticību. Tālab cēlienu beidz baigi pravietiskie Granta vārdi: „Baidies, vai nē, notīks, kam jānotiek.“ 2. cēliens risinās nākošās dienas pievakarē, kad praporščīks savās kalpa gaitās atgriezies no klašu brauciena uz Jelgavu, kamēr Grants dzīro ar mājā nometinātajiem vāciešiem. Praporščīks savā braucienā savācis daudz militāri vērtīgu ziņu, bet baidās par sevi un vēlas, kaut ātrāk pienākusi tumsa, lai dotos projām pāri tūrelim. Praporščīks Ingu vēlas no Granta sev vēlāk, bet izmocītā sievietē, atklājusi savas dzīves īsto seju, nelokāmi grib nekavējoties doties līdzī mīlākajam. Iepriekšējās dzīves rūgtums liek Ingai būt pat cietai, launai pret Grantu: „Es diezgan esmu cietusi, tagad lai viņš cieš!“ Inga ir karstās neizdzīvotās dzīves slāpēs, taču grūti viņai nākas pārliecināt praporščīku par sava soļa nepieciešamību. Bet kad ciņa, liekas, būs jau izcīnīta ar uzvaru, kad Inga skatās savā nākotnē jau ar vārdiem „Mums vēl pietiks laika būt laimīgiem... Vēl nav par vēlu...“ tad acu priekšā nostājas skarbā īstenība: Grants, greizsirdības mocītais, neviļus ir izspiegojis vainīgos, ir tā, it kā laimes mirklis un pat tikai ilgas pēc tās nepielūdzami prasītu soda. Granta un praporščīka sarunā atklājas pirmā sirds un raksturs. Kad Grants paziņojis savu nodomu praporščīku nodot sodīšanai vāciešiem, starpā metas Inga; viņa lūdz žēlot praporščīku, bet Grantam visas

atbildes skan ar „nē“! Arī tad, kad Inga gatava mirt kopā ar praporščiku! „Man ir vieglāki mirt kopā ar cilvēku, nekā dzīvot ar necilvēku... Ar varmācību tu gribēji iegūt mīlestību, bet ieguvi tikai naidu,“ skan Ingas vārdi. Bruņinieciski Grants dod vēl notiesātajiem 30 minūtes laika. Kad praporščiks par to pateicas, cēlienu beidz kā neat-saucams likteņa lēmums Granta vārdi: „Trīsdesmit minūtes, un ne sekundi ilgāk!“ 3. cēlienā praporščiks ar Ingu kavē Granta piešķirtās 30 minūtes; viņu nodoms darīt sev pašiem galu. Bet kad Grants nāk, viņš liek nolaist praporščikam pret Ingu pacelto ieroci: notiek negaidītais pagrieziena — sevi sabrukušais, nevarīgais virsnieks atbrīvo notiesātos no šoda. Grantā pašmili uzvarējis patriots: praporščikam dzīvam jātiek pāri tīrelim ar svarīgajām ziņām, un par viņa pavadoni jāiet tīreļa pazīņejai Ingai! Tā varenais purys — varbūt dabas simbols — prot ne tikai ņemt, bet arī dot; kur dažkārt daža dzīvība zudusi, šoreiz divi dzīvībām jātiek pie savas dzīves laimes. Taču autora bagātība vēl nav galā: tieši nu Inga gribētu palikt pie Granta, kas viņas acīs izaudzis „pavisam cits cilvēks“. Irōnijas pilno situāciju raksturo Inga: „Cik nelaimīgi mēs esam: astoņus gadus mēs bijām šķirti, bet kad nu reiz esam satikušies, tad atkal ir jāšķīrās...“ Grants gatavojas nāvei no vācu rokas, bet Ingu drošina neatteikties no jaunās laimes. — Tā šai lugā paužas vīrišķība, skarbas patiesības, sirds dziļumu un augstvērtīgas morāles gars; darbā izmantota latviešu literātūrā mākslinieciski drāmā līdz *Tīreļpurvam* vēl neapstrādāta viela. Pamatu pamatos šī luga balstās uz drāmatiskās vielas sen pazīstamiem atribūtiem: redzams te tradicionālais „trijstūris“ — vīrs, sieva, mājas draugs; redzama bieži skatāmā situācija — vīra raksturs un slimība nedod sievai dzīves laimes; kā daudzkārt tēvzemes mīlestība še cīnās ar intimajiem pārdzīvojumiem; netrūkst pat noklausīšanās. Svaigums te tomēr tas, ka ar šo parasto schēmu aplūkots jauns dzīves sektors. Un svaigums arī pašā aplūkošanas veidā un drāmatiskās norises atsevišķo drumsļu sakārtošanā un saliedēšanā! Zīverta meistarība, tātad, meklējama jo sevišķi drāmatisk-

kās dzejas formā! Rakstnieka formas paņēmiens spilgti paužas arī tā īpatnības.

Tā noteikti savi uzskati Zīvertam par drāmas kompozīcijas jautājumiem. Tos rakstnieks arī klaji deklarējis: tā *Rakstniecības un mākslas gada grāmata* (1942.) un autora piezīmēs par traģēdiju *Vara* žurnāla *Daugava* 1945. g. 1. un 2. burtnīcā. Nav lieki piebilst, ka Zīverts šais piezīmēs cenšas skaidri novilkēt robežas drāmatiskās dzejas atsevišķajiem veidiem. Dažkārt — īpaši jaunāku laiku autori — vai nu par šīm robežām neinteresējas, citiem vārdiem, necenšas un nereti arī nespēj tās vilkt, vai arī piekar lugām apzīmējumus pēc katreizējas iedomas vai pat gara stāvokļa. Zīverta atziņa, ka katrs veids prasa pilnīgu saskaņu paužamā satura un izraugāmās vielas un tās apstrādājuma starpā, piem. pat vienu un to pašu realitātes varoni var izveidot gan kā raksturu, gan kā tipu — taču raksturs iedersies tikai sadzīves vai līdzīga tipa lugā, kamēr tipa istā vieta traģēdijā. Tāpat šķirošanās ievērojama norišu izveides bagātībā vai skopumā un vispār izteiksmes izšķērdībā vai koncentrācijā. Par koncentrāciju traģēdijā *Vara* Zīverts izsakās, ka tā ievērota pat gluži ārējos izteiksmes līdzekļos: „Lugas dialogs lielāko tiesu ieturēts īsos teikumos, replikas bieži vien sastāv no viena paša vārda. Gandrīz konsekventi izskausti visi personiskie vietniekvārdi, kur attiecīgā darbības vārdā galotne noteic arī personu“ (*Daugava* 1945. g. 2. b-as 89. lpp.). Koncentrācija *Varā* pat skārusi norises izstrādāšanas pamatīgumu, jo „kur notikumi sāk velties kā lavīna, dzidami viens otru, atsevišķie skati palikuši aprauti, sīkumos neizstrādāti. Ja pietiek ar to, ka skatītājs jau no situācijas apjauž darbības virzienu un jēgu, tad nav vajadzības to izraibināt ar lieku motivāciju“ (ib.). — Zīverta lugu apzīmējumos gan tieši norobežotie termini: traģēdija (*Vara*, *Rakte*), drāma (*Tīreļpurvs*, *Cilvēks grib dzīvot*), komēdija (*Kīnas vāze*, *Minhauzena precības*), gan arī tāds kā [Viljema Šekspīra] „dzīves epizode“ [7 ainās] (*Ākstis*); pirmējo virkne tieši izcilajiem darbiem neapšaubāmi rāda, ka rakstnieks ir noteikti par žanru šķiršanas vajadzību; autora piezīmes un arī pašu darbu

analīze skaidri rāda, ka rakstnieks arī apzinās sava uzdevuma īstenošanas ceļus un iespējas un ar sekmēm arī veic savu uzdevumu. — Nav tikai par zemu šai vietā jānovērtē arī Ziverta pūliņi atsvaidzināt jau it kā izmirstošo drāmatisks dzejas veidu — traģēdiju. Ziverts atgriežas pie tirākā traģēdijas tipa, kam varenās cīņās un dziļos pārdzīvojumus rada nepielūdzama divu taisnību sadursme, kuŗas senākie un spilgtākie paraugi meklējami Aischila un Sofokla darbos, kur vienā pusē cilvēku prātam pārāk bieži nesaprotamā dievišķā olimpīešu un likteņa varas taisnība un otrā pusē cietēju, ar jūtām un gribu bagāti apbalvoto cilvēku taisnība. Ziverts pasvītro: „traģēdija ir cīņa divu taisnību starpā, nevīs cīņa starp taisnību un netaisnību, ko sastopam tikai sentimentālās lugās“ (*Daugavas* 1945. g. 2. b-as 88. lpp.). Un literatūras vēsturē redzams, ka grūti grūti nākas rakstniekam noturēties objektīva taisnību cīņas vērotāja lomā. Tā gandrīz līdz neieinteresētā tiesneša augstumiem izdevies pacelties Blaumanim šekspīriskajos *Indrānos*, un tomēr jūtams, ka rakstnieka simpatijas nosveras vecās paaudzes pusē. Divu lielu pretvaru un, tātad, arī divu taisnību sadursmi rādījis dzejnieks Rainis ar saviem tumsas un gaismas pretstatiem (*Ugunī un nakatī* un *Zelta zirgā*), un tiešām dažā vietā Raiņa tumsas pārstāvji tā runā, ka vai jāklūst par to draugiem: un tomēr vēl vairāk vietu, kur Rainis parādās kā pārliecināts un karsts sava laika cīnītājs gaismas karotāju rindās. Brigaderei jau pasaules uzskats liek pārāk skaidri sašķirot varoņus labajos un ļaunajos jeb taisnības un netaisnības darītājos (sal. kaut vai *Maiju un Paiju!*). Ziverta domātāja filozofiskā gara noteiktā parādību uztvere, ko stiprinājusi pieredze — līdz 1940. gadam ideālā un neideālā, mērķu cēluma un prakses cūcīguma un līdzīgu pretstatu ņirdzīgajās grimasēs miera apstākļu veidotāja parastajā pilsoniskajā dzīvē, bet aiz 1940. gada lielo politisko varu — nacionālsociālisma un fašisma, komūnisma un demokrātijas mainīgajā laimē neredzēti varēnu apjomu vēstures notikumu virpuļos — tieši šī varbūt iedzimtā un vēlāk izskolotā uztvere ar reālu pieredzi Zivertu padarījusi

par divu taisnību cīņas dzejnieku jeb traģiķi. Un skeptiķu ciniskā smīna apdvestajā XX gadsimtenī, kā varoņi palaikam prot saskatīt tikai s a v u taisnību, tā ir tiešām Dieva dāvana! Dažkārt pat šķiet, ka Zivertam prieks atklāt taisnības, citiem vārdiem, parādīt, ka arī „netaisnajam“ ir sava taisnība, vismaz sāls graudiņa lielumā. Jau drāmās — *Tireļpurvā*, *Partizānos* — spilgti paudusies Ziverta nostāja, piem., *Tireļpurvā* katram sava taisnība Grantam un Ingai, jo abiem taču pilna griba un arī cilvēciskās tiesības spēt dzīvot; vareni saduŗas arī nacionālistu un komūnistu deklarācijas *Partizānos*, tā ka nav vairs iespējas runāt par vai pret. Bet pilnīgākā snieguma paraugs šai ziņā gan laikam *Vara*.

Kompozīcijas ziņā Ziverts laikam kā pirmais latviešu drāmā atsakās no Gustava Freitāga noformulētā drāmas iedalījuma 5 posmos resp. 5 cēlienos. To aplūkojis arī prof. K. Kārklīņš rakstā *Apvērsums drāmas tehnikā* (r. kr. *Kalve* 1946. g. 91.—93. lpp.). Eiropas literatūrā šai ziņā Zivertam bijuši vai nu priekšteči, vai arī laika biedri. Ziverts ir pret drāmatisks darbības atslābi 4. lugu posmā; viņa ideāls nepārtrauktas darbības līnija, nepārtraukts darbības kāpinājums. Tādēļ arī zīmīgi, ka Ziverta cēlienos sarakstīto lugu cēlienu skaits parasti trīs, tā *Tireļpurvs*, *Ķīnas vāze*; darbība te, tātad, beidzas ar cēlienu, kas vecā tipa lugās kāpinājuma virsotne, bet kam vecajā tipā vēl seko veseli divi posmi, piem., Blaumaņa *Pazudušajā dēlā* 3. cēliens darbības kāpinājums ar mātes un dēla sadursmi, kuŗas kulminējums mātes lāsti; līdzīgi sadursmju kāpinājuma virsotne *Indrānu* 3. cēliens, kuŗa beigās dēls padzen savus vecākus uz pirtiņu. Pēc šādām darbības virsotnēm var nākt gluži dabīgi tikai kritums uz leju jūtu pārdzīvojumā un skatītājam atliek tikai mierīgi nogaidīt jau labi paredzamās, kaut arī varbūt teātrāli efektīgi izstrādātās beigas, kas traģēdijās veltītas pilnīgai galveno varoņu bojā aiziešanai. Šķiet nu, ka Ziverts ar saviem principiem pauž tiešām laikmetisku garu: neatlaidīga straujuma, sasprīguma pilnu garu, kas kaujas turklāt ar laika badu. Šā laika teātra skatītāju taču skolojušas filmas, skolojuši dzeša mūzikas tempi,

rēcošo sporta stadionu sakarsētais gaiss... Protams, konsekventi domājot vēl tālāk, no 3 cēlienu lugas jānonāk līdz drāmas ideālformai viencēlienam ar nepārtrauktu darbības līniju un nepārtrauktu darbības kāpinājumu. To Zīverts 1942. gadā arī skaidri nodeklarē, savu deklarāciju tad īstenojot viencēliena un tomēr liela stila traģēdijās *Vara* un *Rakte*. Par šādu lugu izrāžu praksi Zīverts izsakās, ka pieļaujamas divas iespējas: izrāde rit nepārtraukti no sākuma līdz beigām, tā „iekšējo viengabalaino lēmumu vēl pastiprinot ar ārējās nepārtrauktības iespaidu; tādā kārtā, 2½ stundas gara lugas izrāde līdzinātos 2 stundas garām filmas seansam“. Bet ja kāda viencēliena izrāde ievilkta nosaukti 3 stundām, tad, pēc Zīverta, „pieļaujami tīri tehniskas dabas starpbrīži skatītāja uzmanības atpūtai: kaut kurā vietā — pat pusvārdā aizvelk priekškaru, un pēc starpbrīža no šīs pašas vietas spēle rit tālāk“ (citāti no *Daugavas* 1945. g. 2. b. 89. lpp.). „Techniskā“ starpbrīži ieviešana aistētiska faktora lomā tad nu vērojama 13 skatos sakārtotajā *Karātavu komēdijā*. Kritiķis J. Rudzītis, konstatēdams, ka šai lugā „pārtraukumi starp atsevišķiem skatiem radīti gluži mākslīgi“, un vērsdamies pret lugu šai ziņā ar iebildumiem, galā tomēr nenoliedz, „ka šādi veidotas lugas izrāde radīs arī neparastu intereses kāpinājumu vai vismaz tehnisku triku efektu“ (žurn. *Ceļš* 1946. g. 5. b-as 238. lpp.). Bet drāmas vēsturniekam tas vēl lieku reizi atgādinājums, ka Zīverts revolucionārs, kā pārbaudē nokļuvis ne viens vien drāmatiskās dzejas teorijas un prakses nekustināms stūrakmens, pat izrāžu starpbrīži tā rokās iegūst jaunu lomu, kurai līdziniekus ar labu gribu varbūt varētu sameklēt filmu mākslā ar tās ainu montāžas noslēpumiem. Katrā ziņā, mūsu priekšā redzīgs radošs gars.

Lugu sastādē Zīverts izmantojis gan cēlienu, gan ainu tehniku, vienmēr acīs patērēdams atziņu, ka nav ciešama „kompozīcijas patvaļa, kas ir mākslas necienīgs faktors“. Bet Zīverts arī sastādes izvēlē nav nējaušības vergs; tam skaidrs, ko un, galvenais, kā ko grib panākt viena vai otra tehnika; sintētisko ainu lugu Zīverts pielīdzina

kamola uztīšanai, kamēr analitiskā cēlienu luga viņam ir kamola notīšanā; vienā skatītāju interese par to, kas notiek, otrā par to — kā tas notiek; vienā darbības pavediens risinās no ainas uz ainu, par drāmaturģisku vienību kļūstot tikai tad, kad lugai beigas, — otrā drāmaturģiskā vienība implicēta jau lugas ekspozīcijā, un lugas norise ir tikai ekspozīcijas loģiskās konsekvences (šie Zīverta skaidrojumi *Daugavas* 1945. g. 2. b-as 88. u. n. lpp.). Savdabīgs ir arī Zīverta uzskats, ka „katra luga tiek rakstīta t. s. l i e l ā s k a t a d ēl“. Šis lielais skats dažkārt pēc sava apjoma nemaz nav liels, bet drāmaturģiski tas ir lugas centrālais punkts. Visi lugas skati, kas risinās agrāk, ir vajadzīgi tikai tāpēc, lai šo lielo skatu sagatavotu, un tie, kas tam seko, ir tikai drāmaturģiskās konsekvences risinātāji“. Te Zīverts pat atklāj ieskatu lugaš radīšanas darbnīcā: teicams paņēmieni tieši sākt darbu ar lielo skatu, turpināt ar 2. šķiras skatiem, beigt ar atsevišķo skatu samontēšanu un pārejas skatu iestrādāšanu norises sacementēšanai (*Daugavas* 1945. g. 1. b-as 40. lpp.). *Varā* par lielo skatu Zīverts uzlūko varmākas Mindauga monologu — XXIV skatu, kurā atslēga karaļa pārstātās taisnības izpratnei. — Pamācīgi tuvāk ieskatīties Zīverta lugu kompozīcijas veidos. Te redzamas vēl dažas savādības. Tā rakstnieka tīrā cēlienu tipa lūgām pieder *Tireļpuros*, *Ķīnas vāze*, 4 cēlienu drāma *Ciltvēks grib dzīvot*, kamēr *Minhauzena precības* gan 3 cēlienos, bet ar 6 ainām parastajai dekorāciju maiņai. *Āksts* gan sadaļts 7 ainās pēc norises vietas, bet drāmaturģiskais iedalījums te padara par sastādes pamatvielu skatus, jo tie numurēti nepārtraukti cauri visai lugai (skaitā 50). Un skats iegūst jo svarīgu lomu sevišķi viencēlienos, kas ir arī vienas ainas darbi — *Varā* un *Raktē*. Tāpat arī *Karātavu komēdijā*, kam darbībai viena un tā pati vieta — kādā vecā mājā iekārtota kara slimnīcas istaba. Cik svarīga loma šai lugā skatam, rāda apstākļi, ka priekškarš aizverams pēc katra skata, bet luga darbība tomēr risinās veselās divās nedēļās. Tas rāda, ka s k a t s ir Zīverta drāmas uzbūves pamatsūna, radīšanas tiešākais mērķis un izejpunkts; rakstnieks jau arī at-

zīst, ka ar gatavajiem skatiem tikai galā jāpaveic vēl montāžas — savienošanas darbs. Varbūt arī Zīverta terminoloģijā ainu lugas vietā labāk būtu runāt par skatu lugu, varbūt rakstnieks tā arī domājis, jo ainai kā dekorāciju maiņai Zīverta lugās gan nevar saskatīt sevišķus uzdevumus kompozīcijas risināšanā. Protams, tas vēl nekā negroza patiesībā, ka arī visapaļāk nostrādātais, vispatstāvīgākais skats tomēr tikai mazs locekļītis veselumā, daļa, kā īstā jēga un uzdevums atklājies tikai cēlienā vai arī visas lugas kopnoriēs.

Ievērojama vieta Zīverta drāmas formā varoņu sarunu izveidei. Zīverts nereti saukts par dialogu meistarū. Tā ir; ar savu dialogu tas panāk reizē divi mērķus: ir drāmatisko darbību, ir satura dziļumu un bagātību. Kā reālistam Zīvertam nav sveša arī varoņu tipizēšana ar valodu. Tomēr tas nekur nepaužas rupji, uzbāzīgi. Šī raksturošana smalkiem, dažkārt tikko manāmiem vilcieniem. Vērts, piem., pārdomāt, cik veikli dialogs atklāj ieskatu arī cilvēku psihē, kaut vai *Karātauvu komēdijas* 1. skatā, kur kaŗa tiesas prokurora prūsisko garu raksturo vārdi *l i k u m s* un *p i e n ā k u m s*. Par dezertieriem ar ārstu prokuroram risinās šāda zīmīga saruna:

Obersts. ... Es viņus tālāk nododu jums, kā *l i k u m s p r a s a*.

Ārsts. Tātad, ja pareizi saprotu, tad šie trīspadsmit vīri atvesti šurp, lai viņi te izārstētos. Un līdz ko tas būs noticis, viņi tūlīt stāsies kaŗa tiesas priekšā?

Obersts. Kā *l i k u m s p r a s a*.

Ārsts. Tur jūs kā prokurors viņiem pieprasītu nāves sodu?

Obersts. Tas ir *m a n s p i e n ā k u m s*.

Ārsts. Un kaŗa tiesa viņiem to piespriedīs? —

Obersts. Tas ir viņas *p i e n ā k u m s*.

Ar valodu spilgtāk raksturoto varoņu vidū: ķeizarienes favorīts Nariškins *Minbauzena precībās*, miss Nikerboker drāmā *Cilvēks grib dzīvot* u. v. c. Bet tāpat, lai arī mazāk jūtami, ar savu valodu pamanāmi tādi varoņi, kā mehaniķis Valdis Virsis *Ķīnas vāzē*, piem. ar izteicienu „Kaut velns to vāzi būtu parāvis“ 1. cēlienā, ar „Stop!

Man ir vēl viens projekts!“ 2. cēl-ā u. t. l. Arī notāra valoda šai pašā lugā liekas ļoti notāriska. — Taču dialogam Zīverta mākslā ir vēl citi uzdevumi, varbūt vēl svarīgāki nekā varoņu rakstura un to pārstājamās sabiedriskās vides parādīšana. Šie uzdevumi: 1) ar dialogu atklāt varoņu iekšējos pārdzīvojumus; 2) uzturēt dzīvu drāmatisko lugas vadlīniju; tieši ar dialogu vilkt šo pārdzīvojumos vibrējošo līniju; 3) ar dialoga dabisko rotaļīgumu, asprātībām sniegt intelektuālu veldzi „esprit“ cienītājiem teātra publikā — un 4) paust autora pa pilnam radāmas atziņas. Zīvertiskā dialoga noslēpums, ka tas spēj reizē veikt visus šos uzdevumus, turklāt tā, ka skatītājam nekur nav vietas garlaicībai; nekur nav tukšuma, bet ar vidi, raksturiem, situācijām un katrreizējo darbību saskaņota un drāmatiska nolūkiem atbilstoša mērķtiecīga sarunu viela un forma. Zīverta varoņi dzīvo un darbojas, un viņa lugas it kā tiek dzīvības pilnas un elpo ar dialogiem. Tā *Ķīnas vāzes* 1. cēlienā, plūcoties ap dārgo priekšmetu, viens aiz otra pazūd Jānis ar Ellu, Cērpa kundze un Lilija, paliek tikai Valdis un notārs — un pāra replikās autors ir spilgti parāda šo varoņu raksturus, ir pārdzīvojuma nokrāsu, ir paspēj pasmīnēt un turpat dziļā humānismā sniegt attaisnojumu par cilvēciskās dabas trūkumiem: „Notārs. — — atteikties otram par labu, nē, tas iet pāri viņu spēkiem. Jo mēs taču tikai cilvēki. — Valdis. Drīz es sāksū domāt, ka cilvēks ir visurpājākais lamu vārds. — Notārs. Nenosodiet cilvēku viņa dabas dēļ. — —“ Rotaļīguma paraugi sarunās atrodami bagāti daždažādās vietās, var piem. minēt Džiga un Herberta valodas *Āksta V* ainas 27. skatā, kuŗu kulminācija Džiga lūgums piedot, ka tas grāfu nosaucis par savu amata brāli, jo: „Es atzīstos, ka starp mums ir liela plaisa: man ākstība ir tikai amats, tev tā ir daba.“ Protams, dialogu uzbūve un izveide ir bagāta dažādiem paņēmiem; var šai ziņā kā piemēru minēt kaut vai pretstata vārdu pārūs, tā *Ķīnas vāzē* 1. c-nā Leksīte beidz „A g r ā k t e n e k a d t ā n a v g a d i j i e s,“ un Valdis atsāk „Cerēsim, ka arī t u r p m ā k t ā v a i r s n e g a d i s i e s,“; *Āksta I* ainas 10. skatā Mērija saka „Nē: īsts vīrietis n ā k

bez saukšanas“, uz ko Džigs atrauc „Un iet bez dzišanas, Ardieu, kundze“. Redzamu vietu šādos paņēmienos var iegūt arī parastā paskaidrošana ar neparasto, varbūt drastisko, pat rupjo un tomēr gluži pareizo, nonākot pat līdz groteskai. Tā *Karātavu komēdijas* V skatā risinās karavīru stilā sarunas, kas nevilus tieši ar šo stilu atklāj pieeju dziļām patiesībām: „Galgenfogels. Savāds lops ir tas cilvēks. [zooloģiski taču gluži pareizi!] Kincle. Vai tu to tikai tagad sāc saprast? [raksturīgi uztverta karavīru bravūra!] Galgenfogels. — — — esmu — — šāvis cilvēkus simtiem [arī bravūra!] ... un nekad man nebija ienācis prātā, ka tā var būt tik nepatīkama lieta — tikt nošautam. Un man liekas, ka arī prokuroram par to nav ne jausmas [gluži pareizi! jo cilvēka vitālitate ļoti liela!].“ — Šis temats sava plašuma un vērtīguma dēļ, protams, darītu godu krietnai disertācijai!

Bet Zīverta māksla jaunu spožumu un vērtību piešķirusi arī it kā no drāmas padzītajam monologam! Zīverts ir tik suverēns monologa valdnieks, ka tas atļaujas monologam piešķirt pat lielā skata lomu, kā tas piem. *Varā*. Zīverts monologu, vienkārt, atbrīvojis no liekā klasiskā patosa, kādu latviešu drāmā labi pazīst Fr. Šillera un citu vāciešu skolotā Aspazija. Zīverta monologs nav arī dzejiski vērtīgākās partijas lomā, kas apbur ar savu lirisko apgarojumu, metru un stila līdzekļiem, kā tas piem. Rainim kaut vai *Ugunī un nakī*. Zīverta monologs, sniedzams ieskatu varoņa domu un jūtu pasaulē, palaikam iezīmē darbības pagriezieni vai vismaz šāda pagrieziena iespēju. Šāda monologa īpatnības: 1) tas bagāti piesātināts ar pārdzīvojuma elementiem, pie kam to skaits tik liels un veids tik dažāds, ka aktierim vaļā briljantai spēlei; 2) monologs cieši saskaņots ar situāciju lugas norisē un varoņu likteņos; 3) tā kā vispār ar monologiem autors nebūtin nav izšķērdīgs, tad, piem., v i e n s šāds monologs tieši ar šo izolāciju iegūst nozīmīga skata efektu. Jāpatur tikai vērā tādi monologi kā Minhauzena monologs balles dāmai maskā *Minhauzena precībās* vai arī Morisa Mersjē monologs kurpjū priekšā drāmas *Cilvēks grib dzīvot*

beigās. Dzīvīgumu šie monologi turklāt iegūst ar savu teātrālo nostādi, pēc kurās monologs it kā pārvēršas dialogā, jo tas veltijs galu galā partnerim — tikai mēmam, piem. kurpēm. Kā reālists Zīverts parasti savas lugas veido prōzā. Tomēr šai prōzā pietiekoši daudz poēzijas; šo poētiskumu rada jau dialogu resp. monologu mākslai izmantoto izteiksmes līdzekļu bagātība; vēl vairāk poētiskuma no lugās ievestajiem varoņiem — filozofu un dzejnieku dabām, domātājiem, fantazētājiem un fantastiem. Piķurģs *Naudā*, Minhauzens ir radoši gari iztēles pasaulē! Šekspīrs *Ākstā* un Moriss Mersjē drāmā *Cilvēks grib dzīvot* paši rakstnieki! Arī dziļš pārdzīvojums var garīgi bagātāku dabu novest līdz dzejai, tā tas, piem., ar Ingu *Tireļpurva* 3. cēlienā. — *Ākstā*, kur vide to prasa, Zīverts devis arī dzejas rindas, tā 26. skatā, kas ievēd Šekspīra mākslinieciskās radišanas pasaulē skandējamas Hamleta slavenās rindas: „Būt vai nebūt?“ Savas mūzikas dēļ Rīgas teātru publika bija ļoti iecienījusi šīs lugas moresku par muļķa klauņu. Taču gluži šekspīriski šai lugā prōza ar dzeju jaukta vēl daudz plašāk, tā dzejā tēzē 4. skatā kauliņu metēji, ar dzejas rindām sāk savas valodas 15. skatā Šekspīrs ar Mēriju, dzejā runā 20. skatā Šekspīrs ar Kendelu u. v. c. Ne ritmiski, ne stiliski šī dzeja nav vēl novērtēta, vai arī dažs vērtējums — dažkārt negatīvs — pats jānovērtē kā paviršs darinājums. Tādas vietas kā Kendela monologs 35. skatā „Tu guli, Londona...“ prasa nopietnu ievēribu! Vienkārša un tomēr zīvertiski saturīga un ritmiski kvēla dzeja Šekspīra un Kendela sarunā 46. skatā; līdz pat patosa notij ar rūpīgi izmeklētu tropu un figūru bagātību paceļas Šekspīra rindas klauņa Tutivila lomā 49. skatā. — Bet Zīverta radišanas prieks neapsīkst arī šai ziņā: 1946. gadā publicēšanai nodotā trāģēdija vienā cēlienā *Rakte* sacerēta latviešu tautas dzejas metros — trochajā un daktilā. Rakstnieks, tāpat, piesliecies Raiņa radītajai tradīcijai, kas spilgti paudusies lugās *Pūt, vējini, Spēlēju, dancoju, Krauklītis*. Tā kā *Rakte* lielā izmanto seno zemgaļu dzīves notikumus ap 1300. gadu, tad dzeja te pilnīgi savā vietā: dzeja šādā lomā jau pati par sevi rada ar-

chaisma iespaidu, jo tas ir, vienkārt, neparasti un, otrkārt, latvieši savā senvēsturē vismiļāk skatās ar kultūrvēstures ziņām bagāto dziesmu rindām. Atšķirībā no Raiņa Zīverts te dzejai pakļāvis jaunu, parastajās tautdziesmās neatrodamu vielu, tālab arī — pretēji Rainim — Zīverts nevar izmantot un arī neizmanto kaut cik jūtami tautas dziesmu frazeoloģiju, kas Rainim neretis aptver veselas rindas vai pat strofas. Retumis īsti iederīgi situācijā ir tomēr arī tādi t. dziesmu iespraudumi kā Kureša runa 6. skatā:

*Domājiet tos ļautiņus,
Kas palika zemgaļos,
Kas tur krimta pela v' maizi,
Avotiņā mērcēdami...*

Pasvītrotās rindiņas no latviešos bieži dziedamās dziesmas „Kas tie tādi, kas dziedāja,” kuŗu Barona *Latvju dainās* atrodam 133. dziesmas 4. variantā. Tikai jāpiebilst, ka tieši šis populārās arī Zīverta izmantotās rindas jāatzīst par jaunāku darinājumu, ne no senākā dziesmu slāņa. Tā spriedis jau arī Krišjānis Barons savā piezīmē šim variantam; tā arī jāspriež pēc panta „Kurin' ugun'...” valodas, izteiksmes un gara, kā arī pēc salīdzinājuma ar dziesmas citiem variantiem un tā paša krājuma 4063. (1) dziesmu. — Bet metrā un īpaši struktūrā un stila papēmienos Zīverta mēģinājums sniedz daudz slavējamu panākumu. Tā līdzās Jāņa Medeņa drosmīgajam pasākumam lirikā ar senajiem tautas dziesmu metriem nostājas Zīverts ar savu drāmu. Cik smalki rakstnieks izpratis tautas dziesmu formas garu, liecina Abiķa un Pilskunga sarunas 6. skatā: Pilskungs, lai gan vācu krustnesis, arī skandē tautas dziesmu trochajus, un nu iznāk vienrindu trochaju dialogus.

*Pilskungs. Vai tu vārdu nelauzīsi?
Abiķis. Kad Abiķis vārdu lauza?
Pilskungs. Projām iesi vēl šodien?
Abiķis. Projām iesi vēl šodien.
Pilskungs. Vairs nenāksi atpakaļ?
Abiķis. Vairs nenāksi atpakaļ.*

(Jāpiezīmē, ka tieši te 4. un 6. rindā gan metriskā nepareizība — gaŗa dipodijas beigu zilbe: iesim, nenāksim; šādas vainas Zī-

vertam nav svešas, bet par tām vainoja arī Raini, to papildnam arī pašu tautas dziesmiņku sniegumos.) Dialogs dzejā nav taču tikai drāmas īpašums; pasaules literatūrā spilgts tā paraugs skotu balādē; un labi pazīst to arī latv. tautas dziesmas. Svarīgi zināt, ka Zīverts teicami izpratis šādu dziesmu struktūrālos papēmienus, sal. piemēram Barona krājuma rotaļu dziesmu 33568. numuru:

*Celies, māsiņa,
Celies augšām,
Jau tavš brālītis
Uzcēlies.
Lai viņš ceļas,
Lai viņš riedas...*

Atkārtojuma vārdiem te svarīga ritmiska un daļu savienošanas funkcija. — Tā ūskiet, ka arī *Rakte* dos labus tematus filologiem. Skaidrs pat tas, ka Zīverta darbs savā ziņā ļauj labāk izprast ir tautas dzejas formu un garu. — Galā par Zīverta formu vēl jāsaka, ka rakstnieka valoda izkoptas XX gadsimta 30. gadu latviešu valodas paraugs, tā izteiksmi vienmēr apgaro radoša gara pārdzīvojums, bet jūtama arī nopietna izglītība poētikas lietās.

Pārāgrī vēl būtu kaut cik droši spriest par Zīverta drāmas saturu vai idejisko saturu: pasaules skatījumu un uzskatiem un galvenajām idejām. Tam trūkst vispirms vajadzīgo priekšdarbu — sistematisku radīto darbu aplūkojumu, kādus pazīstam pasaules literatūrzinātnē pēc H. Bulthauptā un līdzīgiem drāmaturģijas apcerējumiem. Taču dažas iezīmes jau saskatāmas. Tā Zīverts gluži nelīdzinās reālistam Blaumanim, kas, ja ne citādi, tad centies neieinteresēti ar objektīva skatītāja vēsumu rādīt stiprā darbībā ierautus varoņus. Zīverts — ne velti, tānad, studējis filozofiju — ir rakstnieks un filozofs; un kā filozofs Zīverts parādās divējādi: 1) nemitīgās šaubās par visu, kas var noiet līdz skepsei ar pēsimisma nokrāsu un pat mēfistofeliskam smīnam; 2) kvēlā dziņā meklēt patiesību, tā kā viss pieredzētais, pārdzīvotais un drāmas tēlos radāmais kļūst patiesību lauks. Meklējamās un atrodamās patiesības skaŗ gan dabu, gan cilvēku ar tā

dziņām un garu, gan dzīvi, bet sevišķi duņas acīs, ka Zīverta centienos: 1) iznīcināt ar šaubām, izsmieklu vai pretpatiesībām par neapšaubāmām turamas patiesības; apkarot ar šādām patiesībām balstāmus sadzīves likumus, citiem vārdiem, aizspriedumus, tā kā dažreiz pat liekas, ka rakstnieks cīnās pret parastās pilsoniskās iekārtas satversmi; 3) pakļaut parādības vērtēšanai ar visstingrākajām ētikas mērauklām — Ar nerram Džigam piemītošo kaisli parādīt smieklīgu ma gaismā noteiktos apgalvojumus Zīverts spēj ir pozitīvajā atklāt negatīvo, ir otrādi: cik dziļa šai ziņā kaut vai Granta un Ingas analīze *Tīrelpurvā!* Un individuālo un kolektīvo despotu laikmetā XX gadsimtenī rakstnieks, kas dziļi nīst despotismu un kam grūti nācies elpot un bijis jācieš despotisma izraisītos apstākļos, traģēdijā *Vara* ar kaisli urbdamies varkāres un vardarbības pamatos, spēj tomēr atzīt, ka sava un pat liela taisnība ir arī lielākajam visu nīcinātajam varmākam! — Par dzīvi Zīverts nav labās domās; var pat nonākt līdz uzskatam, ka, pārfrāzējot Galgenfogela vārdus no *Karātavu komēdijas*, dzīve cilpa karāmam, un karāmais var būt vēl laimīgs, ka šī cilpa tiek izezīpēta. *Tīrelpurvs*, *Āksts*, *Vara* u. c. darbi to rāda pietiekoši gaiši. Taču Zīverts nav pesimists, jo bojā ejošās ir tomēr vērtības, daudzkārt jau tieši bojā eja un nāve tikai īsti parāda vērtību lielumu — gluži kā Marti *Varā* tikai liesmu sārtā sargi sveic augstu paceltiem vairogiem kā visdziļāko valdnieci! Vai arī kā *Ākstā* būtiski raksturīgi drāmatiskajā dzejā, sākot ar Aischila *Prometeju*, turpinot ar Šekspīra *Hamletu*, beidzot ar Ibsena *Brandu*. Zīvertam zīmīgi un īpatnēji, ka viņa gara varoņiem sliktajā dzīvē izdodas pašiem sev uzcelt vērtīgu tversmi gara pasaulē — vai nu nesatricināmu pašu uzskatu un cilvēka un dzīves vērtējumu veidā, kā, piem., Mindaugam *Varā*, Piķurgam *Naudā*, Džigam *Ākstā*, vai arī fantazijas melu izskatā, kā, piem., tam pašam Piķurgam, vai jo sevišķi Minhauzenam ar tā skaisto Ulu-

beles sapni. Dzīvej nav varas par šo suverēno cilvēka gara radāmo valsti! Zīvertam par pesimistu kļūt nelauj arī viņa dziļais humānisms, kas ar vienādām simpatijām skata ir drāmas ģeniju Šekspīru, ir kauliņu metēju Londonas teātrī (*Ākstā*); ir varmācības filozofu Lietuvas karali Mindaugu; ir viņa cēlo sievu Marti (*Varā*); dažādu laikmetu, zemju un tautu ļaudis Zīverta varoņu galerijā; nedaudz šo cilvēku vidū ideāltipu, par lielāko daļu noderīgs raksturojums ārstam *Karātavu komēdijā*: „Viņi neieredz tos, kas par viņiem labāki. Godīgam cilvēkam neviens neuzticās. Ja kāds rikojas godīgi tikai tāpēc, ka tas ir viņa dabā, tad šī rīcība visiem liekas aizdomīga.“ Taču nepatiku, rūgtumu un pesimisma ieskaņas pārvarēt Zīvertam palīdz viņa stoisms: arī sliktais jāuzņem mierīgi, jo sevišķi, ka cilvēka vērtību aptveršanas spējas ir ļoti vājas, priekšmetus tas pa laikam uztver bez tālākas cēloniskas sakarības. Kendela monologs *Ākstā* beidzas:

*Vai tāpēc laimes nav, ka tā man sveša?
Vai tāpēc saules nav, ka tagad nakts?*

Pat uz nāves noslēpumu jāskatās ar mieru, kāds Džigam *Ākstā*, kad tas nepateicīgajam dabas tiesātājam Šekspīram skaidro pēcnāves iespējas: „Ja tu būsi, tad arī zināsi, ka esi, un šī zināšana tev būs ieguvums; bet ja tevis nebūs, tad arī nezināsi, ka tevis nav, un ko gan tu būsi zaudējis? Jo nemaz nebūs vairs tā, kas var kaut ko zaudēt.“ Patiesību meklētājam stoiski jāuzņem ir labais, ir ļaunais tālab vien, ka tā pamatstāja ir izbrīna par visu — visur viss brīnums, kā Inga saka *Tīrelpurvā*: „Tavs gudrais prāts ar brīnumiem ir tā apradis, ka viņš par tiem vairs nedomā. Bet ja viņam izdotos atrast vietu, kur brīnumu nav, tad tici man, par to viņš brīnītos visvairāk!“ (3 cēl.). Izbrīnā jau arī senie grieķi saskatīja filozofijas sākumus! Ar to var arī beigt šo drāmatika Zīverta mākslas īpatnību skicējumu ar dziļāk apskatāmu problēmu ierosinājumiem.

JAUNA VĒSTURES FILOZOFIJA

Anglosakšu pasaulē ārkārtīgu uzmanību guvusi Arnolda Toinbija (Toynbee) grāmata *A Study of History*, no kuŗas paredzētiem 9 sējumiem jau iznākuši 6, kas aptver 3500 lappuses. Bez tam Savienotās Valstīs 1946. gada beigās D. Somervells izdeva šī darba saīsinājumu vienā sējumā (617 lpp.), kas pagājušā gadā piedzīvoja 5 jaunus izdevumus. Kritika salīdzina Toinbija nopelnus vēstures zinātņu attīstībā ar Kopernika atklājumiem astronomijā un atoma enerģijas atrašanu fizikā. Tāpēc vispirms raksturosim Toinbiju kā vēsturnieku un domātāju.

Arnolds Toinbijs piedzima 1889. g. Londonā un beidza Oksfordas universitāti, kur studēja antiko kultūru. 1911. g. viņš devās 9 mēnešu garā zinātniskā komandējumā uz Grieķiju, kam bij izšķirēja nozīme viņa pasaules uzskata attīstībā. Atgriezies Oksfordā, Toinbijs no 1912.—1915. g. lasīja lekcijas seno laiku vēsturē. Pirmā pasaules kara laikā viņš iestājās Arlietu ministrijas dienestā, kur apstrādāja turku jautājumu un piedalījās Parīzes miera konferencē. 1919. g. Toinbijs atkal atjauno savu akadēmisko darbību, šoreiz kā Grieķijas un Bizantijas vēstures prof. Londonas universitātē. Bet jau 1925. g. viņš uzņemas arī vadīt nesen kā dibināto neoficiālo Royal Institute of International Affairs un otrā pasaules kara laikā (1939.—46.) no jauna iestājas Arlietu ministrijā, kur vada Pētniecības departamentu. Tā viņš guva lielu pieredzi ārpolitisko jautājumu praktiskā kārtošanā. Tomēr visvairāk Toinbiju ietekmēja 1921. g. pavadītais laiks Grieķijā un Turcijā, un atgriezies no šī ceļojuma, viņš nākošā gadā, 33 gadus vecs, uzmeta savas 2 miljonu vārdu lielās grāmatas plānu, kuŗas trīs pirmie sējumi nāca klajā 1934. g., bet trīs pēdējie 1939. g. Kopš 1946. g. Toinbijs strādā gar sava darba noslēgumu, kas piezīmēs bij skicēts jau kara laikā. Bez šī lielā darba Toinbijs ir vēl daudzu citu grāmatu autors vai izdevējs, kuŗu apjoms pārsniedz *A Study of History*. Piem., Arlietu ministrijas uzdevumā viņš kopš gadiem izdod biezās

Survey of International Affairs sējumus un tagad raksta 2. pasaules kara vēsturi.

A. Toinbijs ir enciklopēdisks gars, kas apvieno zinātnieku, mākslinieku, politiķi un pravieti. Bez vēstures viņš savas atziņas gūst no filozofijas, reliģijas, mītoloģijas, psiholoģijas un bioloģijas. Jau jaunībā Toinbiju nodarbināja nāves problēma, bet ka arī civilizācijas ir mirstīgas, to viņš miesīgām acīm pirmoreiz skatīja, kājam apceļodams Krētas salu, kur vareno piļu drupas liecināja par kādreiz slavenās Minojas jūras impērijas bojā eju. Tas lika viņam pārdomāt Lielbritānijas likteņus un, lai tos paredzētu, meklēt civilizāciju izcelšanās, augšanas, pagrimšanas un bojā ejas likumību. Šai nolūkā Toinbijs specializējās Vidus jūras kultūras loka un Tuvo Austrumu vēsturē, pie kam hellēnisms kļuva par noteicēju faktoru viņa garīgā attīstībā tik lielā mērā, ka no 12 svešvalodām, kuŗas daļēji pārvalda mūsu autors, viņš jau studiju laikā savas jūtas izteica nevis angļu, bet grieķu valodā sacerētos eļģiskos pantos. Arī vēlāk Grieķijas un Romas likteņi kļūst par viņa domāšanas gravitācijas centriem, un šo zemju vēsturei īpatnās attīstības shēmas Toinbijs cenšas pielāgot pat Krievijas un Tālo Austrumu vēsturei. Arī viņa gigantiskās vēsturiskās konstrukcijas par universālo valsti un baznīcu, ārējo un iekšējo proletāriātu kā noteicējiem faktoriem visu tautu un laiku vēsturē radušās, studējot Grieķijas un Romas vēsturi. Šī hellēnistiskā apsēstība izpaužas pat tādos sīkumos, kā, pieminot lielas izšķirējas kaujas jaunlaiku vēsturē, Toinbijs velk paralleles ar līdzīgām kaujām antīkā pasaulē. Tas, bez šaubām, ir viens no lielākiem Toinbija ievērojamā darba trūkumiem: viņa shēmatiskā un tabulārā domāšana. Ne velti grāmatai pievienotas vairākas tabulas, kur šādā veidā reģistrētas nevien katrai civilizācijai atbilstošās chronoloģiskās ziņas, bet arī filozofijas un reliģijas sistēmas, poēzijas veidi, izcelšanās un sabrukuma laiks, universālās valsts un universālā miera laikmeti un tml.

Cik šabloniskas ir šīs tabulas, var spriest no tā, ka, piem., Rietumu civilizācijas raksturošanai minētas tikai divas filozofijas — kartezianisms un hēgelisms ar paveidu sociālos jautājumos — marksismu. Šo tabulārismu var izskaidrot ar autoram iedzimto kārtības maniju un prasmi plānveidīgi izkārtot milzīgo vēstures faktu materiālu jau iepriekš izdomātā loģiskā sistēmā, kas durās acīs jau *A Study of History* pirmās nodaļās un visā darba uzbūvē.

Vēl dziļāk nekā grieķu un latīņu kultūrā Toinbija personība sakņojas bībelē, kur viņš jūtas kā tēva mājas. Kādā 1946. g. rakstītā autobiogrāfiskā skicē viņš uzsver, ka rakstnieku, mākslinieku un filozofu darbi pārdzīvo veikalnieku, kaņavīru un valstsvīru piemiņu, bet savukārt pravieši un svētajie dzīvo tautas apziņā vēl ilgāk, kāpēc var droši pareģot, ka Kristu un Budu vēl ilgi atcerēsies pēc tam, kad vairs neviens nelasis ne Homeru, ne Tukididu. Pretstatā saviem akadēmiskiem kollegām, kas vēstures studijas uzskata par tīri teorētisku nodarbību, Toinbijs domā, ka vēsturnieka uzdevums ir tāds pat kā pravietim: rādīt ceļu cilvēces glābšanai, mācoties no agrāko paaudžu kļūdām. Gandrīz vienā laikā pēc pirmā pasaules kara Osvalds Špenglers, Pols Valerī un A. Toinbijs vairāk vai mazāk skali sacēla trauksmi, ka par spīti šķietamai Sabiedroto uzvarai Rietumu civilizācijai draud smaga krīze vai pat bojā eja. Pols Valerī dzejiskā metaforā pielīdzināja Eiropu pasažieru tvainkonim, kas bez stūres tiek svaidīts starp zemūdens klintīm, kamēr to apris vēstures bezdibens, kur jau guļ neskaitāmu civilizāciju vraki. O. Špenglers pie tam aizrādīja, ka Eiropas bojā eja ir nenovēršama, jo nāve ir visu organismu liktenis. Būdams dziļi reliģiozs cilvēks un kristietis, A. Toinbijs sprauda sev uzdevumu vēl 11-tā stundā uzzīmēt tādu jūras ceļu karti, kas Eiropas kapteiņiem ļautu izvairīties no paredzamās avarijas un mainīt viņiem uzticētā kuģa kursu. Tātad Toinbija *Study of History* mērķis nebija akadēmisks, bet pravietisks un reālpolītisks: darbs bij iecerēts kā rokas grāmata valstsvīriem Rietumu civilizācijas glābšanai.

Lai mācītu citus, Toinbijs mācās vispirms

pat. Kā redzējam, viņš pamatīgi pētī visas tās bojā gājušās civilizācijas, no kurām izauga R. un A. Eiropas kristīgā kultūra. Dabiski, ka šais meklējumos bībele kļuva par dievišķīgās un cilvēciskās gudrības svarīgāko avotu. Atzīdams, ka domāšanas ceļā nav atrisināma loģiskā pretruna starp Dieva transcendenci un Viņa radītās pasaules nepilnību, kā arī nav savienojami jēdzieni par Dieva visvarenību un Viņa nespēju ar jaunu radīšanas aktu novērst agrākās kļūdas, Toinbijs domā, ka dzejnieki un pravieši intuitīvā apcerē atrisinājuši šo jautājumu, sacerēdami mītus par Dieva pretiniekiem — čūsku un sātanu bībelē, Mefistofeli leģendā par Faustu. Spriežot pēc Mozus grāmatas, Dievs radīja cilvēkus tai primitīvā kultūras pakāpē, kad viņiem pietiek ar Ēdenes dārza koku augļiem. Cik šādu augļu vācēju sabiedrību bijis tais 300.000 gadus, kamēr pastāv cilvēks, nezinām, bet vēl 1915. g. antropologi bij apzinājuši kādas 650 līdzīgas primitīvas sabiedrības. Turpretim vēsturiskos avotos tveramais laiks nepārsniedz 6000 gadus jeb $\frac{1}{50}$ no cilvēces mūža. Šai samērā īsajā periodā bij izaugušas 26 civilizācijas, no kurām 16 jau gājušas bojā, bet 3 sastingušas pusceļā starp dzīvību un nāvi. Arī bībeles stāstā par Ābelu un Kainu uzglabājušās atmiņas par Ādama un Ievas pēcnācēju grūto cīņiņu, kamēr viņi no augļu vācējiem pārvērtās par ganiem un zemkopjiem; citiem vārdiem, tā bij pāreja no primitīvas sabiedrības civilizācijā. Šo procesu Toinbijs formulē šādi: civilizācija piedzimst, sabiedrībai pārejot no statiskas pasīvitātes stāvokļa dinamiskā aktivitātē, vai lietojot ķīniešu mītoģijas terminoloģiju: pārejot no Yin stādijas Yang stāvokli.

Tā kā, pabeidzis radīšanu, Dievs duseja pasīvā apcerē (kontemplācijā), tad tālākā cilvēces attīstība bij iespējama, vienīgi velnam iejaucoties Dieva valstībā, kārdinot un izaicinot pirmos cilvēkus pārkāpt Viņa pasīvitātes likumu, uz ko Ieva atbildēja ar aktīvu darbību, noraujot aizliegtos Laba un Ļauna atzīšanas augļus. Bībele šo notikumu tēlo kā grēkā krišanu, jo tā bij sacelšanās pret Radītāja gribu, kam sekoja sods — padzīšana no Ēdenes dārza neauglīgā apvidū,

kur „vaiga sviedriem tev būs savu maizi ēst“. Padzītie augļu vācēji drīz vien sajuta, cik grūts ir zemkopja darbs, kāpēc šo piespiesto pāreju augstākas kultūras pakāpē uzskatīja par sodu un ļaunumu, lai gan patiesībā tā bij vienīgā cilvēces pestīšana. Šo vēsturiskās attīstības dialektiku Toinbijs liek savas vēstures filozofijas centrā un cenšas ar to izskaidrot jebkuras civilizācijās izcelšanos, uzplaukumu un bojā eju. Autora terminoloģijā šī problēma saucas Challenge and Response, izaicinājums uz cīņu un atbilde.

Bībeles mītam par padzīšanu no paradīzes Toinbijs atrod reālu pamatojumu kā Z. Āfrikas, tā Tuvo Austrumu vēsturē. Arhαιologi pierādījuši, ka ledus laikmetā, kas Eiropā sniedzās līdz Harca, Alpu un Pireneju kalniem, cikloni ik dienas atnesa lietus gāzes Z. Saharai, Mezopotamijai, Arabijai un Persijai. Visas šīs zemes toreiz bij ziedošs Ēdenes dārzs, bieži apdzīvots no augļu vācējiem un medniekiem. Bet Z. Eiropas šļūdoņiem izkūstot, Atlantijas cikloni mainīja virzienu un sāka pūst pāri Vidus Eiropai, kamēr zemes, kas atradās uz dienvidiem un austrumiem no Vidus jūras baseina, pamazām pārvērtās par neauglīgiem tukšnešiem, lietus trūkuma dēļ.

Uz šo klimatisko izaicinājumu atstāt agrāko Z. Āfrikas un Mazāzijas paradīzi, dažādās Afrāzijas ciltis atbildēja dažādi. Pasīvākās nolēma palikt agrākā dzīves vietā un, nemainot arī dzīves veidu, turpināja vilkt dzīvību, pārtiekot no to zvēru un kukaiņu medīšanas, kas cīnījās par eksistenci tukšnešī. Vēl citas ciltis mainīja vienīgi savu dzīves vietu, izceļojot no Saharas uz tropisko Sudanu, lai tur tais pašos apstākļos, pie kuņģiem bij pieraduši agrākā Ēdenes dārzā, turpinātu vākt augļus, saknes un medīt — tādi mūzeja ļaudis ir Šiluka un Dinkas nēģeru ciltis Nilas augšgalā. Vienīgi tās ciltis, kas uz bargo dabas izaicinājumu atbildēja ar divkāršu dinamisku reakciju, mainot dzīves vietu un veidu, spēja pacelties no primitīvās paradīzes augļu vācēju sabiedrības augstākā kultūrā, kļūstot par jaunā akmens laikmeta zemkopjiem. Šo ceļu izvēlējās ēģiptiešu senči priekš 6000 gadiem, nodibinādami

Nilas lejgala džungļos savdabīgo un vareno Ēģiptes civilizāciju; to pašu darīja Afrāzijas kolonisti Aigeja jūras salās, likdami pamatus Minojas civilizācijai, no kuņas savukārt ap 1100. g. pr. Kr. izauga hellēņu kultūra; līdzīgā kārtā, zālājiem pārvēršoties tukšnešī, ap 3500. g. pr. Kr. Tigras un Eifratas lejgala džungļos sumerieši radīja savu civilizāciju, uz kuņas drupām izcēlās babiloniešu imperija.

Vai šo dažādo (pasīvo un aktīvo) reakciju uz dabas izaicinājumu mainīt dzīves veidu un sabiedrības struktūru var izskaidrot ar rases teoriju? — Toinbijs to noliedz, aizrādot, ka Nilas augšgala primitīvie „mūzeja ļaudis“ pēc auguma, galvas apveida, valodas un apģērba ir rada ēģiptiešiem. Tie ir nemērijami un nesverami garīgi spēki, kas nosaka tautu likteņus. Tāpat kā Ievai, Ijabam un Faustam bij pašiem jāizšķiras, pretoties vai padoties velna kārdinājumam pamest līdzšinējo laimīgo „cūku zemi“, lai faustiskās šaubās un dvēseles cīņās meklētu jaunu atrisinājumu valdonīgam dabas vai cilvēku sabiedrības izaicinājumam „būt vai nebūt“, tā katrs progress ceļā uz augstāku civilizācijas pakāpi iespējams vienīgi tad, ja laika biedri apzinās atbildību par savas vēstures likteņiem un izcīna uzvaru savās dvēselēs. Tātad Toinbija vēstures teorija ir ideālistiska: nevis materiālas, bet garīgas dabas faktori virza vēstures norises. Līdzīgi Ievai paradīzē, katrai tautai ir brīva izvēle šādā vai citādā veidā reaģēt uz sava laikmeta izaicinājumiem, un neviens nevar savā rīcībā aizbildināties ar vēsturiskās attīstības nenovēršamību vai gribas nebrīvību. Citiem vārdiem, sekodams bībelei, Toinbijs vēstures notikumu iztulkojumā ievēd vainas jeb grēka jēdzienu, tātad morālu vērtējumu. Šai ziņā mūsu autors aizstāv pilnīgi pretēju viedokli nekā pazīstamais vācu kultūras filozofs O. Špenglers, kas mācīja, ka Eiropai jāiet bojā jau tāpēc vien, ka visiem dzīvīviem organismiem agri vai vēlu jāmirst aiz vecuma nespēka. Toinbijs cenšas pierādīt, ka civilizācijām nav dabas vai Dieva nospraustas vecuma robežas, un tās parasti mirst nevis dabiskā nāvē, bet vai nu pašnāvībā, vai slepkavībā — tātad pašu cilvēku vainas dēļ.

Tomēr jāaizrāda, ka paša Toinbija uzskatos manāma zināma attīstība un vērtību pārvērtēšana, salīdzinot *A Study of History* pirmos un pēdējos sējumus. Tā izskaidrojama neviens ar lielāku iedzīlīnāšanos milzīgajā vēstures materiālā, bet arī ar Toinbija personības nobriedumu, kur līdz ar pētnieka vecumu pieauga viņa personiskā reliģiozitāte. Darbu sākot, viņš bij pārliecināts, ka tīri empīriskā ceļā izdosies konstruēt visu pazīstamo kultūru normālas vēstures modeli, pēc kuŗa tad varēs spriest, kādi likteņi gaidāmi katrai vēl dzīvīvajai civilizācijai, Rietumu Eiropu ieskaitot. Atsaukdamiem uz antropoloģiju, kas salīdzināmās studijās meklē primitīvo sabiedrību attīstības likumus, Toinbijs cerēja, ka viņam izdosies atrast „sociālus likumus“ arī civilizāciju vēsturei. Gan principā atzīdams, ka vēstures fakti savā ziņā ir vienreizēji un tādā nesaļīdzināmi, viņš tai pašā laikā meklēja kādu kompromisu, kas tik raksturīgs angļu mentālītātei, ar aizrādījumu, ka vēstures zinātnes jau tagad operē ar tautsaimniecības, socioloģijas un politisko zinātņu formulētiem vispārīgiem likumiem. Bez tam viņš uzsvēra, ka vēsture neviens izcēlusies no mītoģijas, bet arī vēl tagad faktu izvēlē, sakārtojumā un tēlojumā vēsturnieks, līdzīgi rakstniekam, lieto dažādas fikcijas un personifikācijas — piem., Francija, konservatīvā partija, sabiedrības domas, apgaismes laikmets, baznīca un tml. Šādas fikcijas arī Toinbijs apzinīgi ievēd savā darbā, radīdams abstraktus jēdzienus par universālo valsti, baznīcu un mieru, varoņu un juku laikmetiem.

Kritizēdams līdzšinējās historiografijas metodes, Toinbijs uzsvē, ka vēstures zinātne atrodas tai pašā attīstības pakāpē, kādā atradās ģeocentriski ievirzītā astronomija pirms Kopernika. Lai saprastu cilvēces vēsturi, nepietiek ar nacionāli centrētām Anglijas, Francijas, Vācijas, Grieķijas, Japānas un tml. vēsturēm, jo pēc Toinbija domām nevis nācījas ir vēstures centrālie fakti un pētniekam par izejas punktiem ņemamās „darba vienības“, bet gan civilizācijas. Ja līdzšinējie vēsturnieki sakarību starp vēstures faktiem pētīja tikai vienā, lielāko tiesu horizontālā plāksnē, tad tagad pēc Einšteina

parauga arī vēstures zinātnē jāievēd jauns telpas un laika faktors, kas ļaus vēstures studijas padziļināt un paplašināt vairākās funkcionālās plāksnēs. Arī mācībā par vēstures avotiem Toinbijs iet jaunus ceļus, savu težu pierādīšanai plaši izmantodams visāda veida literārus sacerējumus, bībeli un citus svētos rakstus, mītus, leģendas, epus un pat liriskus dzejoļus.

Izīedams no hipotezes, ka no filozofiskā viedokļa vismaz 21 civilizēta sabiedrība attīstījusies pēc vieniem likumiem, un ka tāpēc tās ir līdzvērtīgas un salīdzināmas, Toinbijs cenšas atrast viņu attīstības un bojā ejas shēmas. No šīm civilizācijām autors uzskata vairs tikai 5 par tādām, kam vēl kāda nozīme turpmākos notikumos, proti: Rietumu kristietība (R. Eiropa, Lielbritānija, Savienotās Valstis un Latīņu Amerika), Pareizticīgā kristietība (Krievija un Dienvidaustrumu Eiropa), Islāma kultūra, Indiēšu kultūra un Tālo Austrumu kultūra (Ķīna, Koreja, Japāna). Bet pēc Toinbija domām arī pēdējo četru civilizāciju liktenis ir jau apzīmogots, kāpēc cilvēcei visas pūles jāpieliek, lai glābtu Rietumu kristietību, kas arī ir jau apdraudēta.

Zinot, ka mūsu autors ar vārdu civilizācija tikai personificē kādu vēsturiski dotu cilvēku sabiedrību, duŗas acīs, ka visas augšā minētās vienības tvertas reliģiskā aspektā. Jājautā, vai ar šo faktoru pietiek, lai noteiktu kādas civilizācijas prognozi nākotnei? — Manuprāt, nē. Jautājums vēl jo vairāk vietā tāpēc, ka pats autors atzīst, ka modernā kristīgā baznīca ir jau daļēji mirusi, bet viņš cer, ka notiks brīnums, un Savienoto Valstu nēģeri, atgriezdami pie pirmkristietības, pārvērtīs to par mirstošās Rietumu civilizācijas dzīvo ticību. Tā, protams, ir tikai viena no daudzajām autora hipotezēm. Un vai ir pietiekams pamats apgalvot, ka islāms, hinduisms, budisms atrodas mirsamā gultā tikai tāpēc vien, ka šīs zemes eiropizējas saimnieciskā un politiskā ziņā? — Tā kā pēc paša Toinbija pārliecības nepietiek ar kādas civilizācijas sociālā ķermeņa asimilāciju, bet jāpanāk arī uzvara pakļauto tautu dvēselēs, tad par garīgu unifikāciju varēs runāt tikai tad, kad minēto

religiju piekritēji kļūs par kristiešiem. Diemžēl, šai virzienā ārmisijas darbs izrādījies ļoti nesekmīgs.

Vēl mazāk Toinbijam izdevies schēmatizēt Krievijas vēsturi, jo, izņemot kabineta studijas, autors — pretēji saviem principiem — iepazinies ar šo plašo imperiju tikai caur ātrvilciena logu ceļā no Vladivostokas uz Berlīni. Toties Toinbijs labi pazīst Otomāņu imperijas vēsturi un tāpēc par pareizticīgās baznīcas vēsturisko lomu spriež pēc analogijas ar tās cīņām Balkanos un Anatolijā. Turpretim Krievijas vēstures izpratnei sauklis „pareizticīgā kristietība“ var vairāk maldināt nekā vest uz ceļa. Pievienojoties autoram, ka pareizticīgās baznīcas civilizācijai nav nākotnes, pakavēsimies pie Toinbija uzskatiem par Padomju Savienības lomu pasaules vēsturē.

Svētās Krievijas pravietis Ļeņins, kas, personificējot krievu dvēseles sacelšanos pret Rietumu civilizāciju, aizguvis no Vācijas žīda Kārļa Marksa viņa ticības negatīvos elementus, un ar šo antikapitalisma doktrīnu bolševiki 1917. g. revolūcijā nākuši pie varas. Krievijas apstākļos marksisms pārvērtās par pareizticīgās baznīcas emocionālo un intelektuālo substitūtu ar Marksu kā Mozu un Ļeņinu kā Mesiju, pie kam viņu kopotie darbi tika izsludināti par jaunās karojošās ateistu baznīcas svētiem rakstiem. Ja antikās pasaules „iešķējais proletāriāts“, kas cilvēcei deva Jauno derību, reaģēja uz viņam nodarītām pārestībām un vajāšanām ar pazemību un lēnprātību, tad turpretim marksisms; kas iemieso Vecās derības žīdisko garu, audzina Rietumu proletāriātu vardarbībai un šķiru cīņai. Greizsirdīgā un atriebīgā Jahves vietā Markss kā savu dievieti pielūdza t. s. Vēsturisko Nepieciešamību, bet žīdu vietā par Dieva izredzētu tautu pasludināja Rietumu civilizācijas iekšējo proletāriātu, kam proletāriāta diktatūras veidā jāreālizē Jāņa parādīšanas grāmatā paredzētā 1000 gadīgā miera valsts. Tomēr pēc autora domām šī Krievijas komunisma attīstības faze ceļā uz jaunu revolūcionāru oikūmenisku baznīcu, ko vadītu starptautiskais proletāriāts, izbeidzās līdz ar Trocka padzīšanu. Toinbijs apbrīno Staļina piecgades, kušu nolūks esot pārvērst

vecu Krieviju jaunā Amerikā, bet ar krievisku dvēseli. Vērojot cīņu starp Ļeņina ideāliem un Forda metodēm, jāsecinot, ka uzvarēs pēdējās, kāpēc varot notikt, ka nākotnē kapitālisms un komunisms būšot tikai dažādi nosaukumi vienai un tai pašai sociālai iekārtai, kas mierīgi sadzīvošot blakus. Līdz ar to beigšoties komunisma revolūcionārā misija pasaulē, un tas, ieslēgts vienas valsts robežās, kļūšot par nacionālisma vietēju variantu. Jau tagad konservatīvais Staļins turpinot Pēterā Lielā ārpolitiku, savu sabiedroto un ienaidnieku izvēlē vadīdamies ne no ideoloģiskiem, bet nacionāliem apsvērumiem.

Tāds bij Toinbija pareģojums par Padomju Savienību *A Study of History* 5. sējumā. Turpretim iepriekšējā sējumā viņš vēl izteica cerību, ka Staļinam izdosies radīt jaunu pasaules kārtību. Uzskatidams nacionālo suverēnitāti par provinciālu aizspriedumu un Rietumu civilizācijas nelaimi, Toinbijs domā, ka neviena no R. Eiropas kontinenta valstīm, dievinādama savu slavenu pagātņi, negribēs atteikties no suverēnitātes un tāpēc nespēs glābt Rietumu kultūru no bojā ejas, kušas draudošie simptomi manāmi jau kopš 16. g. s. reliģiskiem kariem. Ja nevēlamies, lai šos 400 gadus ilgos Eiropas „juku laikus“ varmācīgā kārtā neizbeidz kāds totālītāra tipa universālas valsts dibinātājs, Rietumiem politisku eksperimentu ceļā jāmeklē jauna starptautiskas kopdzīves forma, kas augstāka likuma vārdā varētu ierobežot nacionālo valstu brāļu karus, kas ir tikai viņu neierobežotās suverēnitātes sekas. Šo jauno pasaules kārtību varētu nodibināt vai nu Padomju Savienība, kas uz Rietumu revolūcionāro ideju pamata jau apvienojusi jauna tipa savienībā valstis aiz dzelzs aizkara, vai arī Lielbritānija, kas pēc Romas imperijas parauga radījusi Eiropas un Āreiropas valstu savienību dominiju statūta veidā. Visos šais minējumos izpaužas autora angliškā mentalitāte un viņam raksturīgā analogiju meklēšana hellēņu pasaulē.

Kā jau minēts, Toinbija vēstures teorijas atslēga ir viņa mācība, ka primitīva sabiedrība var pārvērsties par civilizāciju tikai pateicoties nepārtrauktu ārēju stimulu izaicinājumam (challenge) uz cīņu, uz ko sabiedrībai

jāreaģē ar aktīvu pret darbību. Iziedams no premisas, ka viegli dzīves apstākļi ir naidīgi civilizācijas ģenezei un augšanai, Toinbijs spriež, ka bībeles vārdos „ko tas Kungs milē, to Viņš pārmāca“ slēpjas cilvēces sūtība pasaulē. Ar vēstures ilustrācijām autors cenšas pamatot savas loģiski konstruētās tezes, ka līdz zināmai pakāpei visāda veida grūtības spiež cilvēkus atrisināt arvien jaunas sociālas problēmas cīņā par eksistenci un šādā kārtā veicina progresu. Šādi izaicinājumi radošai aktivitātei ir slikti, nabadzīga augsne, iedzīvotāju izceļošana pāri jūrām (Stimulus of New Ground), zaudēts karš, ilgstošs kaimiņu spiediens uz robežu valstīm, kādas šķiras vai nācijas vājšana. Diemžēl autors cenšas ar saviem „vispārīgiem likumiem“ izskaidrot vairāk nekā tie spēj. Piem. faktu, ka skoti ir izglītotāki un izturīgāki par angļiem, viņš pamato vienīgi ar Skotijas slikto augsni, un šo faktoru uzskata par pietiekamu, lai izskaidrotu, kāpēc kopš Gladstona gandrīz puse no visiem Anglijas ministru prezidentiem bijuši skoti. Tāpat Toinbijs pārāk vienkāršo un vulgārizē Vācijas vēsturi ar apgalvojumu, ka pietiek caur vilciena logu vērot Brandenburgas, Pomerānijas un A. Prūsijas nabadzīgos priežu silus un smilšu laukus, lai saprastu, kāpēc taisni prūši nodibināja Reich'u, atrada mākslīgos mēslus, ievada obligātu tautas izglītību un sociālo likumdošanu.

Šo savu sociālo likumu (Challenge and Response) Toinbijs ietver matemātiskā formulā „jo lielāks izaicinājums, jo lielāks stimulus“, bet tūlīt arī iebilst, ka grūtības nedrīkst būt pārmērīgas. Piem., ja skandināvu kolonisti Islandē tika stimulēti attīstīt tur „divreiz“ (?) spožāku literāru un politisku kultūru nekā Norveģijā, tad turpretim Grēnlandes kolonizācija izrādījās par kļūdu, jo klimatiskie apstākļi bij par bargiem, lai tos uzveiktu. Bet ja izaicinājuma cēlonis ir kādas civilizācijas ekspansija un ilgstošs spiediens pret perifērijas barbariem, tad pēdējiem ir tikai divējāda izvēle „kļūt par maitu vai ērgli“. Romas imperija šo savu izaicinājumu adresēja vispirms ķeltiem, kuri sabruka pēc ilgas cīņas, bet pēc tam ģermāņiem, kas uz to atbildēja ar uzvaru. Pēc autora domām

stimulējošie izaicinājumi dod vislabākās sekmes tad, ja tie atrodas zelta vidus ceļā starp pārāk daudz un pārāk maz.

Nodaļu par civilizāciju augšanu Toinbijs iesāk ar iztirzājumu, kāpēc vesela rinda sabiedrību pēc pirmiem panākumiem apstājušās augt (the arrested Civilizations), it kā tās slimotu ar bērnu trieku. Tādas tautas ir polinezieši, eskimi, nomadi un spartieši, kuŗu nelaime bij viņu šaurā specializēšanās (laivnieki, jātnieki, kaŗavīri) un noslēģšanās savrupējās kastās. Runājot par civilizāciju augšanu, Toinbijs vispirms meklē patiesas augšanas mērauklu, un uzsver, ka maldās tie, kas domā, ka progresa pazīmes vienmēr ir tehnikas, lauksaimniecības un rūpniecības sasniegumi, vai politiska un militāra uzkundzēšanās pār kaimiņiem. Ar piemēriem no senās vēstures autors rāda, ka katra ģeogrāfiska ekspansija nevien kvalitatīvi pazemina iekarotājas valsts kultūras līmeni, bet pēc ilgāka vai īsāka laika rada pakļauto tautu sacelšanos un agrākā uzvarētāja padzīšanu. Tas pats sakāms par vikingu ekspansiju viduslaikos. Militārisms ir viens no parastākajiem civilizācijas bojā ejas cēloņiem. Kas attiecas uz tehnisko progresu, tad mūsu mašīnu laikmetā ar bažām jājaūtā, vai Rietumu civilizācija spēs izpildīt savu morālo pienākumu, izlietot šī gadsimta abus lielos sociālos spēkus — industrialismu un demokrātiju — konstruktīviem uzdevumiem; ja tas nenotiks, Rietumiem draud bojā eja. Augšana tikai tad nozīmē progresu, ja tās rezultātā sabiedrība var atbrīvoto enerģiju izlietot savas personības garīgai pašnolemšanai. Ar šo formulu autors apraksta „brīnumu, ar ko dzīvība ieiet savā valstībā“.

Jau studiju gados atklāsmei līdzīgu iespaidu uz Toinbiju atstāja franču žīda H. Bergsona ideālistiskā filozofija, ko vēstures teorijā savukārt bij ietekmējis angļis Karlails (Carlyle). No viņiem Toinbijs aizguva mācību par personības lielo lomu civilizāciju attīstībā. Noraidīdams H. Spensera un O. Špenglera domas, ka cilvēku sabiedrība ir sociāls organisms, viņš māca, ka sabiedrība uzskatāma par atsevišķu individu attiecību sistēmu ar kopīgu darbības lauku, pie kam visu darbību avots ir atsevišķi cilvēki. Starp

tiem jāatšķir divi dažādi tipi: no Dieva izraudzītas radošas personības vienā pusē, kas sastāda sabiedrības mazākumu, un inertais pasīvais vairākums otrā pusē. Šo pārcilvēcisko dvēseļu sūtība ir mistiskā radīšanas aktā salauzt primitīvās sabiedriskās dzīves burvja apli un par spīti pārējo pilsoņu inercei vai pat naidīgai pretdarbībai pārveidot sociālo vidi jaunā harmoniskā iekārtā. Lai tas notiktu, sabiedrības vairākumam jāļauj sevi pārlicināt, ka šīs pārmaiņas nepieciešamas viņu pašu labā. Ar laiku šiem radošiem civilizācijas pionieriem rodas sekotāji, jo pūlis vienmēr cenšas atdarināt citus ne vien apgērbā, dzīves veidā, bet arī savās tieksmēs, emocijās un idejās.

Radošās personības tapšanas gaitā jāizšķir divi momenti: Withdrawal and Return. Lai personība atrastu pati sevi un mistiskā apercerē (kontemplācijā) atrisinātu laikmeta diktētās problēmas, viņai kādu laiku jāatiet vientulībā, kā to darīja Mozus Sinaja kalnā, viduslaiku mūki anachorēti, sv. Benedikts, Buda, Muhameds vai Makiavelli. Šī trimda var būt labprātīga vai sabiedrības uzspiesta. Bet lai — lietojot Aristoteļa izteicienu — trimdinieks nekļūtu par zvēru vai dievu, būtiski nepieciešams, lai viņš savas teorētiskās atziņas nepaturētu sev, bet atgrieztos sabiedrībā un cīnītos par viņu īstenošanu dzīvē. Tāda ir pazīstamā pestīšanas motīva dziļākā jēga. Bet arī atsevišķas tautas var laikiem aiziet no savas civilizācijas iebrauktā lielceļa, lai uz savu roku „spožās izolācijas“ stāvoklī mēģinātu atrast jaunas sadzīves formas. Piem., Itālija 250 gadus, no 13. g. s. vidus līdz 15. g. s. beigām, aizgāja no Z. Eiropas feudālās kņadas, lai pēc sengrieķu paraugiem radītu tik augstvērtīgu kultūru, ka laikmeta beigās ar niecināšanu noraudzījās uz „barbariem“ šaipus Alpiem. Līdzīgā kārtā Anglija laikā no simtsgadu kara līdz pirmam pasaules karam atrāvās no kontinenta jūkām un savas salas noslēgtībā priekšzīmīgā kārtā atrisināja jautājumu, kā karaļvalsts mērogā lauksaimniecisku aristokratiju pārveidot par rūpniecisku demokrātiju, pēc kam šo jauno iekārtu pakāpeniski aizguva visas pārējās Rietumu civilizācijas zemes.

Tālāk Toinbijs apskata iemeslus, kāpēc zi-

nāmā laikmetā civilizācija apstājas savā augšanā (Breakdowns of Civilizations). Pēc viņa domām tas nenotiek dabisku iemeslu dēļ, jo sabiedrība nav organisms, bet kāda nozieguma vai kļūdas rezultātā. Daži domā, ka civilizācija apstājas augt tāpēc, ka tehniska regresa dēļ (piem., Mezopotamijas apūdeņošanas sistēmas vai romiešu izbūvētā ceļu tīkla sabrukums) sabiedrība zaudē varu pār fizisko apkārtni. Citi to piedēvē militārai vai politiskai agresijai, piem., mongoļu iebrukumam Krievijā 13. g. s., vai Lietavas un Polijas karaļvalsts invāzijai un Maskavas okupēšanai 17. g. s. sākumā. Bet Krievija pārdzīvoja savus juku laikus un izauga par universālu valsti, kas liecina, ka militāri triecieni nevis apstādina, bet stimulē civilizācijas augšanu. Patiesībā cēloņi meklējami citur. Tie ir šādi. Radošā minoritāte, kas vienreiz sekmīgi atrisinājusi kādu problēmu („izaicinājumu“), ir predestinēta jaunām grūtībām pieiet nevis ar radošu intūciju, bet mehaniski atkārtojot agrākās metodes. Tātad iepriekšējā paaudze nav piemērota jaunu uzdevumu veikšanai, bet atsaukdamās uz saviem pagātnes nopelniem, tā cenšas paturēt savu iespaidu un vadību sabiedrībā, iesēžoties visos vadītāju amatos. Pakāpeniski zaudējot savu morālo autoritāti jaunajā paaudzē, vecā radošā minoritāte cenšas paturēt iegūto stāvokli nevis ar savas personības burvestību, bet kailas varas līdzekļiem, ar ko tā izvirst un noslīd valdošā mazākuma līmenī. Kad inertais vairākums vairs neapbrīno, nepielūdz un neatdarina savus garīgos vadoņus, tas no „mācekļiem“ pārvēršas par dumpīgiem atkritējiem un noliedzējiem, kuņus Toinbijs sauc par „iekšējo proletāriātu“. Šai momentā sairst saites starp divām sabiedrības daļām, un iestājas civilizācijas sabrukums (dezintegrācija).

Sevišķu vērību Toinbijs piegriež tam faktam, ka „jaunu viņu glabā vecos traukos“. Par ideālu būtu jāuzskata atrisinājums, ka radošās minoritātes atraisītie jaunie sociālie spēki sāk darboties caur jaunām institūcijām. Praksē visbiežāk tiek paturēti agrākie iestādījumi, dodot tiem tikai citu nosaukumu, lai gan drīz vien izrādās, ka tie nav noderīgi jaunam uzdevumam. Ja starp radošiem spē-

kiem un institūcijām ir panākta funkcionāla saskaņa, civilizācija turpina augt; ja nesašķaņa ir katram redzama, vecie iestādījumi tiek iznīcināti revolūcionārā ceļā un augšana ir apdraudēta; ja jaunie spēki elku pielūdzēju bijībā par katru cenu grib saglabāt agrāko laiku iestādījumus, tad šādu sociālu ērnu pastāvēšana ļauj droši pareģot, ka civilizācija vairs neaug, bet sastingst.

Ar vairākiem piemēriem no mūsu dienu vēstures Toinbijs paskaidro, kā demokrātijai lej jaunu vīnu vecos traukos un ar to izraisa visāda veida konfliktus. Piem., Lielās franču revolūcijas proklamētās brālības un vienlīdzības idejas savās praktiskās konsekvencēs veicināja nacionālisma hipertrofiju, lai gan demokrātijas istā būtība ir kosmopolitisms. Nacionālisma ietekmē karš kļuva par galveno instrumentu visu konfliktu kārtošanā, ko vēl pavairoja saimnieciskās autarkijas centieni, lai gan šis tipiski feodālās institūcijas atrodas visāsākā pretrunā ar kapitālistisko ražošanas sistēmu, kas prasa brīvu, nemuitotu preču apgrozību pasaules apjomā. Nepareizi ievadītās izglītības demokratizācijas sekas ir kultūras līmeņa krišana un milzīgas pusizglītoto masas, ko sensāciju preses, kino un radio mašīnerija izmanto tautas muļķošanai vai garīgai tirannizēšanai, vienalga, vai to dara privāti uzņēmēji vai Propagandas ministrijas. Citā vietā Toinbijs aizrāda, ka 13. g. s. radītā parlamentārisma sistēma vairs galīgi neatbilst mūsu rūpniecības gadsimta prasībām, bet tai pašā laikā atzīst, ka Anglija var justies laimīga, ka viņai nebija jāizbauda kontinenta mēģinājumi to aizstāt ar vācu Führera vai krievu komisarū iecelšanu dievu kārtā. Pēc autora domām civilizāciju lielākā nelaimē ir sīksta turēšanās pie pagātnē kādreiz vērtīgiem un slaveniem iestādījumiem, kuļu dievināšana ir uzskatāma par radošās minoritātes psiholoģisku vai morālisku defektu.

Vai ir kādas drošas pazīmes, ka vienai vai otrai civilizācijai neizbēgami jāiet bojā? — Pēc Toinbija pārliecības šādi slimības simptomi esot dažādi tipiski plīsumi (schizmas) sabiedrības sociālā un mentālā ķermenī. Sabiedriskā ziņā kā patoloģiska parādība konstatējama šķelšanās trīs frakcijās: valdošā

mazākumā, proletārizētā vairākumā un ārējā proletāriātā. Pirmais sastādoties no militāristiem, negodīgiem izmantotājiem, augstām amata personām un pat filozofiem, kas ideoloģiski attaisno kungu kārtas priekšrocības un palīdz nodibināt t. s. universālo valsti. Antīkā pasaulē iekšējais proletāriāts sastādījās no saimnieciski ruinēto valstu pilsoņiem, iekārto tautu piederīgiem un vergiem, bet mūsu Rietumu pasaulē tas rekrutējās no krāsainām „pārvietotām personām“ (ķīniešu kulijiem, Āfrikas nēģeriem Amerikā), emigrantiem, bezdarba apdraudētiem rūpniecības strādniekiem un plašiem inteliģences kadriem, kas pārprodukcijas dēļ neatrod savai izglītībai piemērotu darbu. Ja senatnē Romas iekšējais proletāriāts spēja radīt bojā ejošās civilizācijas klēpī jaunu universālu baznīcu — kristietību, tad R. Eiropas intelektuālais proletāriāts izauklēja vienīgi fašistu un nacionālsociālistu kustību, bet A. Eiropā — pēc nesekmīgā mēģinājuma pārvērst komūnismu par jaunu augstāku reliģiju — kļuva par valdošās boļševiku minoritātes aģentu un funkcionāru. Kas attiecas uz ārējo proletāriātu, tad senatnē tas organizēja pastāvīgu barbaru bandu iebrukumus universālo valstu robežu novados un beidzot palīdzēja tās sagraut. Rietumu pasaulē šiem vēsturiska tipa barbariem vairs nav nekādas nozīmes.

Daudz uzmanības Toinbijs veltī arī bojā ejošās civilizācijas garīgai schizmai. Lai iemidzinātu sabiedrību un notrulinātu viņas atbildības apziņu, tiek sludinātas mācības, ka cilvēks ar savu rīcību nevar grūzīt vēstures gaitas, jo visu nosaka gadījums un nepieciešamība. Ar nesvarīgiem novirzieniem šai ziņā ir vienis prātis kalvīnisti, liberāļi un marksisti. Ja ebrēju pravieši atzina grēku par visu nacionāla posta cēloni, ko vēlāk aizguva arī kristietība, tad Rietumu civilizācija pamazām raisās valā no grēka idejas, lai atvieglotu savu sirdsapziņu. Ja augšanas stadijā civilizāciju raksturo stila sajūta valodā, dzīves veidā, mākslās un parašās, tad sabrukumu iezīmē vispārēja vulgāritāte un barbarisms, ko valdošā minoritāte pārņem no iekšējā proletāriāta parašām. Šī barbarizācija sevišķi duļķas acīs Z. Amerikā, kur

eiropieši iemācās zīst gumiju, runā žargonā, piesavinās indiāņu netikumus un tml. Vulgārizācija vērojama arī arhitektūrā (šokolādes kārbu stils), mūzikā (džess), glezniecībā un literatūrā.

Atturēdamies no galīga sprieduma par Rietumu civilizācijas likteņiem 11. stundā pirms pusnakts, Toinbijs domā, ka vienīgi

kristieša pazemība un savas vainas apziņa vai arī Dieva žēlastība mūs var glābt no tā, ka kāda totālītāra universāla valsts uzņemas pasaules pestītāja lomu. Bet šie viltus pravieši, vienalga kādiem līdzekļiem viņi censtos nodibināt Dieva valstību, nedos cilvēcei pestīšanu. To spēj tikai cilvēkā iemiesots Dievs, un tas ir Jēzus no Nācaretes.

Pēteris Ērmanis

ATTEIKŠANĀS UN MIERA SAPNIS

... Un atkal sapnī staigāju uz mājām,
Bet nogriezos pa Jāņu laika pļavu:
„Šeit taisnāk aizsniegšu es mērķi savu.“
Un glaudās zāle ziedainā pie kājām.

Tad slaika apšu birzs man ceļā stājās
Un šalca preti vienā lielā šalkā.
Caur apsēm gāju guris miera alkā:
„Drīz būšu galā, mīļajās drīz mājās.“

Bet iznācu tad svešā klajā vietā.
Daudz maigu bērziņu. Un barā viņi
Ar galvām, kas kā zaļi jumoliņi,
Bij viegli apzeltīti liegā rietā.

Viss rūgtums dziļi, dziļi zemē saliets.
Nekad te bēdu gaužums nevaid vējos.“
Tik jauks bij miers. Iet citur nevēlējos
Un klausīju, kad saimnieks teica: „Paliec!“

Bij bērziņi ap mazu namu. Blakus
Tam it kā klētiņa vai šķūnis pelēks.
Šķiet, riets te mūžīgs, saule rītos nelēks;
Nekad es minis nebiju šeit takus.

Balts saimnieks zilās nama durvīs smaida.
„Es nezināju, šeit ka sēta šāda“,
Tā teicu tam. Bet viņa runa tāda:
„Nu reiz tu nācis, īstais miers kur gaida.

Es draugs un tēvs. Te vairāk nekā mājas.
Caur bērzu zariem saulriets tevi svētī.
Un dusēt ieej pelēkajā klētī,
Visbaltie palagi tur vēsi klājas.

Mirdza Čuibe

ERĢELES

Debesu stabules runā.
Vareni vilņi tur šaus.
Dieva visspēcīgo roku
Dvēsele mana lai jauž.
Kā no mākoņiem gāžas,
Kā no pazemes plūst,
Kungs, tavas taisnīgās dusmas
Pāri man grēcīgam grūst!

Debesu stabules runā.
Mīlīgas ūbeles dūc.
Ripko man vieglas ap galvu,
Nometas klusi uz krūts.
Aizmirsta liliņu smarža
Svainīgi garo un tvan. —
Ūbele balta bez viltus
Dvēsele paceļas man.

Klāra Zāle

NEREDZ SKATS

Noguruši vēji dus
Krēslas pilnos zaros.
Ir kā aizejošai man —
Dzīvei nepieskaņos.

Jūtu, ka uz vaiga dziest
Visas laimes jausmas.
Skatos dziļā pusnaktī
Tā kā lielā ausmā.

Saredz sirds, ko neredz skats:
Gaisma piedzimst sāpēs.
Vai uz pestīšanu ved
Tikai pekles kāpes?

C H R O N I K A

JĀZEPA VĪTOLA MŪZIKAS VĒRTĪBAS

Š. g. 24. aprīlī miris profesors Jāzepe Vitols. Vēl viņam dzīvam esot, 1944. g. vasarā iznāca viņam veltīts plašs rakstu krājums ar biogrāfiju, darbu sarakstu un to lietpratīgu iztirzājumu, viņa līdzgaitnieku citās mākslās un viņa audzēkņu atmiņām. Taču šī grāmata, mūsu zemei liktenīgajā vasarā iznākdama, palika plašākas lasītāju aprindas nesasniegusi, dažā ziņā būdama arī vairāk piemērota mūziķa nekā parastā mūzikas mīļotāja izpratnei, par cik tā nodarbojās ar Vitola darbu tehnisku analīzi. Īstenībā nekādi vārdi nav par greznu, lai cildinātu Vitola radošā darba un personības nozīmi mūsu mūzikas attīstībā. Šai gadījumā es tikai īsumā gribētu pieskarties dažiem Vitola mūzikas raksturīgajiem vaibstiem, ar mazliet perspektīvas vēsturiskajai skatījumā.

Mēs zinām, ka arī gara vērtības ir savu tiesu relatīvas, tās it kā maina savu seju gadu un laikmetu spoguļi, un dažkārt mākslas darbi, kuŗus cildina šodienas paaudze, nākamai liekas tikai kultūras arhīva materiāls. Ir mākslinieki, kas šādu savu darbu likteni pieredz, vēl paši dzīvi būdami. Nenovēršami, kamēr Jāzepe Vitols vēl bija starp mums trimdā, cieņai, ar kuŗu uzņēmām viņa mūziku, bija viņa lielās personības sugestijas piejaukums. Tas vēl ilgi parādīs savu varu, un mēs neierādīsim tik drīzi raudzīties uz viņa darbiem vienīgi caur tīri mūzikāla vērtējuma prizmu, viņa aiziešana mūžīgajā klusumā vēl ilgi mums sāpēs un neizsāpēs gluži nekād, kamēr dzīva būs paaudze, kuŗai bijis ar nelaiķi personīgs kontakts. Taču Vitola mūžs bija pietiekami garš, lai mēs apmēram varētu pārredzēt viņa mūzikas vērtību pretestības spējas visvarenajam laikam. Jāzepe Vitols piedzīvoja bez dažiem mēnešiem 85 gadu vecumu, ja no tiem arī atskaitītu 25 bērniības un jaunības gadus, kuŗiem vairāk biogrāfiskas nozīmes, tad tomēr paliek 60 gadi, laiks, kādā mākslinieki mēdz pārdzīvot savas psiķes, sava stila, pat mākslas ideālu pārmaiņu, reizēm pat vairākkārtīgu, un redzēt sava darba atspulgu dažādu paaudžu mījā. Pēc Jāzepe Vitola nāves mēs varbūt varam sākt runāt par latviešu mūzikas vēsturi. Jo kas tad ir šī vēsture salīdzinājumā ar visas Eiropas mūzikas attīstības gaitām, nerunājot, protams, par mūsu folkloru, kuŗas radīšana pag. gadsimtos notikusi anonīmi un intelektuāli neapzināta? Mūsu mūzikas vēsture ir minētie Jāzepe Vitola 60 mūža gadi, no tautiskās atmodas laikmeta līdz mūsu dienām.

Latviešu oriģinālmūzika, mēs to droši varam saukt par jaunu mūziku, pieslēdzās pag. gadsimta tur, kur tai bija visstingrākie pamati, proti, vokālai mūzikai, tautas dziesmai. Agrākos gados dažkārt dzirdēti pārmetumi, kāpēc mums neesot kompo-

nistu un mūziķu ar starptautiski pazīstamu vārdu. Vispirmā kārtā, tas nav tiesa, otrkārt, šāds jautājums liecina kādu aplamu piegājienu mākslas vērtībām pašos pamatos. Kādas tautas gara dzīve nenoris tādā šaurā godkāriības plāksnē, lai tikai varētu salīdzināties ar citām. Tā nav kāda garīga augstieklīšana, kuŗas rezultātus reģistrē olimpiādes, tai ir savi psiholoģiski, vēsturiski un kultūrvēsturiski īpati veidošanas faktori, un dažam latviešu mākslinieka darbam, tāpat mūzikā kā citās mākslās, ir priekš mums ne mazāka nozīme kā vispasaules mērogā slavinātiem darbiem. Tautas dziesmai, kas atskanējusi klaušu pie skala uguns, ir bijusi tāda pat, ja ne lielāka nozīme nekā, piem., vāciešiem Mocarta simfoniņām un operām, kuŗas latvieši tais laikos nevarēja dabūt dzirdēt.

Ir pazīstams uzskats, ka mūzika arī savā individuālā radīšanas stadijā, t. i., kad tautas kā kolektīva mākslinieciska radītāja vietā stājas atsevišķs mākslinieks, — ka arī tad tā aug no mājas mūzikas kultūras, no tautas mūzikas mīlestības. Rietumeiropas tautām šī mājas mūzikas kultūra bija ilgi stiprā baznīcas ietekmē, bet, tālāk attīstoties laicīgā virzienā, tā auga no instrumentālās mājas mūzikas. Tādas instrumentālās mājas mūzikas mums dažādu iemeslu dēļ nav bijis, pat nevarēja būt (tā prasa labu tiesu ībrīva laika un personīgas brīvības), tā arī šos laikus ir krietni mazāka nekā, piem., vāciešiem vai frančiem. Mūsu mājas mūzikas galvenokārt bijusi vokāla, sākumā tautas dziesmas, vēlāk kuŗa dziedāšana, kas guva spēcīgu dzenoli dziesmu svētkos un ir, īstēni ņemot, vienīgā, kas veidojas trimdā kā plašāku aprindu mūzikāla audzinātāja; tā ir grūtos apstākļos vieglāk kopjama, jo prasa vairāk labas gribas nekā materiālu un tehnisku līdzekļu, iestāžu un labdarības organizāciju atbalstu, bez kā neiztieks pasaulē nevienas labs simfoniķis orķestris, neviena opera. Šie priekšnoteikumi mums bija visai vāji pag. gadsimtā, kļuvisi vēl vājāki trimdā, un Emīla Dārziņa 1904. g. Alfrēdam Kalniņam rakstītajā vēstulē teiktie vārdi atkal kļuvisi laimīgi: „... man liekas, lai komponētu operu uzvešanai tagadnē, vajaga būt ļoti godkārigam, tik godkārigam, lai spētu dēļ izpatikšanas publikai aizliegt daļu no sava iekšēja idealisma, jo par ideālu operu, tādu, kādu mēs to vēlētos savā fantāzijā, pie mūsu tagadējiem apstākļiem nevar būt runa. Tur vienmēr būs vajadzīgs piemēroties. Kad es iedomājos Rimskija-Korsakova smalko, zināma lieluma orķestrim un niansu un frazēšanas spējīgiem mūziķiem aprēķināto ēterisko instrumentāciju un mūsu teātra mūziķus, tad tas man it kā atņem dūšu domāt par operu.” — Latvijas patstāvības gados Dārziņam nebūtu vairs iemesla tā sacīt, kaut

gan, nenoliegsim, arī tai šajā 20 gadu laikmetā nevaram runāt par sevišķi labvēlīgiem apstākļiem simfōniskai mūzikai un operai.

Vītola mūža brieduma posms līdz Latvijas neatkarībai pieder galvenokārt Pēterpilij, un ir patiesi kaut kas brīnumains, ka viņš, piedevām jauneklīgas gados baudījis vācisku audzināšanu, nav mums zudis, neļaudams savam garam izkust divu tik lielu mūzikas kultūru ietekmē. No šāda likteņa viņu pasargāja draudzība ar dedzīgo patriotu Jurjānu Andreju un visvairāk, protams, paša sirds un prāts. Kā viņš pats atzīstas, ap pag. gadsimta deviņdesmitajiem gadiem viņš pat slīkti runājis latviski un gandrīz nepazīnis latviešu literatūras. Ausekļa dzeja pārvirzīja viņa domas citā virzienā, un kopš lielo korādziesmu komponēšanas par Ausekļa tekstiem, Vītols ieņem stingri un paliekami savu vietu latviešu mūzikā. Vītola korādziesmu priekšvārdā, starp citu, lasām „— Beidzamais manis komponētais Ausekļa teksts bija Trimpula... bet ar Trimpulu iestājās ilgstoša latentā krīze manā tālākā korādziesmā. Tai pirmais un galvenais cēlonis bija tekstu bads.“

Vēlāk viņš atkal atrod ierosmi dažādu dzejnieku tekstos — Brīvzemnieka, Raiņa, Aspazijas, Brigaderes u. c. — Mēs zinām, ka Vītols labi pazina arī latviešu tautas dziesmu, un viņa 200 tautas dziesmas sōlo balsij ar klavieru vadījumumu ir, varētu teikt, mūsu laicīgā dziesmu grāmata. Taču savā korādziesmā viņš maz patapinājis folkloras elementu, dodams taisni to īpato, spēcīgo, episko korādziesmas paraugu, kas ir mūsu mūzikas stūrakmens, kuŗas ne tālu visas nav pazīstamas, izsmeltas vai apņikušas, jo pakāpeniski Vītols audzis arī savās prasībās pret dziedātajiem. Ja no viņa pirmajām dziesmām, kuŗas tagad tik bieži dzirdam — Gaismas pils un Beverinas dziedoņa, savā laikā diriģenti šausminājas, tad daudzām nav uzdrošinājušies ķerties klāt mūsu kori arī vēlākajos gados, ja neskaita dažas izcilas kora vienības — Dziesmuvaru, Reitera kori. Tai ziņā Vītols nebūt vēl mums nav pilnībā atklāts, un jānāk kora vienībām, varbūt profesionālām, kas celtu gaismā šo mūsu mūzikas īpatāko un dižāko izpaudumu, par kuŗu Emīls Dārziņš savā laikā rakstīja: „... ar šim kompozīcijām Vītols parādījis, kādai vajaga izskatīties latviešu mūzikai, viņas ir tie stūrakmeņi, uz kuŗiem jāceļ tālāk mūsu mūzikas ēka“. Vītola krāšņākās korādziesmas ir balādiska stila: Beverinas dziedonis, Dievozolu trijotne, Gaismas pils, Karaļmeita, Karalis un bērņlapīte, Dūkņu sils, Rūķiņi un Mežavēcis, Dāvīds Zaula priekšā, Uguns milna, Trīs nāves, Staburadze u. c.

Esmu pakavējis vairāk gar Vītola korādziesmām no minētiem citātiem izrietošo principiālo iemeslu dēļ un tādēļ, ka korādziesma tā capella — t. i. bez instrumentu piedalības un atbalsta, šķiet pagaidām mūsu spēcīgākais un tīrākais nacionālās mūzikas gara izpaudums. Vakareiropas mūzikas dižākie korādziedāšanas paraugi atrodami operās, oratorijs, mesijās u. c. garīgās mūzikas formās, tieši tāda veida kora dziesma kā mums, ja vēl pieskaitām mūsu komponistu lielos ieguvumus folkloras pēti-

šanā un no tās izrietošo atzinumu pielietošanā (Melngailis, Graubiņš u. c.) — ir mūsu un — jā-saka — gandrīz vienīgi mūsu. Šos dārgumus nevien cits arī gaismā necels un diezin vai gribēs celt. — Un šai sakarā man nāk prātā Vītola Druvā 1912. g. rakstītie vārdi: „Mūsu tautas ilgu sapnis ir, kā rādās, pašu opera. Un viņa nāks — vai nu drīzi vai drusku vēlāk. Šodien man gribētos uzstādīt paradoksu: katras tautas mūzikālās nozīmes līmenis mērojams pie viņas partitūrām... Pat Griģis — visspilgtākais tautiskuma aizstāvis — uzvarēja tikai ar savu klavieru koncertu, ar mūzikas drāmām Pēru Gintu un Sigurdu Jorsalfaru, lai gan viņš droši lielāks kā žanrists un dziesminieks...“ Tai pašā rakstā Vītols, apcerot Alfrēda Kalniņa mūzikālo attīstību, ieteic viņam pievērsties partitūrām. Kā zināms, Kalniņš arī devis izcilus operas paraugus. — Ja paraugāmiem mūzikā pasaules mērogā, tad redzam, ka italieši vispirmā kārtā ārpus dzimtenes robežām pazīstami ar operām, vācieši ar simfōnisko mūziku un operu, franči gandrīz vienlīdzīgi sadalījuši savas spējas starp minētiem žanriem un baletu, tāpat krievi. Ja vācieši arī lepiņi uz Šūbertu, tad viņa dziesmas tomēr galvenā kārtā iemīļotas pašu vāciešu vai radniecīgu tautu robežās, piem., Amerikā šobaltdien viņu mūzika visvairāk pārstāvēta ar Bēthovenu un Vāgneru. Un ja dažiem komponistiem izdevies iekļūt to nedaudzo dižgaru vidū, kas nosaka vispār Eiropas mūzikas seju, tad, ja viņi nav izcili simfōniski, tas noticis radot kādu apvērsumu pašos mūzikas izteiksmes līdzekļos vai tehnikā, kā Šōpens, Lists vai Debisi klavierēm. — Mēs nezīnām, kādēļ Vītols, kam nav trūcis ne zināšanu, ne talanta, pats tomēr nav nekā — vai nekā sevišķā devis lielājas mūzikas formās — operā, simfōnijā, pat ne klavieru koncertā, nav kļuvis latviešu Sibeliusu vai Griģis. Varbūt ir bijusi kāda robeža, kuŗu viņš pats apzinājies nespējīgs pārkāpt, varbūt tam bijis šķērslis viņa visādos pienākumos sadalītais laiks — kā pādagogam, mūzikas kritiķim — un cenšoties mums sniegt taisni to, kas mums būtu ātri pa spēkam un visvairāk vajadzīgs mūzikas kultūras augsmei: korādziesmā, sōlo dziesmā un klavierēm. Jo viņa darbs, tik daudzos pienākumos dalīts, bez šaubām, ir reizē bijis arī pašatteikšanās. Tai vietā, lai vasaras brīvlaikos komponētu operas vai simfōnijas, viņš komponējis dziesmas mūsu koriem, cīnījies un diskutējis dažkārt ar nevēģām, lai kārtotu, liekas, tik liela vēriena mākslinieka necienīgas lietas. Jo Vītols nekad nav varējis nevienu gadu atļacināt tikai radošajam darbam. Taču arī samērā īsajos atrašanās starplaikos no citiem pienākumiem radies pa prāvākam opusam, lai gan to nava daudz. Pirmā un vienīgā simfōnija atskaņota trešajos dziesmu svētkos, vēlāk tās partitūra gājusi pazušanā. Bez tam mināma simfōniskā balāde Rudens dziesma, poēma Ligosvētki, kā izcilākie darbi — Drāmātiskā uvertūra un svīta Dārgakmeņi. Pēdējā daudz atskaņota Latvijā un to dažkārt savās programmās uzņēmuši arī cittautu diriģenti. Vienīgais, ko varam šai darbā nožēlot, ka tas tik īss un īstenībā ir tikai miniatūra virkņite.

Ir tiesa, ka Vītola vārds pazīstams lielajam daudzumam izcilāko svešautiešu komponistu un mūzikologu, ka daudziem, sevišķi krievu, viņš ir bijis — vecākiem miļš draugs, jaunākiem — audzinātājs, dažas viņa klavierkompozīcijas ir spēlējuši pasaulslaveni virtuozi, viņa vārds atrodams pilnīgākajos mūzikas katalogos, tomēr viņš nav kļuvis arī cittautu publikas iemīļots autors — kā Sibelius, Grijs, Bela Bartoks vai Dvoržaks. Un iemesli tam laikam būs jau citētājā viņa atzinumā par partitūrām.

Ar to nu tomēr lai nebūtu mazināta viņa nozīme kā sōlodziesmu un klavieru gabalu komponistam, kaut arī viņš nav novators, nav kāda apvērsuma radītājs, bet īsteni pārstāv šais žanros klasiskās mūzikas tradīciju un atzinumu liedzumu romantismā, šai pag. gadsimtā lielo uzplaukumu piedzīvojušā mākslas virzienā. Viņš ir viens no šī romantisma pēdējiem pārstāvjiem, ar skaidru formu, iegrozotu, līdzsvarotu izteiksmi. Lielās mēra un līdzsvara izjūtas dēļ viņš tuvinās klasīķu gara aplokam un kā tāds arī vērtējams mūsu mūzikā.

Šai sakarā es atļaušos citēt viņa laika biedra, tagad jau nelaika, krievu komponista Glazunova rakstu Vītola 70 gadu dzimudienas gadījumā (Mūzikas Apskats 1933. g.): „Līdzīgi galvenajiem krievu skolas pārstāvjiem, sākot ar Glīnku, Vītols ir komponists nacionālists. Nedomāju, ka krievu mūzika būtu atstājusi uz viņa radošo darbu nomācošu iespaidu. Pieņemams no tās galvenā kārtā skolu, viņš paturēja savu savdabību, nosvērdamies sākumā uz skandināviem Svendsena un Grīga personā, kuŗu mūzika viņam bija ļoti tuva. Vītola radošā darba sfaira meklējama tautas dziesmā, pie kuŗas apstrādāšanas viņš ķērās ar patiesu aizrautību, pilnā talanta un smelto zināšanu apbrūņojumā. Viņam ir arī milzums darbu par oriģināltēmām, minot piemēra dēļ kaut vai viņa pirmo klavieru sonātu, daudzus klavierdarbus, romances un beidzot stīgu kvartetu. Tomēr visiem tiem piemīt noteikts „vitolisks“ stils.“

Liekas, ka Glazunovs, nepārzinādams īsteni mūsu folkloras pētījumus un to cītīgos veicējus, mazliet pārspīlējis Vītola lomu tautas dziesmu apstrādāšanā. Taču atcerēsimies, ka Pēterburgā 1905. g. ar Glīnkas prēmiju godalgotās variācijas klavierēm rakstītas par tēmu „Ej, saulīte, drīz pie Dieva“. Minētās variācijas, sonāta, dažas prelīdies, Viļņu dziesma, miniatūru svīta Karmina ir nedaudzie plašāki publikai pazīstamie darbi, un šai ziņā, tāpat kā dziesmās Vītols nebūt vēl nav pilnībā atklāts, nedz novērtēts. Viņa klavieru kompozīcijas, lai arī neuzstāda virtuozas prasības, tomēr prasa pianistisku tehniku un nav spēlējamas katram, kam vien prāts uz mūziku vaļas brīžos nesas, kā tas notiek ar Grīga liriskajiem gabaliem, ko varētu saukt par diletantu dienišķo maizi. Laba daļa no Vītola klavieru miniatūrām vairāk tiecas koncertu programmu līmeni, un ar savu īpatu, izmeklēto harmoniju allaž apmierinās izlutināta un inteliģenta klausītāja prasības.

Sōlo dziesmas novadā, viņa dziesmas vērtējot, neaizmirsīsim, ka tās lielāko tiesu ir vecākas par

Alfrēda Kalniņa dziesmām, lai gan vokālai mūzikai Vītols pievērsās vēlāk nekā instrumentālai, pats atzīdamies, ka iepreti vokālai mūzikai sākumā jūties nedrošs. Viņa pirmajām dziesmām par dažu vācu un krievu dzejnieku tekstiem arī nav spilgtuma, tās iekļaujas parasto romanču garā. Sākot ar 7. opusu, sākās viņa augšme arī šai virzienā. Seko — nepelnīti maz skandinātā Daugavas zvejnieku dziesma, Mirdzas dziesma, Bakhanāle, romantisma pērle Man prātā stāv vēl klusā naktis. 34. opuss — piecas dziesmas — iegūst Glīnkas prēmiju, starp tām ir Sapņu tālumā, Pie tava augstā baltā loga, Satumsa naktis, Tas bij tik sen, Biķeris miroņu salā. Tādu — daudziem pazīstamu, dažu arī nepelnīti aizmirstu, vai tehnisku grūtību dēļ mazāk atskāpoju dziesmu virknes nosaukšanu varētu vēl krietni ilgi turpināt, tām netrūkst ne romantiskas kvēles, ne pat melōdiskā salduma, kas nekad nekļūst lēts un vienmēr iekļaujas oriģinālas, izmeklētas harmonijas ietvaros. Mazliet atsevišķi kā īpati latviskas lirikas paraugus var minēt Vītola bērnu dziesmas ar Skalbes, Brigaderes, Bārdas u. c. tekstiem.

Tā, īsumā pārskatot Vītola mūzikālā mantojuma vērtības, redzam, ka tais ir gauži maz tāda, ko pēc 60 latviešu mūzikas attīstības gadiem mēs varētu vērtēt citādi ar mūsu dienu mēraukļu, nekā to rašanās laikā, kad tām bija pirmreizības nozīme. Tiesa, varbūt taisni kaut kas no populārākā, dažas sōlo dziesmas, vairs neskan tik acinoši kā senāk, toties citas vēl tikai sāks ar laiku skanēt. Vietā būtu teikt, ka pirms ar Vītolu — un dibināti — lepojames, būtu nepieciešami viņa mūziku pašiem vairāk iepazīt, jo līdz daudziem viņa darbiem vēl nemaz neesam izauguši.

Domāju — nebūtu sevišķas nozīmes iztirzāt šeit Vītola darbu tehniskās problēmas, kas vairāk varētu interesēt profesionālus mūziķus. Es gribētu aizrādīt uz kādu ļoti vispārīgu parādību, proti, mūzika tiek vērtēta un atzīta atkarā no tā, kā katrs klausītājs to uztver, kādu iespaidu tā atstāj viņa dvēselē, caur dzirdes prizmu ejot. Ir diezgan veltīgi klāstīt kāda mākslas darba tehniskos noslēpumus, viņu rašanās procesu, ko dažkārt mēģina padarīt publikai vieglāk saprotamu un pieejamu filmās un romānos, piesaistot mākslinieka personīgās dzīves epizodus, kas ir interesanti tikai tādēļ, ka ir indiskrēti. Vītola dzīvē nav tādu momentu, par kuŗiem romantiski ļaļi varētu priecāties: „Ar šīm vajībām viņš kļuvis mākslinieks“, vai: „Laikam tādai jābūt mākslinieka dzīvei, lai viņš būtu liels“. Vītola mūža gaitu pārskatot, mēs redzam tikai darbu, labvēlību pret visu, kas dzimis no istas mākslas, pilnīgu tādu elementu trūkumu, kas saistītos ar pašizcelšanos un savas oriģinālītes pašapbrīnošanu. Mēs stāvam viņa mūža priekšā izbrīnā: vai tiešām liels mākslinieks varētu būt tik vienkāršs? Vai nav kāda noslēpuma, kādēļ tas ir tā un ne citādi? Kādēļ par viņu nerunā kā par Richardu Štrausu, kas savu operu Dafni ir aizliedzis uzvest vācu skatuvēm tādēļ, ka tās neviena neesot piemērotas šīs operas uzvešanai? Kādēļ viņš nav Stravinskis, par kuŗa darba virzieniem un pagrīe-

zieniem runā viņš pats un citi? Vai šādos jautājumos neslēpjas kāds mazvērtības komplekss? Laikraksti, izdabādami šim kompleksam, ar skubu atzīmē, kādos Vācijas radiofonos atskaņoti viņa darbi, kur cittautu presē parādījušās atzīmes par viņa nāvi. It kā būtu mazāks notikums, ka Vītola darbus dzirdam mēs paši? Būsim lepnī uz to, ka mēs tie esam, nevis — citi.

Knuts Lesiņš

KĀRĻA ZARIŅA PIEMIŅAI

No dzimtenes bieži atklīst baismu un nāves vēstis, un nesen saņemta atkal kāda, īpaši baismīga: Kārlis Zariņš, ievērojamais romānu rakstnieks un novelists, nošauts Talsos jau 1945. g. beigās.

Nelaikis nemilēja par sevi runāt un stāstīt, kādēļ vienīgās biogrāfiskās ziņas R. Egles krietnajā apcerē (tas vienīgais plašākais raksts par Zariņu!), kas iespiesta Latv. literatūras vēsturē VI, 1937. Zariņš dzimis 1889. g. 12. decembrī Liepājā, pirmo bērniņu nodzīvojis Kurzemes jūrmalā, bet apm. astoņu gadu vecumā pārceļas vecākiem līdz Pēterpili, kur tēvs dabūjis vietu nervu slimnīcā. Atmiņā rakstniekam palikuši dīvainie un vienīgie tā laika rotaļu biedri — nervu slimnieki. Pēc gada vecāki jau Rīgā, zēns sāk iet skolā. Domā kļūt par gleznotāju, kādēļ 1905.—06. g. apmeklē Blūma zīmēšanas skolu. Tai laikā viņš ir arī koris Jaunajā, vēlāk Apollo teātrī un tiek arestēts, jo policijai aizdomas par jaunā zēna sakariem ar revolucionāriem. Zariņš dabū izbaudīt visas mocības, kādas policijas priekšnieks Greguss lika izciest apcietinātajiem politiskajiem; pēc tam izsūtīts uz Smoļensku. No turienes pus nelegālā kārtā nonāk Pēterpili, kur, pletinādamies ar zīmēšanu, apmeklē dažādus kursus un lekcijas. 1911. gadā atkal pārceļas Rīgā, un no tā laika šī pilsēta arī paliek viņa dzīves vieta; tikai pirmajā latviešu bēgulības laikā Zariņš aizbrauc Odesā, kur tiek mobilizēts un strādā garnizona štābā, bet 1918. g. caur Liepāju atgriežas Rīgā.

Literāro darbu Zariņš sācis diezgan agri. Cik atceros, jau 1905. g. Latvijas Zemgāļiešu kalendārā iespiests Kārļa Zariņa dzejolis ar isto vārdu. 1908. gada Latv. Zemg. kalendārā pielikumu Zariņš (ar šifru K. Z.) pierakstījis gandrīz viens pats; starp citu tur satīra par „dekadentiem“ Zalons un dzīve. Bet drīz jaunais autors pats pievērsās izsmietajiem „dekadentiem“. Varbūt sava nozīme šādā pārvērtībā krievu tā laika modernajiem simbolistiem Sologubam un Valērijam Brisovam, kuņus Zariņš iemīl, īpaši Brisovu, no kuņa vārda aizguvis savu pseudonīmu, parakstīdamies Valērijs. Ar Valērija parakstu Zariņš ievietoja laikrakstā Latvija Sologuba un Brisova noveļu tulkojumus, kā arī vairākus cittautu dzejas darbu atdzejojumus saistītā valodā, starp tiem Šellijsa poēmu Orfejs (Druva, 1911.); Zariņš varbūt pirmais, kas mēģinājis latviskot Šellijsu. Ar Valērija vārdu parakstīti arī Zariņa oriģināldzejoļi, kas atrodami laikrakstos 1919. un 1920. gadā. Tie ir itin glīti, skaidri saturā un formā, vairāk gan episka rakstura, piem. pagārš

žanra dzejolis Zvejnieku ciems (Baltijas Vēstnesis, 1920.) poēma Zemgalē (Latv. Kareivja pielikums, 1920.) u. c. Pēc 1920. gada Valērijs no latviešu rakstnieku vidus nozuda, palika tikai Kārlis Zariņš.

Ar Kārļa Zariņa vārdu parakstīta jau pirmā oriģināl-novele Mans tēvocis (Latvijas lit. pielikumā, 1911.) Brisova un Edgara Po garā un stilā. Dīvaini noslēpumainais Edgara Po garā arī citās Zariņa pirmā laika novelēs (Skrejošais holandiešis). Mācīdamies no krievu simbolistiem, Zariņš izveido savu stilu, to nemitīgi slīpēdams un kopdams. K. Džilleja nosaucis Zariņu par latviešu Balzaku. Zariņa stils gan cits, jo Balzaks rakstīja ārkārtīgi ātri, plaši aprakstīdams un iztēlojams, bet Zariņa skopi vēsā rakstīšana liek atcerēties renesanses laika stāstniekus un novelistus, Stendālu, arī Edgaru Po, Mopasānu. Mācījies Zariņš arī no Puškina daiļprōzas un, kā jau teikts, no krievu simbolistu prōzas. Savu darbu stila nemitīgu pārveidošanu, labošanu, grozīšanu Zariņš līdzīgs Ezeriņam, bet cik Ezeriņš dzirkstoši dzīvs un silts, tik Zariņš pelēks un vēss, cenzdamies izskaust no savas prōzas visu pēc viņa domām lieko: liriski gleznaino, intīmi sirsniņo u. t. t. Bet, arī protokoliskā vēstījuma ietvarā palikdams, Zariņš pratis skatāmi tēlot un daudz pateikt, un dažās novelēs ir isti šedevri. Zariņa noveļu (arī romānu) varoņi, īpaši pirmajā laikā, lielāko tiesu dzīves krastā izmesti savādnieki, sevi ievilkušies jaunekļi, pašanalītiķi (Valdis romānā Dzīvība un trīs nāves), dekaīņi, kas aiz āriņgās bravūras glabā izmisumu un nāves bailes (Kazimirs tai pašā romānā), dzīves komedianti pret pašu gribu, sevi ierāvūšies fatalisti, kuņus „nesaprotamais liktenis paceļ aiz skausta, lai nosistu vai iemestu nezin kur“ (Jāņa Grīna zīmīgie vārdi). Zariņa noveles sakopotas krājumos: Skumju paradīze (1920.), Barons un citi stāsti (1922.), Svēres, Savādi cilvēki (abi 1923.), Gluži veltīga varonība (1926.), Starp divām mūžībām (1930.), Burvja aplī (1936.). Lielākā mākslas gatavība divās pēdējās grāmatās. Manuprāt Zariņa talants vispilnīgāk tomēr izteicies romānos. Tie ir: Dzīvība un trīs nāves (1921.), Brāļu dēli (1922.), Pelnu viesulis (Ritums 1926., pilnīgā veidā 1927.), Spīgasas purvā (1927.), Dārza māja (1929.), Atvārs (Latvī 1931., otrā redakcijā Vainīgais, 1940.), Kauguriēši (1937.), Kāvu gadi (Tēvijā, 1943.). Arī ar romāniem Zariņam bija grūts rediģēšanas un izveidošanas darbs. Varbūt pilnīgi apmierināts viņš nebija ne ar vienu romānu, griezīdams ne vien stilu, arī saturu. Pirmajā romānā Dzīvība un trīs nāves pirmajā iespaidumā (1921.) spridzīgā ģimnaziste Asja paliek dzīva — it kā „dzīvības“ simbols pretmetā trijām „nāvēm“ (Maksis, Kazimirs, Valdis). Otrajā izdevumā (1928.) autors liek arī Asjai mirt, ejot nāvē labprātīgi. Romāns Atvārs ilgi gulēja laikrakstā iespiests, un autors izteicās, ka, ja viņš to izdotu grāmatā, nevienš teikums nepaliktu tāds kā avīzē. Atvarā bija dostojevskiskā nozīguma un soda problēma, tur bija tāda latviska „Soņa“ (Dostojevskā Noziegums un sods), arī tāds latvisks „Zosima“ (Brāļi Karamazovi). Bet otrajā redakcijā Vainīgais īstenībā iznācis cits, no pirmā neatkarīgs un jauns romāns:

varoņa noziegums cits un cita ir sieviete, kas viņu sagaida pēc izciešā soda un stājas viņam blakus, sākot jauno dzīvi.

Stilam paliekot tam pašam pelēki atturīgajam, Zariņa darbu saturā aizvien jūtama kļuva autora tieksme uz gaišo, pozitīvo. Tas manāms jau Dārza mājas beigās. Garākajā novele Cilvēka bērni, kur darbība risinās raibajā, pārvērtībām bagātā 1919. gadā, divi vienkārši un jauki jauni cilvēki, Valdis un Ilga, nejausi satiekas, iemilas, laikmeta grozībās pazūd viens otram, līdz beigās atrodas, tāpat kā Arvis un Vaida Brigaderes Kvēloša lokā. Darbības beigu posmā auga arī Zariņa tieksme uz vēstures vielu. Plašajā romānā par Kauguru dumpi Kaugurieši rāms, monotons, smagnēji peles stāstījums. Autors apzinīgi vairījies no spilgtiem, asiņainiem skatiem; šai ziņā Zariņa romāns pilnīgs pretstats apm. tai pašā laikā iznākušai Al. Grīna drāmā Karoga meklētāji, kas pilna drūmības, šausmu, nežēlīgas atbēdības alku — gan no zemnieku, gan muižnieku puses. Ar īsta epiķa gaišo objektivitāti Zariņš ievilcis cilvēcīgus vilcienus arī tēlojamo muižnieku sējās. Vēl plašāks virziens Zariņa dižromānā par Ziemeļu kaŗa laikmetu Rīgā Kāvu gadi; tikai romāna sākumā (neizdevās romānu avīzē izlasīt līdz galam, un grāmatā tas neiznāca) stils pārāk pieblīvēts latviskiem senvārdiem, tā ka vietām bija grūti sekot gan romāna personāža sarunām, gan paša autora vēstījumiem. Varbūt, ja romānam būtu lemts vēlāk parādīties grāmatā, autors kādu daļu šo senvārdu (tos viņš, laikam, lietoja kolorīta izcelšanai) izņemtu. Šādu vārdu nebija turpmākā romāna fragmentos Pēclaiķa (Latvju Mēnešrakstā, 1944.), kur tālāk tēlots Kāvu gadu laikmets — šoreiz Jelgavas galmā. Šķiet, nekur citur Zariņam nav bijis tik dzīvs tēlojums, tik reljefi tēli, varbūt šai fragmentā Zariņš sasniedzis savas mākslas augstākās virsotnes.

Sava nozīme Kārlim Zariņam arī latviešu drāmā, bet drāmatīķa darbību rakstnieks aiz dažādiem iemesliem aprāva, pēc 1934. gada uzrakstīdams tikai drauga Parņicka jubilejas izrādei lugu Lielās sirdis (1938.), kas nebūt nav pieskaitāma viņa labākajam. Labākās Zariņa lugas ir: Zemes spēks (1932.), Negudrā Gertrūde (1933.), Randenes Barbāra (1934.). Beidzamai vēsturiskai drāmā, kas daļēji rakstīta piecpeđu jambos, viela nēma no Baltijas vācu rakstnieka T. H. Pantēnija romāna Die von Kelles (par nelaimīgo Barbāru kāds stāstiņš arī somu rakstnieci Aino Kallasai). Plašākā vēsturiskā drāma par Nameju Tērvetes lielskungs palika fragmentos. Diezgan daudz Zariņam arī recenziju un mazāku literāru apcerējumu, bet šie darbi vērtībā netiek tuvu daiļprōzai. Zariņš krietiņi zemu vērtēja mūsu klasisko rakstniecību, piem. Poruku galīgi nesaprazdams. Aviņnieka darbā Zariņš saistījās, no 1941.—44. gadam vadot Tēvijas literāro nodaļu. Nelaikīgs daudz vis nemilēja iesācējus un dzejnieces iesācējas vēl mazāk.

Jānis Grīns — gan agrākos gados — reiz izteicās, ka Zariņa rakstiem varētu dot kopīgu virsrakstu: Savādi cilvēki. Un savāds cilvēks, īpatnēja personība bija arī rakstnieks pats, šis ārēji pilsoniski tik

solidais korpulentais kungs ar ūsiņu un degunkniebi. A. Johansons (Latvju Vārds, 1948., 62. nr.) raksturo Zariņu „reizē noslēpumainu un naīvi atklātu, jautru un absolūti bezcerīgu, dzīves apliecināšanas svaidītu un nihilisma sagrauztu“. J. Grīns (Latvju Ziņas, 1948., 64. nr.) saka par Zariņu: „Viņš visai īpats savādnieks dzīvē, baidījās no pērkona, no zobārsta krēsla, protams, arī no boļševikiem, bet ceļu tiem negriezta, jo viņš bija stingrs pārliecībā.“ Tie abi pareizi un zīmīgi raksturojumi. Nelaikim gan nekad nepatīkās tas, ko par viņa grāmatām rakstīja, neviena atsauksme — arī atziņīga, tādas jau vien vairāk bija — viņam nebija īsti pa prātam. Viņš izteicās: ja kāds, par viņu rakstīdams, uzmetot ko tādu; ko viņš, Zariņš, nevarot akceptēt — „tas man ienaīdnieks uz mūžīgiem laikiem“. Pasmagas dabas cilvēks bija. Bet šis rūpīgais strādnieks, kas vārda pilnā nozīmē mocījās ar saviem darbiem, varēja būt īsts bohēmiets, kam bohēmiskā jautrībā gāja naktis un dienas. Viņam bija daži sevišķi tuvi draugi: Jānis Vainovskis, Kārlis Students, 14. jūnijā nakti aizvestais aktieris un aizsargu virsnieks Reinis Parņickis, vēl daži.

Kārlis Zariņš bieži tēlojis lieliniekus, rādījis viņu necilvēcību (Cilvēka bērni), ar smīnu rādījis, ka šiem šķietamajiem pilnīgi „jaunās pasaules“ cilvēkiem piemīt visas tās pašas „vecās pasaules“ ļaužu sīki smieklīgās īpašības (romānā Brāļu dēli, drāmā Zemes spēks, meistariski rakstītajā stāstiņā Sarkanarmieši u. c.). Kārlis Zariņš tēlojis cilvēkus nāves gaidās (romānā Dzīvība un trīs nāves, novelē Pēdējais cēliens u. c.), īpaši cietumos nomocītos politiskos „noziedzniekus“. Nu viņš pats pārdzīvojis šādu stundu baigumu, izcietis mocekļa nāvi, būdams viens no neskatītiem un neskaitāmajiem, kam liek iet bojā jaunā mūsu tautu žņaudzēja vara. — Reiz, kaut tas, varbūt, ilgī jāgaida — nāks laiks, kad arī dzimtenē spožs atmirdzēs Kārļa Zariņa vārds, tiks celts godā viņa mākslinieciskais mantojums.

Pēteris Ermanis

AUGUSTU RUDĪTI PIEMINOT

Š. g. 7. jūlijā trimdā miris un 12. jūlijā krematizēts skolotājs un rakstnieks Augusts Rudītis. — Apklusis Augusta Rudīša dzīvais vārds. Liekas, varētu aizgājušai dzīvei pavilkt svitru, teikt: loks noslēdzies. Un tomēr tā nav. Cauri laikiem skan patiesi vārdi: „— tie dus no savas darbošanās, un viņu darbi tos pavada“. — Augusts Rudītis dzimis 1880. g. 27. jūnijā Ērgemē. Beidzis Kuldiņas skolotāju semināru. Strādājis, sākot ar 1901. g., Lugažu skolā, Jaunpiebalgas draudzes skolā, Blomes pagasta skolā, Biržu Izgl. biedrības zēnu pamatskolā, tad atgriezies atkal Jaunpiebalgā, kas palika par viņa mūža darba lauku, jo tur nostrādāti 25 darba gadi (1915.—1940.). Liktenīgajā 1940. g. rudenī boļševiki Rudīti atzina par nepiemērotu skolotāja darbam.

A. Rudītis atdeva skolas darbam sevi visu, viņa personīgā dzīve arvien palika otrā vietā. Ne bez nopelna piebaldzēni tam piešķīra skolas tēva vārdu.

Bet A. Rudīša darbs nenorobežojās tikai skolas sienās. Viņš strādāja baznīcā par ērģelnieku, atturības biedrībā, jaunatnes organizācijās, vadīja kori, lasīja radiofōnā lekcijas. Bez tam katrā brīva stunda tika pavadīta pārdrošības rakstniecības darbā. A. Rudīša spalvai pieder vairākas grāmatas: Latvijas daba latvju tautas gara mantās, Domas par tikumu audzināšanu, Rūpju bērni, Skolas Jaunpiebalgā un Rankā, Jaunpiebalgas Dziedāšanas b-bas 50 gadi, Gudrais padomiņš. Plašs praktiskās pārdrošības darba manuskripts Aistētiskais moments audzināšanā (ap 200 lpp.) kara laikā pazudis. Otrs — trimdā sarakstītais — Brīvības doma audzināšanā (ap 190 lpp.) gaida izdevēju. Tāpat arī pārdrošiskais romāns Vērsu kāpa, kurā autors kā vecs pārdrošs zīmē Latvijas audzināšanas celtni. Grūti uzskaitīt garo rakstu virkni, kas atrodama gan žurnālos, gan dienas presē.

Ne kā skopulis, bet siltas sirds īpašnieks skolas tēvs A. Rudītis pa drošībai atdeva jaunatnei savus spēkus, savu dzīvi, līdz pāri palika niecīgā pelnu sauja, kas gaida ceļa pārvēršanos pēdējā gājuma uz Piebalgas kapu kalnu, kur seno audzēkņu saime varētu teikt atvadām Rūdolfā Blaumaņa vārdus: „Tas dzīvais ūdens, ko tu lējis, neizsīks.“

J. Sīrmanis

KNUTA LESIŅA ROMĀNS MĪLESTĪBAS ZĪMOGS

J. Kadīļa apgāds. 1948.

Knuts Lesiņš šajā tāpat kā citos darbos tiecas aiz lietām un parādībām meklēt būtisko. Mīlestības zīmogs tādā kārtā par darba kodolu top mīlestības liktenīguma problēma, tikai citādā ieskatījumā nekā Jaunsudrabiņam viņa Aijas triloģijā, kur mīlestība ir pirmatnējais un negrozāms spēks, pret kurū sacelties un kurū nokratīt nav Jāņa varā, kaut arī viņš šī spēka posta nesēju liktenī būtu pilnam atskārtis. Tāpēc viņam jāiet bojā. Lesiņa centrālais varonis gleznotājs Ārgālis, pavērdams aiz šīs mīlestības liktenīguma atklāsmes vēl tālākas, gan nejausa gādījuma dotas, gan paša rakstura un gribas noteiktas un meklētāja atziņā rastas perspektīvas, nonāk pie vienas samierinātājas atziņas, kas ar varoņa pārdrošām fikšētā romāna beigās, proti, ka cilvēku dzīve, sapņi, laime, viss ir tikai sīki vilcieni lielajā pasaules gleznā, pār kurū līst gaisma kā Dieva mūžīgās mīlestības apliecinātāja un ko viņš acināts tvērt savos darbos. Mīlestības liktenīgums ir lauzts, tas nokratīts, iemiesojot mīlotās sievietes tēlu mākslas darbā, ar kurū pats tā radītājs ieiet it kā jaunā paaugstinātā pasaulē, par kurū šķietamajam liktenim vaļrs nav varas. Atšķirība ir arī pašos varoņos. Jaunsudrabiņa triloģijā Aija un Jānis ir veseli un viengabalaini lauku ļaudis. Šeit Ārgālis un Rūta abi atrodas vislielāko šaubu varā, viņi ir ciņas lauks, kur sadurās sabiedriskie aizspriedumi ar individuālo gribu un tieksmēm, vienpats un tā brīvība ar pienākuma apziņu pret savu darbu un citiem cilvēkiem. Ārgāļa personā autors tāpat devis mīlestības liktenīguma ieskatījumu, bet

arī parādījis, ka to iespējams lauzt skeptiskam meklētāja garam, kas aiz visām lietām un parādībām lūko saskatīt kādu dziļāku atziņu, kur nenokuroties.

Šo viedokli centrā nostādot, viegli pārdrošuma romāna kompozīcija, tā stiprās un vājās puses. Varonis darba sākumā nejausi no jauna ieskatā savas pirmās bērnības mīlestības liktenīgumu, aplenc, kā saka, iekārto meiteni, bet paša šaubu dēļ, kurā vēl pastiprina ārējs, sāncensis dots trieciens, atkāpjas un atvelkas aizsegā, par kādu jāuzskata iedoma nopirkta meitenes vecāku gruntsgabalu un uzcelt savu namu tieši preti sāncensim namam, kur tagad viņa meitene ieprecējusies un dzīvo, lai šī apstākļa sakarā dotu slepenu mājienu, ka finālā vēl gaidāms. Tas arī nāk, strauji un neatvaļāmi, ar visām šādai attīstībai raksturīgām sekām: liktenīgā mīlestība gūst epizodisku pēpildījumu un līdz ar to noslēdzas. Varoņa iemīlētā meitene iet bojā ugunsgrēkā, ko prāta aptumšojumā radījis varoņa sāncensis, aizējot bojā arī pats. Romāna celtnes stiprās puses skatāmas galvenā varoņa rūpīgajā un dzīvajā zīmējumā, ko zīmīgi papildina otrs vēl lielāks skeptiķis par viņu — kritiķis Grīviņš un aktrise Elga, Ārgāļa un Grīviņa ievirzes cilvēks, tikai sievišķīgā izlaidumā, kam autors piešķir katalizatora lomu. Tāpēc mākslinieciski romāna smagpunkts ir tieši Ārgāļa rīkoto viesību ainā, kur sastopas šie trīs galvenie varoņi. Viņos labi atspoguļojas šodienas cilvēka salauzītā dvēsele, dziļā skepse un bailes dzīvot isti jūtu dzīvi. Visi viņi ir mūsu modernās inteliģences tipiski pārstāvji, kas vecās pazuudētās un veselās jūtu dzīves vietā mēģina sev rast kādu jaunu bazi, fundētu kompromisā starp jūtām un prātu, tāpēc no vienas puses ir zvērīnāti skeptiķi un kaisli analizētāji, bet no otras — it kā zemei atrauti un nelaimīgi cilvēki, kas sevi šķietami apreibina un aizmiglo ar tīšu dziļākos pēc paaugstināta asprātīguma un sacensības ar izdomu, atjautību un zināšanām. Autors katram no šiem varoņiem pratis dot savas individuālas pazīmes, tie ir dzīvi un pilnasinīgi, tā kā viņa tālākie sniegumi šajā virzienā gaidāmi ar patiesu interesi.

Otru pasauli it kā reprezentē viengabalainais un sulīgais Ārgāļa sāncensis Vinzarāja tēls, kas, paceldamies tirgotāja kārtā, tomēr paturējis visas veselīgas un dabiskās pirmatnējās tieksmes, rakstura cietumu un dziļu mērķtiecīgumu. Pa daļai te jāpieskaita arī Rūtas brālis Nātiņš, šis daudz pērdzējušais intrigants un vienas dienas varonis. Vidū starp šīm abām pasaulēm it kā stāv patī Rūta, Ārgāļa liktenīgās mīlestības objekts, par kurū gan tiek daudz stāstīts, bet kas patī parādās maz. Viņas brālim autors uzlicējis piedienīgo galvenā intriģanta lomu, taču ne visur devis viņa izricībai pietiekamu motivējumu. Tieši tāpēc arī romāna beigās, kas taisītas kriminālsacerejumu gaumē, iznākušas vājākas nekā pelnīts. Tas pats pa daļai jāsaķa arī par sākumu, kur samērā gausi attīstīts pirmais intriģantas pavediens. Ja visi notikumi, pagriezieni un intriģantas būtu izauģušas no pašu galveno varoņu raksturu un tieksmju pretešībām, pavisam ignoējot intriģanta Nātiņa ierosinātāja un starpnieka

lomu, romāns būtu bez blakus gājieniem, bez vājam pusēm. Taču arī tagad pozitīvais aizēno trūkumus. Milestības zīmogam, kas apliecina autora nevainojamo stāstītāja prasmi un māku veidot, kāpināt un arī atrisināt drāmiskas situācijas, šķiet, būs lemts palikt par kādam krustcelēm viņa mākslā, virzienā rādīt šodienas inteligenta saplosīto dvēseli un meklējumus pēc skaidrības, pēc sevis paša pazišanas un saprašanas, pēc savas vietas un uzdevuma. Stāstītāja dotības, pieredzes un zināšanu plašums, kā arī krietna prozas mākslas noslēpumu apgūšana liek mums gaidīt no Lesiņa šai romānā apliecinātā un apsolītā piepildījumu turpmākos lieldarbos, kam jānāk ar jauniem pirmreizīgiem personāžiem un vēl krasāku problēmu padziļinājumu.

Piedienīgu vāku ar parasto meistarību šim romāna izdevumam zīmējis S. Vidbergs.

Ēriks Raisters

KĀRLIS IEVIŅŠ, SIDRABA BIRZS

Romāns. Apgāds Ceļš. 1948. Vāku zīmējis Ansis Bērziņš. 164 lpp.

Kā piezīme rāda, tad šī ir Kārļa Ieviņa 60 gadu jubilejas grāmata; romāna pirmā puse iespiesta jau 1934. g. K. Skalbes vadītajā žurnālā Piesaule, otra sarakstīta darba izdošanai grāmatā 1948. g. Darbs nu gan nevarēs sacensties popularitātē ar tādiem autora sacerējumiem kā stāstu Guntis un Daila vai romānu Putras Dauķis, taču spilgti parāda raksturīgāko Ieviņa mākslā. Un svarīga šīs mākslas iezīme, ka tā visnotaļ kalpo noteiktiem idejiskiem centieniem; to liecina arī Sidraba birzs kaut vai beigu frāzē: „Sidraba taures dziedāja siltajā vējā latvju zemes vareno dziesmu“ (163. lpp.). Ieviņš ir jūsmīgs, var tātad arī teikt, romantisks latviešu zemes draugs. Viņa simpatijas īpaši pieder Latvijai laukiem ar labākajiem šo laudīti: zemei, tās darbam un daļumam uzticīgiem krietniem raksturiem ir vecajā, ir jaunajā audzē. Tāds jauks cilvēks šai romānā slimības nomāktais krusttēvs, kuŗa lielās rūpes atstāt drošās rokās savas mājas; ar neparastu un tomēr ticamu romantiķa jūsmu tas atvieglo sirdi savai krustmeitai: „Šīs mājas man bijušas svētas. Es velos, lai arī tev viņas būtu tādas... Lai svēta tev arī bērzu birzs... Apsolies, ka pēc manas nāves tu sargāsi viņu tāpat kā es un nekad neļausi nocirst“ (29. lpp.). Ideāls jauniešs, kas, liekas, brīvs no liekas idealizēšanas, Milis. Sava pievilcība arī Kārlim, pat vecajam Rūjam, kuŗa prāti aizņēmti ar delu ieprecināšanu labā vietā. Pozitīvi autors vērtējis arī Ainu, bet šai piekrit šaubīties par vērtībām, cīnīties ar dažādām tieksmēm; viņa nostatīta vidū starp divi vīriešiem — brāļiem Ēriku un Mili, bez tam arī starp soliņumu krusttēvam būt uzticīgai sidraba birzs mājām un tālākas izglītības, pilsētas dzīves un kultūras vilinājumiem. Romāns tad arī vēltīts Ainas šaubām un cīņām, pametumiem un ieguvumiem, ko galā vaināgo autoram pilnīgi pieņemamās laimīgās beigās: Aina iegūst Mili — vērtīgu cilvēku un sētas ko-

pēju. Pretējā pusē vispirms izceļas vājās gribas īpašnieki Ēriks un Ilze, bet tad jo sevišķi Rīgas upuri Irma, Mirdza... Zīmīgi Aina salīdzina savu stāvokli ar šo rīdzinieču dzīvi: „... viņa bija tikai priecīga par to — priecīga, ka palikusi uz skaidra, zaļa krasta un nav ielēkusi neskaidrā mārķā“; šis mārķis — „intrīgu, kaislību un ciešanu“ mārķis, kuŗa iekļuvusi kultūras slāpēs Rīgā nonākusi jaunatne (sk. 142. lpp.). Tā Ieviņš par jaunu apgaismo savu jau 1924. gadā noformulēto tezi: „Pilsēta man arvien riebusies un viņas kultūru turu par saģiftētu sēni — mušām baroties un nomirt. Bīteš iet medu meklēt zaļos laukos“ (Atziņas III, 316. lpp.). Nav nu šaubu, ka principiāliem tendencu ienaidniekiem šāda Ieviņa nostāja varbūt neliksies sevišķi pievilcīga īpaši arī tādēļ, ka tieši jaunākajā Latvijas brīvvalsts laikā latviešu literatūrā pat pārsvarā vērtīgi pilsētai vēltīti darbi; bet būs papildnam arī tādu, kas rūpēs par tautas eksistenci apsveiks rakstnieka tendenci, ja vien tā nav uzbāzīga, bet tikai izmanāma kā autora svētākā pārlicība, rakstnieka tautas vadoņa mērķis. Un Ieviņu visnotaļ tiešām vadījis teicams maksliņieka taks. Kā epīķis tas visnotaļ pratis sevi paslēpt aiz lietām un parādībām; to liecina kaut vai skopi notēlotā simpātiskā vecā Kaspara vārdi Aina, lai tā prec Mili: „Ņem Mili — tas man patikas! Būs dūšīgs saimnieks“ (64. lpp.). Liekas taču, ka šie vārdi nāk ne tikai no Kaspara, vēl vairāk paša autora sirds! Un tā vienmēr piederējusī Latvijas laukiem: „Par visu miļākas man vecās latvju mājas, Kas, ābeļdarzozs iegrimušas, baltiem slēģiem zvana...“ Tā Ieviņš atgādina Augustu Saulieti: abi redzējuši ir tālas zemes, ir pilsētu varenumu un skaistumu — un palikuši ticīgi un morālā kvēlē par bargi lauku priesteri. Tā it kā reliģiskā himnā skan Ieviņa dzejoļa Svētdienas miers beigu rindas: „Apkārt plešas gaišā zeme, Klusumā un saulē trīsēdama — Dievs un svētais miers iet viņai pāri...“ Bet šis pats gars paužas arī Sidraba birzi. Tas piesātina romānu tā, ka dažviet vairs nepavisam nevar arī runāt par tendenci, bet gan īpatnēju pasaules skatījumu.

Sižetu Ieviņš izvērsē interesanti, ar stāstnieka talanta prasmi un praksi. Romāns sākas ar labi izraudzītu ievada ainu: ziedonis, grupa vidusskolnieku — meitenes un zēni — izgājuši upmalā, jāstrādā eksāmeni, bet ziedonis un jaunās sirdis prasa savu tiesu; vārdi, draiskulības pamazām atklāj jauniešu raksturus un savstarpējās attiecības; šais attiecībās viela turpmākajai romāna norisei: Aina mil Ēriku, šis Mirdzu, Mirdza sevi atdod cirtainajam Skujam; par starpām lasītājs iepazīstas ar Ilzes un citu likteņiem. Cik veikli rakstnieks darina fābulas pamatus, rāda apstākļi, ka Ēriku mīlošo Ainu, savukārt, mil Milis! Jūtu attīstība, sarežģījumi, peripetijas romāna „sators“! Taču Ieviņš nav tāda vērēna psihologs kā Blaumanis; viņam raksturi vairāk kontūru veidā, varoņu iekšējās dzīves procesiem ne visur loģiskā nepieciešamība un viengabalība. Liekas, dažviet varoņu psiholoģiskā apdare upurēta par labu fābulai. Tā Ērika milestības skumjas un sāpes liekas par

daudz ilgus, nav glūzi skaidrs to sakars ar varoņa raksturu. Vai Ērika raksturs un situācija, piem., attaisno 39. lpp.ē varoņa banālo raksturojumu „bāls“, un ar visu to, ka Ēriks šai vietā negribīga precinēka lomā, tomēr tā izturošanās liekas par daudz trafareta (sk. 39. lpp.). Liekas, autors šādu ainu prastu izveidot daudz bagātāku, savdabīgāku. Ieviņš gan necenšas pēc īpaša savdabīguma, tādēļ to šād un tad saukuši par tautas rakstnieku jeb stāstnieku; tā E. Aistars izteicies, ka „Ieviņš izvirzījies par vienu no redzamākajiem latviešu tautas stāsta autoriem“ (Latv. lit. vēsture V, 356. lpp.). Tas nozīmē, ka autors patur savu lasītāju lomā pašas lasītāju aprindas — un šis nevaldzina nekādas problēmas: ne psiholoģiskās, ne stiliskās; vajadzīga fābula, kas bagāta notikumiem, kas intriģē, saista.

Sidraba birzs teicami apmierina šīs prasības. Pat aprakstu, sevišķi Ieviņam raksturīgo dabas tēlojumu šai darbā nav daudz. Redzama vieta ierādīta latviešu stāstnieku „sāpju bērnam“ dialogam, ar ko panākt spēcīgāku drāmatismu, sk. piem. 67. u. n., 70., 78. u. n., 82., 90. u. t. lpp. Salīdzinot, piem., Irmas valodu ar Ainas un Ērika ar Miļa, redzams, ka autors ne tikai ar runu rāda cilvēka pārdzīvojumu un darbību, bet prot runā arī parādīt cilvēka raksturu, tātad individuālīzē runas. Tā realistiska dzīves aplūkojuma pazīme. Tomēr Ieviņš nav tirā fābulētāja tips, kāds bagāti atrodams, piem., angļu stāstniekos. Ar savu jauniešu palīdzību — un Ieviņš ir zīmīgs jauniešu dzīves tēlotājs — tas ietver sava romāna fābulā arī daudz subjektīvu jūsmu, skaistas dabas tēlojumu, daudz ideālisma un romantikas šarma. Tīri vai simboliski romāna fābulu no abām pusēm ietver spīrgtas dabas ainas: romāns sākas ar ainu: „Ap pili ziedēja kastāņi...“ (5. lpp.) un beidzas „... viņi stāvēja un klausījās, kā sidraba taures dziedāja siltajā vējā latvju zemes vareno dziesmu...“ (163. lpp.). Autora ticību gaišajiem zemes spēkiem, stiprajai latviešu jaunatnei simbolizē arī pavasaris ir romāna sākumā, ir beigās. Un ja nu latvietis līgā nevar iedomāties savu tēvutēvu mītni bez dārza, bez birztaļņās, un latviešu prōzā tik mīļi dabas tēlojumi, tad var arī šai Ieviņa romānā fābulas sajaukumu ar apjūsmojamu dabas ainu fragmentiem saukt par latviskumu. Stilu tas padara vairāk vai mazāk lirisku, dažā vietā kļūst pat ritmiska, piem. 162. lpp.: „Griezās zelta plava ar puķu puduriem un sidrabainiem kārklu krūmiem...“ Bet vai tad latvisks arī nesauc par liriku tautu! Šis liriskums, citiem vārdiem, arī jūtu bagātība šo to attaisno arī viena otra varoņa tēlojumā, kaut vai tais vietās, kur Aina gudro savus Ērika iekāršanas plānus (32. u. t. lpp.), vai arī Ilzes padevībā rupjā puīša varmācībai, ko psiholoģiski var arī skaidrot ar to, ka šī trauslā jau vidusskolas izglītību ieguvusi meitene, iekļuvusi sava tēva mājā grūtā darbā un dzīvē, grib sev kādu niecīgu atbalstu kāda cilvēka jūtās. Jūtas var būt svaidīgas, grauzīgas, smieklīgi nesaprotamas, prātam neizskaidrojamas!

Romāna formā atzīmējama savādība, ka tam nav sadalījuma nodaļās. Nepārtrauktas galvenās varo-

nes Ainas psihiskais viņojumies atspoguļojas arī nepārtrauktā vēstījumā par šo pārdzīvojumu. Nepārtraukti viens aiz otra steidzas pieredzējumi, pārdzīvojumi, galvenās varones refleksijas par sevi un citiem un dzīvi, līdz tā beiguš milēt Ēriku un savas jūtas beidzot atdevusi Milim. Autors šīs pārējas no viena momenta uz otru pratis visnotaļ meistariski sasaistīt. Lasītājs ir nemana, ka autors tam liecis romānu izlasīt it kā vienā elpas vilcienā; pieder jau gan Sidraba birzs pie latviešu prōzai raksturīgā mazā romāna tipa, tā ka var arī, tiešām, to tā izlasīt. Šāda uzbūve prasījusi arī atbilstošu stilu — tas ir analītiskais, īsiem, skaidriem vienkārši darinātiem teikumiem.

Atskaitot liriskās jūsmas vietas, stils prōziski lietisks, bet pieejot tam ar iejūtu, jakvalificē kā sevišķi maigs — arī galvenā varone taču sievietē. Kā ļoti latviski ir vispār jūtu brāzmas savaldit ar latvieša stiprā prāta palīdzību, tā arī Sidraba birzs galvenie varoņi nepadodas savu jūtu straumēm — un tādēļ arī šo varoņu jūtu izpausmes runās ir apvaldītas, runas bieži it kā ar cirvi cērtamas, piem., saruna 158. lpp.

Valoda no izteiksmes viedokļa turas pie rakstu valodas parastā kanona, nemeklejojoties pēc arhaismiem vai provinciālismiem, ar ko žilbinājis viens otrs prōzas meistars. Un tomēr šī skaidrā, vienkāršā valoda ir arī svaiga, tā ir vārdu mākslas radošā gara valoda (sk. 62. lpp. Ērika dialogā ar Ainu, 124. u. t. lpp. u. c.). Pēc viena otra jaunākās latviešu prōzas meistara izteiksmes kokteiļu orgijām pie Ieviņa valodas jāpieiet kā pie vienkārša Latvijas lauku ābolu vīna!

Savā jubilejā Ieviņš ar Sidraba birzi tautai sagādājis vērtīgu grāmatu: krietnu ir pārdzīvojumi, ir mākslinieciskā ziņā. Tā arī spilgti ieviņiska: spilgti tajā izteicies Ieviņa cilvēka, patriota un mākslinieciskā credo. Ar to tas parāda, ka negrib un nevar būt tikai mākslinieks, bet pieder pie tās lielo latviešu rakstnieku saimes, kas vārdā var un grib ietvert līdzās aistētiskajām arī citas cilvēka gara vērtības — ētiskās. Vārda māksla laikam spēj to arī atļauties! Ieviņš iet ceļu, ko gājuši latviskie gari Apsiņu Jēkabs, Saulietis un citi. Ja latviešu tautai skaidruma ilgus, ja latviešu rakstniekiem raksturīgs „balto drānu“ motīvs, ko tik spilgti izpaudiv Poruks, tad arī Ieviņš savā jubilejas romānā ietvēris šo latvisko ideju kompleksu; Ieviņa formulējumā tas skan: cilvēkam staigāt sidrabotam (sal. 19. lpp.). Sidraba birzs rakstniekam mūžīgā latviešu gara simbols, pie kā mērit un svērt katram sevi; tā arī romāna varones Ainas soli katreiz griežas uz birzi, kad tai jārunā pašai ar sevi. Staigāt sidrabotam — tikt pie savas dzīves laimes un visai ciņai cauri palikt skaidram, patiesam, godīgam, tā ir Sidraba birzs ideja; kā idejisku centrienu rakstniekam Ieviņam arī šis darbs ir ar šādu spilgtu ideju. Idejas jau ir šā tipa rakstnieku īpatnības, to spēks un lepnums; būtu nepareizi tad nerunāt par to šo rakstnieku apcerēs, lai arī vienam otram tas varētu likties pat vecmodīgi.

J. Bičolis

MARTIŅA ZĪVERTA DRĀMA VIENĀ CĒLIENĀ KĀDS, KUŅA NAV

(Kopā ar viencēlieniem Divkauja, Sievasmāte, Riebeklis.) Apgāds Latvija, 1948.

M. Zīverts ir ievērojams latviešu drāmas reformators. Viņš to psiholoģiski padziļina un kompozicionāli pārveido. Sevišķu uzmanību veltī psiholoģiski skaidrām līnijām. Ievēro skatītāju varoņu dvēseles dziļumus. Sniedz psiholoģiskām norisēm nopietnu pamatojumu un dziļu iztulkojumu. Viņa drāmās izpaužas psiholoģiskais realisms. Tomēr M. Zīverts savās drāmās plaši izlieto simbolus. Simbols uzņemas lugas darbības apgaismotāja lomu. Tas parādās drāmas sākumā vai beigās kā tās iztulkoātājs. Simbols met gaismu uz visas drāmas darbību, kuŗu tas apvieno kā fokusā.

Drāmas kompozīcijā M. Zīverts noraida pazīstamo G. Freitāga drāmas shēmatu, likdams tā vietā savu īpatnējo. G. Freitāgs, kā zināms, aizstāv drāmā piramidālo uzbūvi. Viņš drāmā izšķir piecus posmus un trīs momentus. Pieccēlienu drāmas posmi ir šādi: pirmais cēliens — ekspozīcija, otrs cēliens — kāpjoša darbība, trešais cēliens — virsotne, ceturtais cēliens — kritoša darbība, piektais cēliens — katastrofa. Bez minētajiem posmiem viņš izšķir vēl trīs momentus: ierosinātāju, traģisko un pēdējā saspīlējuma momentu. Ar ierosinātāju momentu sākas drāmas darbība, traģiskais moments sniedz peripetiju, pēdējā saspīlējuma momentā uzliesmo varoņa pēdējie spēki. Pirmais moments drāmā ir obligāts, otrs un trešais var būt un var arī nebūt. Visa drāmas darbība izveido piramīdu. G. Freitāga shēmatā ir daži vārgi punkti. Tā ceturtajā cēlienā drāmas darbība parasti atslābst. Lai novērstu atslābumu, viņš lieto piektā cēlienā pēdējā saspīlējuma momentu. Drāmas darbība vēlreiz kāpj, pēc tam tā beidzas ar katastrofu. Tāds paņēmieni vairs neatbilst moderna cilvēka psihes prasībām. Mūsu dienu cilvēks prasa uzmanības kāpinājumu līdz drāmas beigām. Viņš grib, lai drāmā darbība tiktu kāpināta līdz beigām. Tad skatītājs ar aizturētu elpu seko drāmas norisei. Viņš atvelk to tikai pēc priekšskara nolaišanās. Mūsu dienas skatītāja prasību pēc pastāvīga darbības kāpinājuma apmierina M. Zīverts savā drāmā. Viņš savās lūgās lieto diagonāles kompozīciju. Drāmas darbība kāpj pa diagonāli līdz beigām. M. Zīverts stipri koncentrē drāmas darbību. Viņš atjauno darbības vietas un laika vienību. Viņš iznīcina lugas iedalījumu cēlienos. Visas viņa pēdējā laika drāmas ir viencēlieni. Priekšskars skatītāja uzmanības atpūtinājumam var nolaisties kuŗā katrā vietā. M. Zīverts koncentrē arī drāmas stilu, atmetot visu lieko. Tā viņš nelieto vairs personisko vietnieka vārdu, kur to var nojaust no konteksta. Vārdu sakot, M. Zīverts parādās kā nopietns latviešu drāmas reformators.

Visas minētās drāmas īpatnības ievērotas M. Zīverta viencēliena drāmā Kāds, kuŗa nav... Drāmā valda darbības, vietas un laika vienība, lai panāktu lielāku koncentrāciju. Tās darbība norit kādā latviešu bēgļu nometnē 1946./47. gada ziemā Vācijā.

Kā redzam, rakstnieks pievērsies aktuālam tematam. Personu skaits samazināts līdz minimam: Iraids, Zīra un leģionārs.

Iraids un Zīra karsti mīl viens otru. Viņu mīlestībā izpaužas liels vitāls spēks. Viņi grib dzīvot pilnīgu dzīvi un kalpot nenīcīgai dzīvībai. Sākumā viņu rīcību nosaka vienīgi spēcīgais dzīvības instinkts: Viņi grib dzīvot, baudīt dzīvi un mīlēt. Dzīves un dzīvības alkas viņos ir ļoti stipras. Bet Zīrai spēcīgo dzīvības instinktu aptumšo tās pagātne. Tās vīrs bijis leģionārs. Tas kādreiz varētu pārnākt. Tad norisinātos dziļa traģēdija. So traģēdiju gan mazina tas apstāklis, ka dzīve ar viņu nav bijusi nekāda vieglā. Zīra to nesusi kā grūtu nastu. Viņas dzīves smagumu simbolizē krusts, ko tā nesā kaklā. Tāpēc jo vairāk viņā mīt lielas laimes alkas. Viņa grib reiz baudīt pilnīgu dzīvi. Iraids un Zīra grib būt dzīves prieka un laimes paudēji. Saderināšanās brīdī viņu mitekļi ierodas leģionārs, kas vēlāk izrādās Zīras vīrs. Viņš ir kāds, kuŗa nav. Viņš aizmirsis savu vārdu. Viņu apzīmē vienīgi ar numuru. Te simbolizēta kara dzīves nivelēšanas tendence. Leģionārs ir bezvārda cilvēks. Tomēr viņš neeksistē kā personība ne tikai kara dienestā, bet arī piederīgo starpā. Tie viņu ir aizmirsuši. Viņš ir viens ar savām domām, jūtām un gribu. Nu viņš ceļas no kapa augšā. Viņš gan negrib stāties to laimei ceļā. Pēc viņa domām tie saderinādamiem darījuši pareizi. Dzīvība viņiem ir augstākā vērtība. Tiešām — tā aptver visu organisko pasauli: stādus, dzīvniekus un cilvēkus. Pēc leģionāra domām tie tikai nerikojas godīgi. Gods esot tāda lieta, ko cilvēki tagad minor kājam. Viņi esot lielā mērā aizmirsuši goda jūtas. Tātad drāmā sadurās bioloģiskais dzīvības uzturēšanas instinkts (Iraids un Zīra) ar cilvēka ētiskām jūtām (leģionārs). Bioloģiskās vērtības ir plašākas, ētiskās — šaurākas. Pirmās valda visā organiskā pasaulē, otras — cilvēku dzīvē. M. Zīverta meistarība drāmā parādās prasmē, ar kuŗu viņš rāda pārvērtības Zīras dvēselē. Viņa sveces gaismā pazīst vīru jau pēc acēņu noņemšanas. Sākumā viņa gan vēl šaubās, jo vīra seja ir stipri pārmainījusies, bet vēlāk gūst skaidru pārliecību, ka leģionārs ir viņas vīrs. Viņas iekšējā attīstība izpaužas virzienā no bioloģiskās dziņas uz ētisko skaidrību. Kamēr abi vīrieši, Iraids un leģionārs, dodas vērot dzīvi katrs no sava viedokļa, Zīra paliek mitekļi viena pati. Viņu promienē tā galīgi izšķīras. Tā aiziet no Iraida un paliek uzticīga savam vīram — leģionāram, kaut tas līdz šim sagādājis tikai ciešanas. Viņa atzīst, ka atsacīšanās ir augstāka par laimi. Viņas lielo upuri simbolizē krusts, kuŗu bija noņēmusi un nu uzliek atkal uz savām krūtīm. Garīgas vērtības ir uzvarējušas bioloģiskās tieksmes, cilvēks — kustoņi. M. Zīverts dzied trimdas dzīvē slavas dziesmu skaidrībai, cilvēcībai, gaismai. Tā kāds, kuŗa nav, dabū atpakaļ savu atmiņu, savu vārdu, savu personību, savu cilvēcisko seju. Drāma uzrakstīta ar lielu meistarību un parāda rakstniekā izcilu drāmatīki.

Prof. K. Kārklīņš

JĀNIS KLIDZEJS, PAJUMTE

Stāsti. 1948. Apgāds Ceļš. 208. lpp. Vāku ziņejijs Ansis Bērziņš.

Viens no pazīstamākiem un ražīgākiem mūsu trimdas literatūras jaunākiem pārstāvjiem ir Jānis Klīdzējs. Viņa darbi bieži sastopami mūsu periodikā — gan laikrakstos, gan arī žurnālos. Klīdzējam raksturīga diezgan rosigā fantāzija un māka veidot psiholoģiski diezgan sarežģītus tipus. Diemžēl šiem tiptiem reizēm piemīt drusku konstruēts, ne pilnīgi ar realitāti saskanīgs un līdz ar to arī drusku mākslots raksturs. Daudzos darbos jūtas arī dziļākas — mūžības jausmas, kas izskan dažreiz diezgan spēcīgā katoliski-kristīgās idejas triumfā. Šī reliģiski patētiskā noskaņa, kas nereti saistīta ar dziļu dzimtenes mīlestību, kļūst sevišķi spēcīga tais stāstos, kuļos autors domās atgriezās savā dzimtajā Latgalē un stāsta par to; no šiem stāstiem dves preti arī sevišķi sirsnīgs dvēseles siltums.

Visas šīs Klīdzēja talantam raksturīgās īpatnības parādās arī šai stāstu krājumā. Krājums iesākas ar plašu stāstu Samuļsums, kas mūs noved atpakaļ mūsu akadēmiskās jaunatnes dzīvē Latvijā 1939. g. pavasarī. Centrā te ir students Jēkabs Zvans, sākumā pavisam no savām garīgajām slīdēm izsīstis jauneklīs, kas universitatē nemaz nemācās, nekur un nekā nestrādā, strīdās ar savu tēvu, pavada daudz laika ar savām šaubīgā rakstura draudzenēm, starp kuļām ir tikai viena nopietna sieviete — ķīmijas studente Zane Vāla. Viņam nav patiesībā nekāda pamata dzīvē, nav arī nekāda nopietna skata nākotnē. Viņš ir dziļi nelaimīgs un jūtas arī slims. Viņš iet pie ārsta, un pēdējais ieteic viņam pavadīt vasaru kaut kur tālu projām no Rīgas — kaut kur Latvijās mežos. To izdodas nokārtot, un kad rudenī Jēkabs pārrodas Rīgā no Ovišu jūrmalas Kurzemē, kur viņš vasaru nostrādājis turienes mežos, viņš ir pavisam cits cilvēks ar pilnīgi citādu dzīves uztveri un nostāju pret to. Beigās viņā notiek arī tīri reliģiska atdzimšana: viņš spiesti pievienoties savas mātes atzinumam, proti, cilvēka nelaimīgu galvenais cēlonis ir tas, ka cilvēki aizmirsuši Dievu, atceras Viņu tikai svētkos, bet ne ikdienas dzīvē. — Kaut gan Jēkaba tēls ir visai labi un veikli veidots, tas tomēr pilnīgi dzīva un reāla cilvēka iespaidu neatstāj. Vispirms, laikmetā pazinējam ir šaubas, vai tādi studentu tipti vispārīgi toreiz Latvijā bija, kas būtu bijuši tik pilnīgi izsīstīti no slīdēm kā Jēkabs Zvans. Un ja nu tādi arī būtu bijuši, tad tomēr grūti saskatīt, kas tad isti vasarā meža darbos radījis Jēkabā to lūzumu, kas viņā noticis. Vai tie bijuši tikai klusie vientulības un pārdomu brīži, satiksme ar vienkāršiem ļaudīm, sarunas ar mežsarga zēnu Makšeli? Šķiet, tā visa ir par maz. Ticamāka šī lieta kļūtu, ja autors būtu radījis kādus īpašus vienkāršu ļaužu tipus, kas Jēkabu būtu spēcīgi ietekmējuši, ja Jēkabam būtu bijuši vasaras darbu laikā kādi sevišķi dziļi pārdzīvojumi. Tādēļ, neraugoties uz visu veiklumu, ar kādu Jēkabs tēlots, viņā tomēr paliek kaut kas, kas to neļauj uzskatīt par pilnīgi reālu, bet drusku teōrētiski konstruētu tipu. — Intere-

santi un ticami tēlota studente Zane Vāla. Par prof. D. Kļavas dzīves filozofiju būtu šis tas iebilstams.

Ļoti nopietni un augstu vērtējams ir nākošais stāsts Pajumte. Abi centrālie tipti — Medūns un Nomale ir psiholoģiski visai interesanti. Bet atkal — Medūnam piedēvētā pārmērīgā pašiedomība trimdas apstākļos tomēr pilnīgi nepārliciena. Vēl vairāk nepārliciena tas, ka Medūns nebūru jau tūlīn, pat pirmo reizi satiekoties ar Nomali, pēdējam izprasījīs, kas viņš tāds ir, ko prot, kāda viņa izglītība. Ja viņš būtu bijis šai ziņā par Nomali labāk informēts, viņa nostāja pret to būtu citādāka, un tādēļ it kā sašķobās arī ticamība visiem tiem traģiskiem notikumiem un pārdzīvojumiem, kādus autors mums rāda. Tēlotā vide te šaurāka, bet literāri šis stāsts ir varbūt pat drusku labāk uzrakstīts par pirmo, vismaz stilā un valodas ziņā liekas rūpīgāk apstrādāts.

Trešais — fantastiskais stāsts Vilks raudāja idejiskā un arī tēlojuma ziņā visai interesants. Interesants ārlietu ministra Mičela Silverhīpa tēls, un viņa atdzimšana parādīta daudz ticamāki nekā Jēkaba Zvana. Stāstā daudz nopietnu un ievēribas cienīgu atziņu. Apsveicama arī nopietnā mūžības doma, kas apgaro visu tā saturu. Brīvības Valsts, Gudrības Valsts un Taisnības Valsts satiriskā tēlojumā ir jau nu gan šis tas trafarets, bet tur jau nu neko nevar darīt. Arā tā fantastiska impresija ir Kaps aiz pasaules. Mazi tā latviska patriotisma un kristīgās mūžības domas apdvesta. Vēl spilgtāks šis latviskais patriotisms ir beidzamajā stāstā — Balsis, kur arī sevišķi izcelta kristīgi katoliskā Latgales Ziemassvētku noskaņa. Sevišķi spēcīgu iespaidu atstāj pretstats starp kļusajiem Ziemassvētkiem trimdā un skaļās dzīvības un prieka pilnajiem Ziemassvētkiem dzimtajā Latgalē.

Dažas piezīmes par valodu. „Viņa tonis ir ļoti aizkārējs“ (8. lpp.) vietā jāsaaka „aizkārīgs“. Ne „visu novērtētājs un varētājs“ (11. lpp.), bet „visa u. t. t.“; nav jāaizmirst, ka arī tik verbāliem substantīviem, kā substantīvi ar — tājs, tomēr jāsaista ģenitīvs un ne akuzatīvs — piedošanas, nevis piedošanu lūdžjs (65. lpp.). Jāsaka tomēr neatkarājas un atkarājas (81. un 112. lpp.). Nav labi, ja ar ka iesāktam teikumam seko tūlīn otrā no viņa atkārīgs un arī ar ka sākam teikums (13., 112. un 144. lpp.). Atdarinot zēna valodas īpatnības un nepareizības vēstulē (87. lpp.), dēļ vietā katrā ziņā vajadzēja likt priekš, jo dēļ lietotā nozīmē apm. tāda veidā pazist gan Latgalē, bet nekādā ziņā ne Kurzemē, no kurienes taču vēstule it kā rakstīta. Pieņemti vietā labāk teikt iedomāties resp. iedomāsimies (92. un 93. lpp.). Nav labs arī ieteiciens „izsauca nepatiku“ (138. lpp.), jāsaaka: modināja vai radīja nepatiku. Nevis „izšķirīgas drosmes spējīgi pret sevi pašu“ (83. lpp.), bet: spējīgi izšķirīgi drosmē pašī pret sevi. — Saprotrams, šie negludumi jau tikai sīkumi, un visumā autora valoda ir veikla un laba.

Varu izsacīt tikai vēlēšanas, lai šie stāsti atrastu jo kuļpu lasītāju skaitu un lai lasītāji tiešām arī dziļāki pārdomātu šais stāstos ļoti nopietnā veidā skartos nereti visai svarīgos jautājumus.

Prof. E. Blese

Teologa piezīmes Jaņa Klīdzēja stāstu grāmatai Pajumte

Jauna grāmata ir kā neredzēta pilsēta. Viena mūs pārsteidz ar savām jaunceltnēm strādnieku kvartālos vai izpriecu vietām bagātnieku rajonos, otra iepriecina ar saviem dārziem vai dievnamiem. Ko apmeklētājs galu galā ir redzējis, protams, lielā mērā atkaras no apmeklētāja intereses. Tā, piemēram, var ļoti viegli notikt, ka apmeklētājs bez sevišķas reliģiozas ievirzes paiet dievnamam garām, tik tikko iemetis paviršu skatu pa vaļējām dievnama durvim, jebšu tieši dievnamis ir tas, kas šo pilsētu grezno visvairāk. Tā, varbūt, daļa lasītāju diezgan pavirši pārskirs arī tās lappuses Jaņa Klīdzēja jaunajā stāstu grāmata, kur rakstnieks piešķiries reliģijas tematikai. Ar to tomēr autoram būtu stipri vien noārisis pāri, jo tieši dievnamis, paliekot pie salīdzinājuma, ir sevišķi šai grāmata autora sirdij vistuvāks, tur viņš, kā šķiet, labprāt vēlētos lasītāju uzkavēt visilgāk. Reliģiskā pasaule Klīdzēja varoņiem — un, liekas, nemaldīšos, ja teikšu — arī autoram pašam — nav „nieki“ vai „lietas — tā starp citu“ — lietojot autora paša izteicienus, bet kaut kas, par ko viņš iestājas ar pilnu krūti, nebīdāmie, ka arī viņu varētu uzskatīt par naivu tāpat kā viņa varoņus (Nomale, Jekabs Zvans), un pasmīnēt. Un grāmata ir tādas vietas, par kurām, šķiet, gribēs mazliet pasmīnēt pat tie, kas ar prieku konstatēs autora māksliniecisko augšanu. Bet tas nekas. Daudz vairāk būs to, kas tādu autora nostāju tikpat augstu vērtēs kā „atdzimušā“ Jekaba Zvana nostāju stāsta Samulsums otrajā daļā.

Cēla sašutuma un svēta ignuma pilns, pret smīnu kaņodams (šai grāmata smīn ne tikai cilvēki — Jekabs Zvans, Medūns un daudzi citi, bet pat vesela filozofiska mācība, sal. 154. lpp.), pēc labākas taisnības alkāms, „silto Dieva daļu“ cilvēkā meklēdams un — galvenais — tai ticēdams, pēc aktīvas un tūlītējas Dieva iejaukšanās izslāpis, tāds ir Janis Klīdzējs šai grāmata.

Vislabāk tas redzams grāmatas titula stāstā Pajumte, bet arī stāstos Vilks raudāja (Andrievs Niedra varbūt būtu teicis ne „fantastisks stāsts“, bet — „mūsu laiku pasaka“) un Kaps aiz pasaules.

Nomale (stāstā Pajumte) svēti tic: ne tikai no plašu karsoņa, bet arī no drausmīgās dzīva cilvēka aprakšanaš nāves viņu ir izglābusi tikai mātes lūgšana. Lāsumis pāris rindās runāt autoram pašam: „Tas bija pirms pieciem gadiem. Kādu dienu biju, kā saka, sašauts kā siets un pēc biedru nostāstiem jau beidzīs elpot un ielūks blakus citiem kopējā kapā. Caur atmiņu un toreiz pēkšņi pamodušās apziņas tīklu es atceros, ka es pacēlu pirkstus, lai noglāstītu mātes roku, ko es jutu tani brīdī sev uz pieres. Šo kustību pamanījuši, biedri no kapa malas bija sākuši kliegt: „Tas taču vēl kustas!“ Un mani bija izvilkuši. Tas bija 1944. gada 17. jūnijā. Un ko māte vēlāk stāstīja? Viņa tani rītā smēlusi ūdeni un pēkšņi jutusi vai redzējusi mani mirštam. Bijusi tāda neatvairāma sajūta. Tad viņa tunpat pie akas noietusies ceļos, raudājusi un lūgusi Die-

vu. Ko te lai saka vairāk? Mātes roka pasniedzās pāri divi tūkstoš kilometru, man nogūlās uz pieres. Šodien es esmu dzīvs...“ (115. lpp.). — Kaps aiz pasaules nepaliek bez krusta. Krusts neļaujas izkustināties. Biedrs Volkonmova, to mēģinādams, dabū galu, Trīs latvieši kļūst brīvi, un sargs, mongolis, lūdz, lai viņam māca Dievu lūgt. — Dieva iejaukšanās tik robustā veidā, kā to iedomājas skolotājs Brīvības valsti, autors gan noraida: miets skolotājam pa galvu nevelk, tomēr paliek tāds iespaids, ka biedrs skolotājs to tiešām būtu pelnījis. (Stāstā Vilks raudāja, 158. lpp.)

Esmu pārliecināts, ka šajā grāmata gluži atklāti prezentēdams sevi kā dedzīgu cīnītāju par reliģiju, Janis Klīdzējs iepriecinās daudzus lasītājus, katrā ziņā tos, kam jau sen derdzas un kuŗus tikai nogurdina tā smīnēšana par reliģiju, kuŗu vēl vienmēr sastopam arī dažos mūsu rakstnieku jaunākajos darbos. Lai paldies Latgales dēlam Klīdzējam, kas šo smīnēšanas ledu sācis lauzt. Bija laiks. Vienkārt, tas nepavisam vairs nav moderni, un, otrkārt, smīnēt par lietām, par kuŗām nav jēgas, tāpēc vien, lai citi redzētu, domātu: skar, kas par gudrinieku! — ir nožēlojami. Smīns cilvēka seju izķēmo, smaidis — apgaro. Jekabam Zvanam taisnība: „Labāk iet, smaidīt un meklēt smaidus. Tā ir atbrīvošanās.“ (35. lpp.). Un dažreiz jau var notikt, ka jāpasmaida pat dievnamā.

Ar to nebūt nav teikts, ka visur varam Klīdzēja varoņu domu gaitai sekot bez iebildumiem. Teologam, piemēram, jāiebilst pret, grūti pateikt — gribēto vai negribēto, Dieva jēdziena mechanizāciju (stāstā Pajumte). — Lūgšana nav tikai domas. Lūgšana nav tikai „koncentrēts, apvienots labās gribas spēks“. Lūgšana nav tikai koncentrēta domāšana. Šai lūgšanas definīcijai trūkst kaut kā būtiska, proti, vārda Dievs. Un nezina, vai Nomale nebūtu padevisies tilkamāks, ja viņam nebūtu uzmeta tā „daimonisma“ sega, kas viņu patiesi padara mazliet „baigu“. Nomale tiešam tā kā „par daudz zin, par daudz redz“, runājot viņa pretstata, Medūna, vārdiem. Vēl vairāk. Te varam saklausīt pat zināmas atskaņas no Jaunās derības daimonu apsesto stāstiem. (Daimonu apsestais Kapernaumas sinagoga: Vai, kas mums ar tevi, Jēzu Nācarieti? Vai tu esi nācis mūs nomaītāt? (Luk. ev. 4,34.) — Medūns: Tu ar savām acīm zini par daudz. Tu smaidi par daudz. Kāpēc tu ar visu to esi mani sācis nobeigt?... 121. lpp.)

Šie iebildumi tomēr nekādā ziņā nemazina grāmatas vērtību. Tie ir tikai tikko pamanāmi plankumi uz dievnama baltās sienas. Daudzi tos nemaz nemanīs, ja būs saskatījuši rakstnieka gaišo smaidu, ar kuŗu viņš šajā grāmata lasītājam tuvojas un paveŗ tam dievnama durvis.

Osv. Gulbis

JANIS ŠIRMANIS, PASAKAS

Apgādājies Vārpu vainags. 1948. (Miniatūrizdevums).

Savā autobiografijā, kas atrodama Trimdas rakstnieku 2. sējumā, J. Širmanis pastāsta, ka viņa dzim-

tene netālu no teiksmotā Burtnieku ezera krasta, bet cenšanās, līdz kļuvis par rakstnieku, nelietojot viņa paša salīdzinājumu, bijusi īsta pasaku milža ciņa ar pretešķībām, savus spēkus rūdot, grūtības paliekot uzticīgam savam mērķim. Rakstnieks Širmanis ir skolotājs, viņa saradošanās ar skolu paša gribēta, un viņa pirmais gājiens uz skolu, uzsākot skolēna gaitas, tāds, „it kā Laimas mātes kurpes būtu apaviš”. (Trīdās rakstn. 210. lpp.)

Visi trīs minētie faktori svarīgi, runājot par Širmaņa pasaku elementiem, proti: Burtnieku ezera apkāmes teiksmainība, skarbā dzīves ciņa un skolotāja darbs. Manuprāt šie faktori svarīgi arī, runājot par Širmaņa jauniešu stāstiem, bet tas cits temats. Liriskais elements, kas spēcīgs mūsu pasaku karaļa Skalbes pasākās, Širmanim ieskanas tikai kā pavadītāji akordi, atblāzmo it kā bērniības rīti pie teiksmainā Burtnieku ezera, skarbā dzīve mācījusi lietīšķību, asi uztvertu mērķtiecību — un tas parādās viņa lāboniskajā tēlojumā, īsajos teikumos, spēcīgajā varoņu un darbības nostādījumā. Tas, ka Širmaņa pasākās tāpat kā tautas pasākās labie, ētiskie varoņi uzvar, katrā ziņā ir didaktisks elements, kas tuvs skolotājam. Protams, es te domāju šo didaktiku ievieidot mākslas darba celtnē.

Širmanim kā pasaku rakstniekam mūsu literatūrā jau pieder sava vieta. Vispopulārākās viņa pasakas bērniem: ne par velti Pīkstīte iznākusi divos iespaidumos lielos mētienos un Kriksis viena no bērnu iemīļotākajām grāmatām, bet ne bez cienītājiem viņš arī kā vispārējo pasaku rakstnieks. Recenzējamā miniaturizdevumā Pasakas no tām sakopotas trīs: Spēka zāles (bija iespiesta Ceļā 1948. janv. n-rā), Krūze un Jaunais melderis, un tās ar līniju rakstu rotājis mākslinieks Arnolds Sildegs. Pirmajā lasām par kādu tēva vienīgo dēlu, lutinātu bez mēra, kas atrod īstās spēka zāles pie vecā grozu pinēja. Un kas tās tādas? To atkāj vecīša lieliskā dzīves gudrība: „Gudri cilvēki saka, ka tikai tas kļūstot stiprs, kas savām rokām uzceļot pirtīņu un pats pirmais arī noperoties”. (19. lpp.)

Tāpēc pie darba! „Ritu sāksies pirmā darba diena. Tik nenobīsties, ja tādu dienu būs daudz.” (20. lpp.) Un dēls iemācās grūtumu vērst vieglumā, tā viņš atrod spēka zāles un jūtas laimīgs. Otrā pasaka par podnieku, kas gatavojis kādu krūzi, kam piemīt divas īpašības: atklāt nepatiesību un — jaunus nolūkus. Zemes valdnieks, kas grib krūzi iegūt ar padomniekiem, redz krūzes burvību, bet tad arī pats meistars mirst un krūze saplīst. No šīs pasakas viens stila piemērs: „Beidzot podniekam laimējās. Viņš lika krūzi ceplī tai bridī, kad debesis bija zilas kā jūras ūdens, aiz loga sasauca lakstīgala ar dzeguzi, un meža biezokni drebināja vilka auri. Krūze dabūja skaņu un krāsu”.

Pasakā par Jauno melderī mēs sastopam tautas pasaku trešā brāļa — t. s. muļķīša — līdzinieku — ganiņu, kas iegūst bagātās dzirnavas tāpēc, ka viņš „no sava prāta cēla cepuri, lai vēlētu labu ritu svešam ubagam”. Vārpu vainaga (jauniešu žurnāla Grāmatīņa redakct. G. Vārpas) izdevums cildināms. Grāmatīņa iespiesta tikai 750 eksemplāros, bet īstos grāmatu milētājus tā sasnies, jo pēc naudas re-

formas, kad daudz kas cits pērkams, grāmatas mazāk iekāro. — Grāmatai autors piešķīris īpašu intimitāti, visus eksemplārus numurēdams un parakstīdams.

V. Mežezers

MINTAUTA EGLIŠA GRĀMATAS

Meistara Celma kapella, izd. grāmatu apgāds Gauja, un Paudžu pils, izd. A. Seļzemnieks, 1947.

Lasītāju apzīlbina sensācionāls saturs un stils, kas laistās gudrs un lokans kā zalktis; cieņu tam iedvēš zināšanu krājums, kas likts izsvērtā mākslas darba pamatos.

No visa tā nav ne vēsts Mintauta Eglīša grāmatīnā Meistara Celma kapella. Tāpēc pirmajā brīdī īsti nezinām, ko ar to iesākt. Tā ir gluži necila, varētu teikt, vientiesīga. Un tomēr, liekot Mintauta Eglīša teikumiem slidēt caur apziņu, satrauc jautājums, kas tās par acīm, kas tā lūkojas dzīvē.

Zīmīgi, ka šī sacerējuma varonis nav persona, bet kopa — orķestris, kam ir sava dvēsele — diriģents pulksteņu meistars — un locekļi — maza ciema skolnieki un citi jaunekļi. Arī savos Pasta stāstos Mintauts Eglītis tēlo kolektīva — kaut vai kādā provinces nama iemītnieku — dzīvi. Izsvērts jautājums: kādā nolūkā? Lasītāju interesi parasti saista ar individuāliem likteņiem. Turoties pie atziņas, ka māksla savā būtībā ir simboliska, t. i., aiz tieši dotā tā liek izjust apslēptu kodolu, jāsecina, ka šie necilie Pasta stāsti ir poēma par m a z o l a u ū z u dzīvi, pašas ikdienas raksturojums. Tāpat kā tur, arī Meistara Celma kapellā ar izbrīnu vērojam, cik tālu autors iet, aprakstīdams īstenības sīkumus. Varētu domāt par saules staru, kas, izspraucies pa aizmglotu rūti, skar puķu podā izdigušus lokus, nemazgātas karotes uz galda un zemē nokritušu apgruždušu sērkočiņu. Viss liekas reģistrācijas vērts. Tik lasītājam jāmanās tikt līdzī autora pacietībai. Te varētu runāt par realismu, kas sliecas uz naturālismu, un par epiķa lielo rāmumu.

Mūsu priekšā ir provinces orķestrītis ar savām gaitām. Viņa mūžs netiek rādīts kontrastos un kāpinājumā, bet kā variācijas cita aiz citas rindotas atsevišķas orķestra uzstāšanās reizes. Netrūkst te dažādības un pat savu akcentu, lai gan vispārējais tonis ir pelēks un klusināts. Ja arī grāmatīņa lasītāju tieši neaizrauj, tā sagādā viņam stundu labvēlības pilnas noskaņas pret pasauli, jo visam šim necilajam, pieticīgajam, ir materiāla, ir garīgā ziņā trūcīgajam ir savs cilvēcības blāzmojums. Tēlojums ir apzinīgi maīvs, jo stāstītājs pirmajā personā ir gluži jauns cilvēks. Viscaur ieskanas romantika. Jāzina, ka tie ir jūsmīgi jaunieši, idealisti, ka viņi apjūsmo ir cilvēku — diriģentu, kas tik varonīgi nes savu fizisko defektu, — ir mūziķu. Turklāt šī mūzika nav nekas vairāk kā marši, valši un polkas, ko spēlē izrikojumos deļošanai. Tomēr lociņi tiek vilkti pār stīgām visdziļākā bijībā, kas brīnumaini saskan ar meistaram apliecināto smalko pietāti ikvienā dzīves situācijā un sirsnīgo piedalīšanos klausītāju un dancotāju priekos un likstās.

Rodas pārdomas: vai vērtība ir tikai izsmalcinātam sudrabkaļa darinājumam, vai laba nav arī sirsniņā grebta koka karote?

Līdzās šim nepazīstama ciema jauniešu dzīves tēlojumam stāv otra Mintauta Egliša grāmatiņa Paaudžu pils, kuŗas vide tā pati. Saista mazais ievads, kur autors šķirsta savu skolas laiku kabatas kalendāru. Patiešām tur atrodams jaukas lietas! Starp citu viņš stāsta: „... Tālāk mani un Vilipa dzejoli — smagi, grūtsirdīgi, dzīves mazvērtība, apnikums ik rindā, liekas — dzīvotāji vairs neesam, diez, vai tā paša gada beigas sagaidīsim — vecāki velti pūlejušies, mūs grūti audzinādami un sūtidami skolās“. Tomēr krājumiņā atrodami tēlojumi neattaisno gaidīto — tie ir pārāk bāli, bez redzējamā un dzejiskas idejas un neaizsniedz Meistara Celma kapellu. —

Mintauta Egliša prōza ir bez pretenzijām. Vai viņa nākamās grāmatas nerādīs, ka šis klusinātais, vienkāršais tēlojums, kam ir sveši pārspilējumi un subjektīvisms, ir līdzeklis pavisam tuvu piezagties īstenībai un noķert to kā putnu cilpā?

Līdija Pērļuje

OSKARS KALEJS, DZIMTENES VĪRĀKS

Stāsti. Apgāds Gauja. 1946. (47.) 110 lpp.

Ar šo mazliet pašcildinošo un ne pilnīgi gaumīgo virsrakstu iznākusi jauna autora stāstu grāmata, kuŗai netrūkst simpātisku īpašību. Mūsu samērā bagātajai emigrācijas rakstnieku saimei pievienojams arī Oskara Kaleļa vārds. Viņš sāka rakstīt jau pēdējos gados dzimtenē, bet savu spēju pilnīgāku apliecinājumu devis tagad. Gan vēl nevar teikt, ka viņam būtu veicies uzreiz gūt ievēribu ar kādu izcilāku darbu, tuvojoties rakstnieku pirmajai rindai. Bet Kaleļam ir spējas un liekas vidam arī dažs patīkams vilciens viņa kā rakstnieka sejā: nepretenozitāte, vienkāršība, sirsniņa. Viņš pievienojies mūsu lauku dzīves tēlotājiem, tā saucamajiem dzimtenes rakstniekiem. Kā pārējie šīs grupas pārstāvji Kaleļs seko pozitīvisma tendencei. Tā viņa sacerējums pārāk neduŗas acīs, nav nemākslnieciska; pati par sevi šāda tendence nav kaitīga, bet gan ētiskā ziņā vērtīga. Tas viss atkarīgs no tā, kā rakstnieks šādu tendenci, ideju ievieido. Kaleļam tā pati kļūda, kas daudziem viņa virziens biedriem: jaunums attēlots pārāk nekomplīcēts, to atmet par daudz viegli, „laimīgās beigas“ pienāk gludi. Autors nepamana, ka tāda ceļā nav sasniegts gribētais. Ja jau Dievs pielaidījis jaunumu pasaulē, tad ne tādēļ, lai cilvēki pārākuma apziņā paietu tam garām, bet gan, lai to uzvarētu, darot bagātāku savu personību. Ne tāpēc lauku dzīve var veidot dziļus raksturus, ka tur piemīt tikai labais vien, bet gan tādēļ, ka tur tāpat kā citur netrūkst cilvēcisko konfliktu, kas bieži tiek izcīnīti primitīvākiem līdzekļiem. Rakstnieks var augt tikai, nokāpjot dvēseles dzelmēs. Ja apgalvosim, ka laukos nav traģisma, vai arī nesaskatīsim to, tad slavētā rustikānā dzīve kļūst bezgala garlaicīga un nepievilcīga ar visu savu pozitīvismu. Igaunū, somu literātūras

varenie zemnieku tēli mums var dot paraugus, kā tēlot un domāt.

Šīs piezīmes uzrakstījās tāpēc, ka Kaleļs kā jauns autors vēl, cerams, veidosies. Viņa talantu apliecinā novērotāja spējas, viņa stāstos figūrē ne sevišķi spilgti, bet pareizi noskatīti tipi no Liedes gultnes, Kārdzības un Adulienas novada. Redzama mīlestība uz savas šaurākās dzimtenes pagātni, jo divos stāstos (no četriem) darbība notiek pag. gadsimteņa otrā pusē. Raksturīga epika tieksme nepalaist vaļā vienā stāstā iezīmētu tēlu (pavieģlo Justes Jēci, „jaunekli atņirgtiem zobiem“) bet parādīt to arī citā sacerējumā. Autoram der vairāk padomāt par personu vārdiem, kam jābūt tādiem, kas raksturam „pielip“, tas īpaši svarīgi lauku literātūrā. Dižmaņi — labs mājas nosaukums, Spieķītis to saimniekam nepiemērots vārds, Laucis Maikste tāpat nepiederas varonīgajam zvaniķim. — Visumā Kaleļa valoda laba, vienkārša, kaut arī bez sevīšķas stila kvalitātes, nav izplūdusi; vietām gribētos tēlojumā, stāstījumā vairāk plastiskuma. Dažas vietas sarautas pārāk isi: nesaprotams, kā Dižmaņu kristības pēkšņi ieradušies vira radi, jo nebija zināms, ka seva tos lūgs. Būtu vairāk jāparādās, jāizceļas darbībā raksturiem. Macītājs Sietiņš stāstā Zvans ir ļoti ticams personāža, bet varētu būt spilgtāk noraksturots. Tāpat lasītāja simpatijas pievēršas zvaniķim Maikstem, bet nav saprotams, kāpēc viņš bērniņā bijis tāds palaidnis un kādēļ mums jāzina, ka krusttēvs tāpēc bijis pret viņa laišanu tornī, vispār; krusttēvs ievādīts stāstā bez nopietnas vajadzības. Un pavisam savādi lasīt, ka, gultā snauduļodams, šis krusttēvs, pērminderis Šabulis, sak domāt par grēcīgu mīlestību uz Zalamana Augsto dziesmu bez kāda sakara ar stāsta turpmākajiem notikumiem. Tāpat epizodiska un nevajadzīga, bet vairākkārt uzsvērtā, kaut arī bāli notēlota persona ir skolotājs pēdējā stāstā Bada krogus. Vēl pārāk mazas amata prasmes dēļ neticams liekas arī notēlotais naids uz sievu Dižmaņu zvērā tikai tāpēc, ka viņai piedzimusi meita, ne dēls. Citādi abi raksturi būtu aizzīmēti saistīgi, varētu veidoties interesants psiholoģisks stāsts. Par ātru izglābtā sliķone kriet ap kakuļi Jānim stāstā Pavasara ūdeni. Ieteicams veltīt vairāk vēribas detaļām, pārējām, smalkākiem dvēseles stāvokļiem. Kā tips krāsains krodziniķis, kas ada, kam arī vārds piemērots: Spurlācītis, stāstā Bada krogus (iespiests arī Ceļā 1946. g.). Visumā ar iebildumiem pret iesācēja vajībām Kaleļa pirmā grāmata apsveicama.

Oļģerts Liepiņš

I VISPĀRĒJO LATVIEŠU DZIESMU SVĒTKU 75 GADU ATCERES DZIESMU DIENA

Dziesmu prieks, kas pavadījis latvieti no tālās dainotās senatnes līdz pirmajiem mūsu mākslas mūzikas pukstiem priekš 100 gadiem, dziesmu prieks, kas raisīja un spārņoja mūsu mūzikas agrīnākajā vēsturiskajā posmā brāļu Cimžu, Bētiņa, Zīles, Neikena u. c. celmlaužu darbu un kas tik zīmīgi saistījies ar vēsturisko 1864., 66., 70. un 73. gadu — pirmajam dziesmu dienām Dikļos, Matīšos un Do-

belē un I vispārīgajiem dziedāšanas svētkiem Rīgā —, šis dziesmu prieks neatstāja latviešus arī vēlāk, kad viņu mūzikas kultūru sāka kopt pirmie jau akadēmiski izglītotie profesionālie mūziķi, paplašinādami pēdējās apvāršņus tālāk par dziesmu un drīzi vien likdami latvju vārdam skanēt arī pāri novadiem, pāri etnografiskajām tautas robežām. Vareja likties, ka ar pēdējo fazi plašākas tautas līdzdalība mūzikas kopšanā vairs nebūtu tik svāriģa kā tās šūpuļa dienās, kad vienīgie tās kopēji bija pirmie kori vai dziedāšanas biedrības, varētu būt — kā tas redzams citur jaunākos laikos —, ka līdz ar šo fazi sākas mākslas izlošanās process, kuŗā tās radītāji un tulki kā maza pēdējo praviešu saujaņa stāv vienā, bet visi pārejīe, plašais pūlis — robežu otrajā pusē. Šādā stāvoklī māksla pazaudētu savus dabiskos pamatus, attālinātos no savas dzīvības avotiem un, varbūt, arī lēnām ietu bojā.

Taču nē, — latviešu mūzikai šis izlošanās process aizgāja secen, un arī tagadnē, kad mākslu pozīcijas vispārī ir apdraudētas vairāk kā jebkad citad vēsturē, mēs stāvam vēl tālu no tā, kaut arī bargā nediena likusi simtiem kavēkļu, kaut, izkaisīti pasaules vējos, mēs savu dārgāko mantu — gara kultūru — varam kopt tikai aizgūtnēm un tad arī ne vairs tajos apstākļos, kādus mūsu tauta pelnījusi un pelni.

Senu senais dziedāšanas prieks, dainošanas tikums, kas vēlāk, kad tautas spontānā dziedāšana improvizētā pulkā sāka apsīkt, pārgāja koŗos, nesavtīgo diriģentu un dziedātāju simtos un tūkstošos, kļuva par galveno spēku; kuŗš izraisīja jaunu tautas mūzikālās vitalitātes izpaudumu, vareno dziesmu svētku kustību, kuŗai jau no pašiem sākumiem bija lemts kļūt ne tikai par mūsu mūzikas attīstības liecinieci un atspulgu, bet reizē arī par vērienīgāko nacionālo kustību. Kā lepmi robežstabi vēstures ceļos stāv deviņas gadskārtas, deviņi vispārējie latviešu dziesmu svētki, deviņi jūnija mēneši, kuŗos gluži kā dainā vidzemniece dziesmas sasaucās ar kurzemnieci, jelgavniece ar cēsinieci; šīs deviņas gadskārtas katra par sevi liecina arī par tautas cīņām un uzvarām, kuŗu vienā galā stāv skaitļos neilais dažu desmiņu diklēniešu pulciņš svešu varu ēnā, otrajā galā — pāri par 16.000 dziesmu skandinātāju no katras Latvijas pilsētas un pagasta un 100.000 klausītāju pulks, diženākā latvju vienotības parāde, kādu jebkad pieredzējusi Latvijas sirds, sirmā Rīgā, brīvā, neatkarīgā un pašu celtā valstī!

Kā lai atsakāmies no savas pagātnes, no saviem sasniegumiem? Vai skarajā tagadnē, kad trimdnieka pirmā doma ir, kas būs rītu, kādā jūrā vai zemē būs bēgļa nākošais patvērums, mēs lai aizmirstu to pasaules likumu ritmu, kas jau vairākkārt pierādījis skaidro patiesību, ka nekas nav mūžīgs, arī netaisnība nē, un ka šis ritms ir tieši tas, kas mūs visvairāk drošina, ceļ un spēcina cīņai par savu nākamo likteni, gluži kā pirms 75 gadiem? Vēl vairāk: ja toreiz tas, pēc kā ilgojamies, bija tikai tāls sapnis, par kuŗa piepildīšanos pat lielākais drošinieks varētu šaubīties, tad šodien mūsu ilgas ir tikai uz mirklī pārcirsta realitāte, mūsu no-

doms un griba. Dziesma, nākdama līdzī katram latvietim, nāca līdzī arī visai tautai, tā kļuvis neatņemama pēdējās likteņa daļa gan baltajās, gan nebaltaļās dienās, tā mūs stiprinājusi un vienojusi vienmēr un visur, un kad šogad, 1948. gada sākumā, kāds trimdas mūziķu pulciņš, pārcilājot pirmo dziesmu svētku atceres rīkošanas varbūtību, apsvēra visas iespējas, tad pret visiem daudzajiem „pret“, kuŗus radīja neticība tik pārdrošai iecerei un kuŗi vēl varētu rasties klāt pa ceļam, pacēlis tikai viens „par“, taču šis „par“ bija pārāk skarbs lai tas neuzvarētu, tas neatļāva atteikties no pagātnes, un dziesmu svētku atceres rīkošanu izlēma pozitīvi, uzskatot to pat par neatliekamu nacionālu pienākumu. Jau 12. februārī, Bavārijas apgabala Latv. komitejas (BALK) aicināta, sanāca plašāka skanražu, koŗu diriģentu un pārstāvju sanāksme, kuŗā varēja jau sīkāk pārrunāt dziesmu svētku rīkošanu, taču kurmet konkrētākas iespējas noskaidrojās tikai pamazām vēlāk. 5. martā ievēlēja piecpadsmit viru prezidiju, vēlākā darbā to nācās paplašināt, un tas konstruējas šādi: priekšsēdis, arī virsdiriģents prof. A. Abele, viņa biedri — inž. R. Nikurs un administrātori K. Jākobsons un E. Abele, sekretārs — red. L. Rumaks, locekļi — virsdiriģenti A. Kalnājs un P. Banderis, prof. J. Rutmanis, komp. J. Poruks, arch. J. Leimanis, tautsaimn. K. Ziemeļis, kapt. E. Caune, komp. V. Bērzkalns un māksl. A. Sildegs. Svētkus nolēma rīkot Fišbachas un Valkas nometnēs pie Nirnbergas, lielākajā Bavārijas apg. latviešu centrā, galveno sarīkojumu, pašu dziesmu dienu — 27. jūnijā, tātad, tieši I visp. dziesmu svētku laikā, Fišbachā, kur bija notikusi arī pirmā trimdas dziesmu diena 1946. gada vasarā.

Sākās svētku organizēšanas un tehniskās sagatavošanas darbs, kuŗu vienmēr un visur gan morāli, gan materiāli subsidēja BALK enerģiskā priekšsēža agr. A. Steinhārda vadībā. Necerēti dzīva bija koŗu atsaucība. Ja Latvijā pēdējos dziesmu svētkos dziedātājs bija caurmērā katrs simtais iedzīvotājs, tad šoreiz, ievērojot to, ka procentuālais pārsvars nāca no Bavārijas apgabala, dziedātājos bija jau katrs četrdesmitais vai piecdesmitais trimdnieks. No pieņemtajā 21 koŗa ieradās 17, nebija ieradušies abi franču (Rotveilas un Vurcchas), angļu (Giftenes) un viens amerikāņu joslas (Manheimas) koris. Ieradušies bija kopā 674 dziedātāji, tātad, apm. tas pats skaits, kas bija priekš diviem gadiem, kaut gan apstākļi šoreiz bija vairākkārt nelabvēlīgāki — lai minam tikai naudas reformu. Ar to mūsu dziedātāji un diriģenti apliecināja, ka viņi, kad tos sauc dzimtenes vārds un dziesma, var nest arī vislielākos upurus, ne tikai ziedojoļot dārgās stundas mēģinājumiem vai paciešot ceļa grūtības, bet pat atdotot savu pēdējo materiālo kapitālu. Bažas par svētku izdošanas radīja arī untumainais laiks, jo visu pēdējo nedēļu lija, un līja pat galvenajā svētku dienā. Taču tad, kad sākās koŗu gājiens uz zaļumiem un karogiem greznoto svētku laukumu pirmatnīgajā Fišbachas priedulājā, pelēkie draudīgie mākoņi pavērsās un atspīdēja krāšņa vakara saule, izceldama tautu meitu greznos tērpus, sakšas un vainagus, smagos sidrabus un medaini dzidros

dzintarus. Ne pile nenokrita arī visa koncerta laikā, kaut arī mākoņi savilkās un debesis reizēm kļuva melnas kā naktī.

Centrālo atceres sarīkojumu, koŗu kopkoncertu svētku laukumā svētdien, 27. jūnijā, ievadīja četru konfesiju augstāko pārstāvju — archibīskapa prof. T. Grinberga, pāvesta nac. deleg. Dr. P. Laurinoviča, Rīgas bīskapa Jāņa un Latvijas baptistu draudžu sav. prezidenta R. Vitola — uzrunas dziedātājiem un pāri par 5000 dziesmu dienas apmeklētājiem, tās ieslēdza prof. A. Ābeles Lūgšana (V. Sandera vārdi), paša autora klusinātā dzīļi iztēlotā diriģējumā un A. Kalnāja plašās līnijās veidotais Jurjānu Andreja Mūsu Tēvs. Tad svētku tribīnē kāpa atceres dziesmu dienas rīcības kom. priekšsēdis prof. A. Ābele un sacīja uzrunu, kuŗai sekoja LCK priekšsēža H. Klarka dziesmu dienas atklāšanas runa ar valsts himnu noslēgumā, šoreiz tieši 75 vēsturiskos gadus pēc tās atskanēšanas pirmo reizi plašākas latviešu saimes priekšā 1873. gada 26. jūnijā Rīgā Vesturas, toreiz sauktajā Keizara dārzā. Tālākā programmas daļa bija veltīta koŗu kopkoncertam, pārmaiņus diriģējoŗ prof. A. Ābelem, A. Kalnājam un P. Banderam. Programmā, ieskaitot jau pieminētās, pavisam kopā 22 dziesmas, daļēji pārstāvoŗ kurmet visas paaudzes no latŗu koŗa dziesmas sākumiem līdz visjaunākajiem laikiem. Ja tomēr šoreiz kāda vārda trūka, tad tikai tāpēc, ka koncertam bija jāapmierinās ar vienu vien dienu, kamēr dzimtenē dziesmu svētki varēja risēt parasti trīs dienas. Otrām kārtām, bija jāreķinās arī ar trimdas koŗu repertuāru un nošu materiālu. Pavisam tika pārstāvēti 15 latviešu skaņražu vārdi: A. Ābele (Lūgšana, Ak tad), P. Barisons (Latvija), K. Baumanis (Valsts himna), J. Cimze (Tek saulīte), E. Dārziņš (Lauztās priedes), V. Dārziņš (Birzīm rotāts), J. Graubiņš (Trīceļ' kalni), A. Jērums (Ej, saulīte, drīz pie Dieva), A. Jurjāns (Mūsu Tēvs), A. Kalnājs (Pie Daugavas), J. Kalniņš (Kuŗš putniņš dzied tik koši), J. Mediņš (Tev mūžam dzīvot, Latvija), E. Melngailis (Jāņu vakars, Kāde pārņāksi, bāleliņi, Senatne, Svešā zemē), V. Ozoliņš (Dzērves un ērglis) un J. Vitols (Gaišmas pils, Karļmeita). Bez tam programmā bija uzņemtas arī pa vienai īgaunŗu un lietuvju dziesmai: M. Hermas koris no Kaleva un Lindas (Veel kaitse kange) un Br. Juonas lietuvju tautas dziesma Mājup, brāļi (Namo, broliukai).

Visas dziesmas atskanēja krāšņi un tīri, par ko pirmie nopelni, bez šaubām, piederēja atsevišķo koŗu diriģentiem un dziedātājiem, kuŗu vidū tik daudz pazīstamu seju no lielajiem Rīgas koŗiem, gan dziesmuvariēsiem, gan reiteriešiem, gan PK un universitātes koŗa dziedoņiem, bez tam daudzas citas jaunas sejas, to vidū daudzi trimdas ģimnaziju dziedoņi un dziedones, tāpat vecāki vīri un sievas, kas jau dziedājuši vispārējos dziesmu svētkos pat pirms pirmā pasaules kaŗa. Lielu darbu bija veikuši dziesmu dienas virsdiriģenti, sakausēdami plašo pulku par varenu jau koncertkorim līdzīgu vienību, kas turējās līdz par beigām nevien brīnīšķi tīrā un dzidrā saskaņā, bet ļoti uzmanīgi sekoja arī virsdiriģentu ziņŗu smalkākajām finesēm. Šai ziņā at-

ceres dziesmu dienas kopkoŗu koncerts pārspēja visu cerēto un apliecināja, ka latviešu koŗi nevien zina dziedāt daudzas mūsu koŗu skaistās dziesmas, bet arī prot tās dziedāt skaisti un krāšņi, tā saliedējot tiltus no skaņraža dvēseles dzīlēm uz dziedoņu un klausītāju sirdīm. Un kā tas lai nebūtu, ja koŗus vadīja tik apģaroto meistara roka kā prof. A. Ābelem, kas jau vairākas gadu desmitus ir saudzis ar koŗiem un kuŗa vadītā Dziesmuvara bija nevien paša skaņraža, bet visas mūsu koŗu kultūras spožākā pērle. Tāpat izcilas koŗa vadoņa spējas redzamas arī A. Kalnāja diriģēšanas tehnikā un skaidrajā dziesmu tulkojumā, kas liecināja, ka diriģents var panākt savus nodomus nevien ar savu trimdā spēcīgāko vienību Dziesmu vairogu, bet arī ar lielāku pulku. Ne bez veiksmēm bija arī P. Bandera žesti, virsdiriģents trijotnē kā koŗa šefs bija jaunākais, ar vēl nesen sāktu koŗa praksi. Būdam profesionāls instrumentālists (agrāk kaŗa kapelmeistars), P. Banders varbūt ne visur uzminēja dziesmās un dziedoņŗu balsīs slēptos smalkākos dārgumus, taču to atsvēra viņa drošā pieceļa un neatlaidība. — Seit piemināms arī arhitekts A. Kreišmanis, pēc kuŗa meta celtā dziedātāju tribīne bija nevien skatā jauka, bet visnotaļ veicināja arī dziesmu skanīģumu tīri akustiskā plāksnē. Daudzas dziesmas bija jāatkārto, un kad BALK priekšsēd. A. Steinhards spraiģajā beigu runā, īpaši cildinādam diriģentu un dziedātāju pašaiļiedzīģo darbu un panākumus, pavēstīja dziesmu dienas izskaņu, bija jau vēla vakara stunda, vēl atskanēja abas mūsu kaimiņtautu, liktenbiedru īgaunŗu un lietuvju, dziesmas un divkārt nodziedātā Mediņa himniskā dziesma Tev mūžam dzīvot, Latvija, un dziesmu svētku atceres galvenais sarīkoģums bija galā.

Atceres dziesmu dienas laikā bija noorganizēti arī daudzi citi sarīkoģumi, kuŗi visi, izņemot svētdien, 27. jūnijā, paredzēto rakstnieku pēcpusdienu, arī notika. Tā atceres dziesmu dienas ieskaņai piektdienas vakarā Valkas nometnes teātra namā notika dziesmu svētku centrālā prezidija goda priekšsēža, starplaikā aizsaulē aizģājušā diģenākā latviešu skaņraža prof. Jāzepa Vītola skaņdarbu stunda, kuŗā meistara dāģģākās pērles gaismā cēla jaunā, plašu un skaistu balsi skolotā un mūģikāli izcili apģavinātā dziedone Elvīra Arone un piānists Eiģens Freimanis. Ar vairāķām izrādēm svētku norisi kuģlināja Fišbachas, Virčburgas un Augsburgas latviešu teātri, rādīdami arī jaunākos latviešu skatuves darbus (M. Ziverta Kāds, kuŗa nav, G. Salnā Meitene ar raksturu un T. Zeltiņa Vilks Rīgā). Izcils notikums svētku nedēģijā bija tēlotāģas mākslas izstāde Valkas un daiļmatniecības izstāde Fišbachas nometnē, tāpat daudziem pirmo reizi bija iespēja noskatīties latviešu bēģļu filmas Kas mēs esam izrādi, kas notika pirmdien pēc dziesmu dienas koncerta abās kaimiņŗu nometnēs.

Atceres svētku ģadījumā BALK ģada sākumā bija izsludināģusī latviešu komponistu kopdziesmu sacensību, kuŗā ģodalģoģa J. Kalniņa, J. Norviļa, V. Baģrika un V. Ozoliņa dziesmas. Šis dziesmas kopā ar latŗu kopdziesmas vislielāķā meistara Jāzepa Vītola pēdēģo, nāves priekšvakarā sacerēto

vīru kora dziesmu Kalējs (K. Skalbes vārdi) un vēl dažiem pieejamiem papildus jaundarbiem izdeva atceres dziesmu dienas rīcības komiteja atsevišķā krājumā, kas, neraugoties uz daudzajiem pēdējā laikā radušajiem kavēkliem, nāca klajā tieši dziesmu dienas priekšvakarā. Val. Bērzkalns

VILHELMS TELLŠ MĒRBEKAS LATV. TEĀTRĀ IESTUDEJUMĀ

Fridriha Šillera traģēdija Vilhelms Tells ir pēdējais šā mūsu ievērojamā teātra inscenējums, ar ko mērbekieši apbraukā arī citus Vācijas stūrus, bagātinādami trimdīniekus. Tas liecina labu nevien par šo teātri — kas izvēlēties nopietnu klasiskā repertuāra gabalu, kur publikas piekrišana jāpanāk ar tīru mākslu, nevis ar raibu vai aktuālu saturu vai asprātībām, kas varētu saistīt pašas par sevi — bet arī par latviešu emigrantu kultūras līmeni vispār.

Saprotams, vecu laiku gabalam, ko tagad izrāda, kaut kādā ziņā vajag būt aktuālam, tajā vajag būt skapām, kas atbalsojas mūsu dienās, vai arī vismaz inscenētājam — režisoram jāatrod jauna un katrā ziņā laikmetīga pieeja, kas darbu padarītu interesantu. Vilhelmam Tellam laimīgā kārtā izdevīgs idejiskais saturs: cīņa par brīvību, varonību, uzpūrešanas tautas labā. Vārbut, ka arī pats Šillers šeit gribējis allegoriski ietērt sava laika nacionālos ideālus un tā aicināt cīņai pret svešzemniekiem apspiedējiem, jo luģa sacerēta 1803. gadā, kad Napoleona slavas saule bija gandrīz zenītā un viņa kara varas ērglis bija tikpat augstu, tā ka tā spārnū ēnā atradās visa Eiropa. Liekas neticami, ka Šillers, rakstīdams pantus, kur dega jūsmā par politisko brīvību, nebūtu padomājis arī par sava laika apstākļiem un ka, aizstāvēdams uzskatus par šveiciešu tautas (arī zemnieku!) tiesību uz brīvu dzīvi, negribētu teikt, ka vāciešiem tāda pat vērtība un daļa zem saules kā lepnajiem gallu pēctečiem. Tātad 14. gadu simtēņa sākuma nonisi viņš piestrēdzinājis ar 19. g. s. sākuma nacionālās atmodas elpu. Tāpēc nav brīnums, ka vēl pēc pusotra gadu simta Vilhelmu Tellu var skatīties un klausīties, atrodot tajā mūsu dienu problēmas, jo brīvības vēl joprojām pasaulē nav, bet miljonu miljoni aplaupīti un pazemoti tik briesmīgā kārtā, kāda pagājušā gadu simtēnī ne maz nebija iedomājama.

Tā jau ir klasiķu darbu priekšrocība, ka viņi cenšas cilvēkus tēlot vienkāršotās, bet būtiskās līnijās, atmetot sadzīves sīkumus, kas būtu raksturīgi kādai noteiktai videi un laikam (tos reģistrēt — reālistu uzdevums). Šillers pilnīgi apzinājās, ko gribējis parākt — kādā vēstulē (dzejnīckam Kerne-ram), atstāstīdams Vilhelma Tella sižetu un fābulu, piebilda: „Tam visam nu jāpieskar pārļaicīgā jēga un nozīme“. Un jāatzīst, ka tas autoram arī izdevies, un tādēļ mūsu dienās šai traģēdijā atrodam arī savas, ne tikai vēsturiskas alkas un cīņas. Tāpat jāaska, ka Mērbekas teātra uzvedums šo mūsu vēlešanos nekur neizjauc, bet taisni otrādi — daži momenti liekas ar nolūku aktualizēti, piemēram, tagadējās Austrijas republikas ērglis

ar sirpi un āmuru ķētnās uz dekoratora Dajevska gleznotā starppriekšāra. Gluži par jaunu veikts rūpīgs teksta tulkojums (Jūlija Rozes); laikam gan tāpēc, ka vecais teksts nav paņēmts līdzī nō dzimtenes. Tas bija Raiņa un daļa vietā, liekas, pregnantāks kā tagadējais, piem., Vilhelma Tella mājas skatā ar delēnu Valteru. Zēl arī, ka Šillera tekstu „Pie tēvuzemes dārgās ķeris klāt“ Roze nav patu- rējis vecajā, pazīstamajā tulkojumā, bet devis jaunu versiju. Dažs latviskojums ne visai laimīgs, piemē- ram „jaunās un svaigās (Meldtālieša) acis“. Vispārī tulkojums prasmīgs, daži teikumi iespēžas atmiņā. Režisors J. Zariņš tekstu pārcilājis un pārveidojis, piemērojot ceļojoša teātra skatuvei, ir arī svitro- jumi. Noņēms viss traģēdijas sākums ar Šveices ko- lorita tūlkojumu, par ko savā laikā ģimnazijā vācu literātūrvēstures stundās mācījās, ka tas Šillera- m esot lieliski izdevies, kaut gan viņš Šveicē nekad nav bijis. Ir zināms, ka pirms traģēdijas sacerēšanas Šillers tiešām vācis materiālus par Šveici, bet tā kā mēs skatāmies — un tas uzsvērts arī režijas ps- kaidrojums — „pārļaicīgo“, tad varam būt mierā arī ar „pārviētiģo“, kas tieši nesaistās ar Šveices apstākļiem.

J. Zariņa inscenējums balstās uz jūtu patosa, ap- vienota ar vienkāršību teksta deklamācijā. Ar lielu rūpību, dažkārt pat pārspējot dzimtenes skatu- vju tradīcijas, darīnāti kostīmi, rekvizītes; Dajevska dekorācijas šoreiz rupjākas, primitīvākas kā smalki nostilizētajos gabalos Divpadsmitā naktis un Kaza- novas mētelis, bet īsta mākslinieka — dekoratora talants runā arī te un skatuves ietērs Vilhelmam Tellam pilnīgi pieņemams un izteiksmīgs. Par re- žijas principiem runājot, jākonstatē, ka Jāņa Zariņa atzītais un piekoptais pamatprincips ir psiholoģis- kais reālisms. Tas lietots arī Vilhelma Tella iestu- dējumā. Bet jāpiezīmē, ka klasiķu uzvedumiem tas nav pilnā mērā izdevīgs. Blaumaņa Uguni gan visai derīgi izmeklēt visos sīkumos muižas ļaužu savstarpējās attiecībās, tāpat stādīties skaidri priekš- šā situāciju ar visām apkārtnes detaļām un palīg- momentiem, kas notikuši pirms tās. Bet liela stila drāmā tik reālistisks īstības skata nostādījums kā Zariņam, parādot, piem., kā īsti Hedviga vērpj, neiederas tā kā kādā zemnieku luģā. Klasiska drāma mīl izcelt būtiskos momentus, kāpinājumu, kon- centrēt darbību uz iekšējo. Bez tam pēc mūsu laika prasībām gribētos vairāk teātrālās formas, stilizācijas elementu, ritma kustībās, skatuviskas kompozīcijas un artistikas.

Jānis Šaberts tēlo Tellu apģarotā sirsnībā, uz- sverot vienkāršā kalnu mednieka labsirdību, taisni- gumu un citas „dabas bērna“ īpašības. Pareizi iz- celti abi hēroiskie momenti: šaujot ābolu zēnam no galvas un nošaujot pašu soģi. Viens no nozīmī- gākajiem mūsu ievērojamā aktiera veidojumiem. — Jēkabs Zaķis savu antipoda — zemessōģa Geslera lomu tēlo pilnīgā kontrastā Šabertam — tas ir ļauds, sauss intrīgants, skops kustībās un ass val- lodā, īsta melnā principa, „naidīgās pretvaras“ iemiesojums. Labs, skaidrā zīmējumā, noteiktā for- mā izturēts tēlojums. — Otrā vietā aiz Šaberta iz- ceļas jaunais aktieris Kārlis Ģērmanis Štaufachera

lomā. Viņa lielā enerģija, dzīvā izjūta un izturētā ārējā stāja ar varonīgi izceltajām krūtīm panāk tiešām pārliecinošu iespaidu. Talantīgs solījums nākotnei! — Arī Vilberta Stāla Valters Firsts impoņošs raksturtēlojums, turpretim Osvaldam Ūrštēinam Melhtāliša loma, liekas, lāgā „nepieguļ“. Tāpat Rūdolfam Muceniekam ir labāki tēlojumi nekā Rudencis. Kārlis Lagzdīņš veic vecā Atinghauzena lomu ar sirsniņu izjūtu un lielu tehnisku meistarību. — Dažādos sieviešu raksturus lielais drāmatīķis savā darbā gan ir labi izdomājis, bet pārliedz patētika un „pozitīvisms“ tos kavē sevišķi izcelties. Hedvīgu, Bertu un Ģertrūdi tēlo Tonija Kalve, Milda Zilava un Alma Mača. Mazākās lomās izeļas Kārlis Dzēle (mācītājs) un E. Podiss (viņa vairs nav pedēja laika izrādēs), kas veiksmīgi notēlo trīs dažādas lomas, tāpat O. Parpicksis, M. Zile, P. Dumpis, M. Sveilis, P. Ozoliņš un J. Zaļkalns. Oļģerts Liepiņš.

ĀKSTS ESLINGENAS TEĀTRĪ

Mārtiņa Ziverta Āksta izrāžu atjaunošana trimdā, ko uzņēmis Eslingenas latviešu teātris, atzīstama no divi viedokļiem. Lugas kodols zīmīgi pašķīr ieskatu cilvēka bezkompromisa cīņā ar doto likteni par savu sūtību un tās piepildījumu un, otrkārt, autors dziļi tveris kādu arī mūsu trimdniekiem raksturīgu problēmu, problēmu par būt vai nebūt, par brīvprātīgu atteikšanos no dzīves pārbaudījumiem un aiziešanu nebūtībā, vai pacietīgu visu triecienu uzņemšanu, šķēršļu pārvarēšanu un izturēšanu līdz galam. Ja atskaita skatuviski un drāmatiski mazliet pastīvo sākumu, kas ir nodeva Šekspīra laikmeta un izpratnes literāram tēlojumam, un tādu pašu beigu ielogojumu, Āksts rakstīts asiem un sabiezinātiem trieciēniem un jāpieskaita Ziverta drāmatiskās mākslas iezīmīgākiem sniegumiem.

Eslingenas teātra inscenējumā, atšķirībā no uzvedumiem Dailes teātrī, vērojami daži jauninājumi, kas darba kodolu padziļina, uzskatāmi izceļ no dažkārt raibo blakus parādību virknes. Tas panākts, citādi tverot un iztulkojot paša Šekspīra un tā nomācējas puritāniskās mietpilsonības tiešākā pārstāja Falstafa lomas. Abas tās jaunradošu un rutiņētu spēku rokās. Šekspīru tēlo rež. Kārlis Veics (dažas izrādēs J. Lejiņš, tās nesumu redzējis) tādā uztverē, kas tālāmi un konkrēti parāda cīņu, kq par savu mūža darba un teātra sūtību aicināts izcīnīt šis ģenijs ar savu laiku un tā aizspriedumiem, kā arī — vēl izteiksmīgāk — cīņu, kas noris paša S. dvēselē par personīgo laimi, par paša īpatņa būt vai nebūt. Tādā kārtā Šekspīra tēlu padarot par divkāršu cīņas lauku, nācijas attiecīgi pārkārtot Falstafa, Melnās Mērijas un grāfa Herberta lomu uzveres, mazāk tās akcentējot ārēji, bet vairāk vērstot uz iekšu, uz viņu pašu cilvēcisko satvaru un iekšējo garīgā spēka resp. nespēka izpaušmēm. Veica Šekspīrs skatītājam parādās kā iekšējās cīņas sprieguma jau krietni nokausēts cilvēks, savas pilsoniskās apkārtnes vajāts un nesa-

prasts vientulis, varbūt drusku par skarbu pret saviem sajūsminātajiem cienītājiem paša ansambli, drusku par gaušu, it kā neizdomājamu bezgalīgu pārdomu sloga varā, bet nesalauzts un neiedragāts ticībā savai sūtībai, ar vārdu sakot, daudzšķautņaina, sarežģīta un radoša personība, dziļs lieliskā aktiera sniegums, kas tik lēti neaizmirstas. Falstafu tēlo R. Būrzgalis un dara to samērā klusināti un atturīgi. Būrzgaļa Falstafa ir tipisks savas puritāniskās vides pārstāvis, ne vairāk, kas labi zina, ka Šekspīrs no tā drīzāk izvairās, nekā uzņemas nesekmīgu cīņu ar to. Tāpēc arī Falstafa trakotāšanai, lai kā tā tiksmīnātu skatītājus, nav izšķirīgas nozīmes, un B. šai uzverē godam noturas, kaut arī tas notiek uz viņa paša dabiskā aktieriskā egoisma rēķina. Viņa uztverē un tēlā Falstafs tomēr palīks kā allāž jaunradošas aktiera individualitātes īpats sniegums. Tušēta arī Liliņas Štengelē Melnā Mērija un viņas milndoties grāfs Herberts, ko tēlo Jānis Lejiņš, izceļot iekšēja nespēka un šaubu vilcienus viņu raksturā. Abi šie tēli bez vainas, kaut arī bez īpaša mākslinieciska spožuma, sevišķi Herberts papēkējais klusinātos momentos un mēmajā spēlē. Centrā blakus Veica Šekspīram pasvītroti izdalās A. Mitrēvica Džigs un viņa šas lomas pilnkanīgā interpretācija un meistariskais tēlojums to dibināti paceļ par vienu no augstākām izrādes galotnēm. Nobeigts, noapaļots, iespaidīgs un vienreizīgs sniegums. Godam turas arī Irmas Graudiņas Kendels, lai gan šo grūto lomu grībejas redzēt intimākā un savilņojošākā izpaušmē. Graudiņas tēlojumā Kendels šķita mazliet par vienpusīgu savā aizrautībā, lai sevi menodotu. No pārējiem tēlojumiem jāpiemin Sk. Pence S. meitas lomā, kas savilņoja ar savu izjūtas siltumu un sirsniņumu. Joprojām sirdi satricina nerra dziesmiņa, galvas kausa aina, Šekspīra Hamleta monologs un citi izrādes momenti, kas to paceļ pāri parastiem skatuves gabaliem un nostāda kādā dziļākā perspektīvā.

Neskatoties uz episkā plāksnē ieslēdējušo sākumu un beigām, kam lemts skatītāju ievadīt laikmeta un Šekspīra darba apstākļu un sūtības izpratnē, tomēr vēl arvien ir skatītāji, kas Āksta izrādē atstāj, darba kodolu neizpratuši. Tāpēc pirms izrādēm būtu vietā daži ievadvārdi, skatītājus iepazīstinot ar tālāk gaidāmo.

Jāatzīmē prof. J. Kugas košais dekoratīvais ietēpns un skaistie laikmetīgie kostūmi, apgaismojuma fineses un mūzikālie iespaidumi, kā arī izrādes vispārējais dzīvais ritms, kur katrs ir savā vietā. Visus Eslingenas teātra inscenējumus neredzējušam, grūti spriest, vai Āksts patiesi pārākais, kā to mēdz apgalvot. Ja šajā apgalvojumā ietilpina arī visus Mērbekas teātra inscenējumus, tad tomēr jāpretojas. Vismaz Divpadsmitā naktis Mērbekas teātrī noteikti stāv uz viena līmeņa ar Āksta inscenējumu kā aktieru snieguma, tā inscenējuma kopnoskaņas un uzveduma tehnikas ziņā. Bez tam meistartēlojumu Mērbekas teātrim Divpadsmitā nakti šķiet būt vēl vairāk: K. Lagzdīņš, O. Ūrštēins, R. Mucenieks, N. Melbārde. Stila izpratne, inscenējuma mērķtiecība, dekoratīvā un mūzikālā

apdare, viss tas Divpadsmitā nakti tik pilnvērtīgs un izcils, ka bez precīza analizējuma neviens nevar atļauties spriest, kurš no abiem inscenējumiem patiesi pārakais.

Eriks Raisters

PIEZĪMES PAR K. DZILĻEJAS RAKSTU LAIKMETI, STILI UN VIRZIENI

Žurnālā Ceļš 4.—6. num. K. Dzilļeja izteicis dažu iebildumus pret manu Latviešu literatūras vēsturi. Esmu spiests viņam atbildēt.

K. Dzilļeja aizrāda, ka es esot „ar dažiem grozījumiem pārņēmis J. Siļa terminoloģiju“. J. Siļis pats savā grāmatā jau aizrāda, no kurienes viņš minēto terminoloģiju ņēmis. Ja ar to vēl K. Dzilļejam nepietika, tad viņš varēja paraudzīties profesora L. Bērziņa redakcijā iznākušajā Latviešu literatūras vēsturē. Minētās terminoloģijas autors esmu es pats, un es to nodevu J. Siļim izmantošanai viņa Latviešu literatūras vēsturē.

Manu terminoloģiju K. Dzilļeja mēģina apstrīdēt. Viņam tādi iedalījumi liekas glūži nevajadzīgi. Viņš tos nosauc par klasifikācijas būrišiem. Viņš tos vienkārši noraida. K. Dzilļeja nemaz līgā nenojauš, ka tādi būriši pētniekam ir nepieciešami. Runāt par realismu un romantismu vispār ir tukši pačalot. Realisms un romantisms ir sarežģīti jēdzieni, un tie jāiedala sīkākās grupās. Bez tam K. Dzilļejam taču vajadzēja saprast, ka katrā literārā iedalījumā minēta tikai svarīgākā pazīme, bez kuŗas tāni ietelp arī vēl citas mazāk svarīgas. Piemēram, R. Blaumaņa darbu aistētiskais raksturs skaidri redzams, ja to salīdzina kaut vai ar Apsīšu Jēkaba ētisko realismu. Tā noliegšana ir vienkārši alošanās. Pie „tīri aistētiskā“ (K. Dzilļejas apzīmējums) realisma pārstāvjiem es arī Blaumani nepieskaitu.

K. Dzilļeja raksta: „Realismu var iedalīt ētiskā, psiholoģiskā un aistētiskā“. Turpretim es psiholoģisko realismu iedalīju ētiskā un aistētiskā. Jeb vai K. Dzilļejas ētiskais un aistētiskais realisms nebūtu psiholoģisks?

Tāpat K. Dzilļeja noraida manu romantisma iedalījumu. Tā par tautisko romantismu runāju

tāpēc, ka tas vēl aptver puslīdz vienotu tautu. Turpretī A. Niedras nacionālais romantisms attiecas tikai uz zināmu tautas daļu. Tas ir tā dēvētais jaun nacionālisms.

Izšķirība starp vienā grupā iesaistītiem romantiķiem (Rainis un Aspazija, Poruks un Bārda, Skalbe un Akurāters) nenāļiedz viņu individualitātes atšķirību sīkos jautājumos, vispārīgos vilcienos viņi radniecīgi. Padomājiet vien! Bet lai nu runā pats K. Dzilļeja. Viņš nesēn laidis klajā Aspazijas dzejoļu izlasi. Ievadā viņš runā par Aspazijas dzejas iesaistīšanu kādā literārā virzienā. Sekodams Millera-Freienfelsa terminoloģijai, K. Dzilļeja ievieto Aspaziju savā būritī. Ko tas nozīmē? Tas nozīmē, ka klasifikācija arī viņam ir nepieciešama. Un ja K. Dzilļeja rakstītu latviešu literatūras vēsturi, tad viņam būriši tāpat būtu vajadzīgi. Jeb tie būtu labāki būriši?

Par to kancelejas reģistrātorā stilu atļaujos piezīmēt, ka tādu nenoteiktību, kādu vēlas K. Dzilļeja, es tiešām neatzīstu. Pēc mana uzskata tautas atmodas laikmeta sākums tiešām saistās ar 1856. g., beigas — ar 1893. g. Sākumam un beigām ir savi nopietni literāri pamati.

Par realisma definīciju: „pozitīviskā pasaules uzskata izpaudums metonimiskā izteiksmē“ gribu tikai tik daudz piezīmēt, ka K. Dzilļeja pats nav rakstīto labi pārdomājis. Tropi, metafora, metonimija un sinekdocha ir rakstnieka domāšanas papēmienu paudēji. Tie apvienojas divās galvenās grupās: metaforā un metonimijā. Sinekdochu tīri pareizi zinātnieki uzlūko par metonimijas paveidu. Tad nu apgalvoju, ka romantiķi lieto metaforu, turpretī realīsti — metonimiju. Pozitīvistu jau garīgo izteic ar materiālo, un tā ir metonimijas pazīme. Grāmatas piemēri, šķiet, to skaidri rāda. Metonimija izaug no pozitīviskā pasaules uzskata (ne Konta nozīmē vien!), metafora — no romantisma. Salīdzinājums pieder pie metaforas, epitets atbilst visiem tropu veidiem.

Vispār jāsapaka, ka K. Dzilļeja nav gribējis izprast manas grāmatas iru, bet tikai to apstrīdēt.

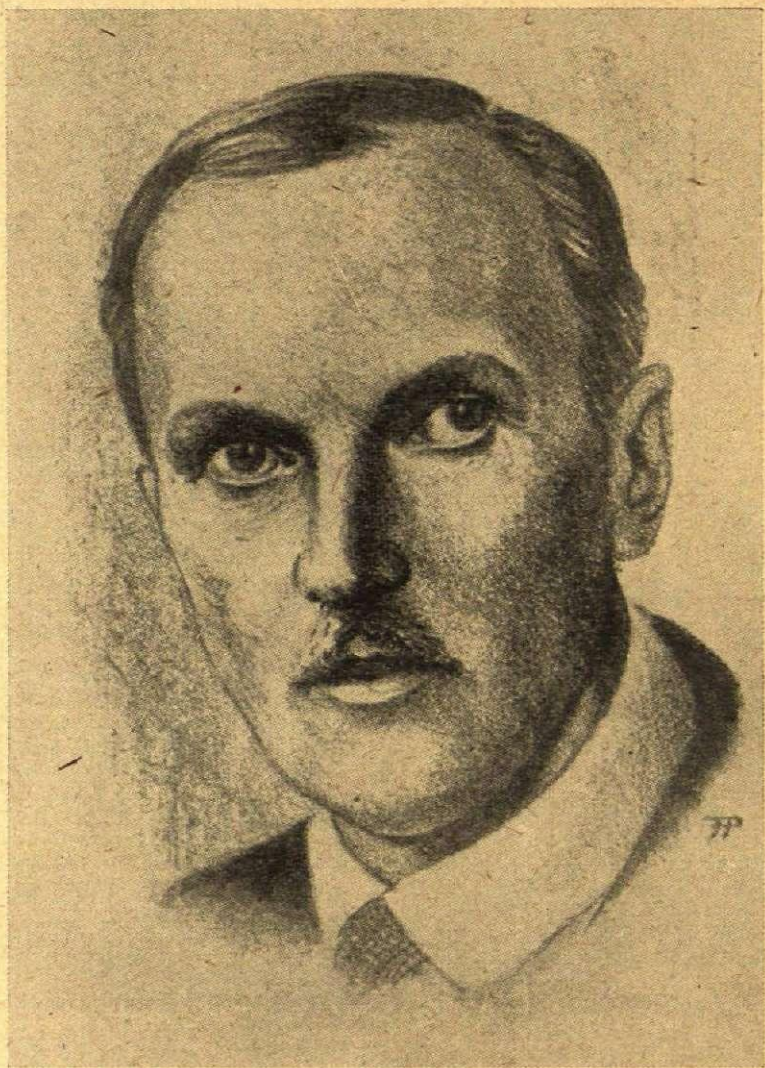
Prof. K. Kārklīņš

Authorized by EUCOM HQs. Civil Affairs Division. Authorization No. UNDP 280.
18 August 1948.

Latvian Educational Magazine CEIŠ — The Way.
The first printed monthly for Latvians in exile in Germany.
4th year of publication.

Responsible Editor Valdis Mežezers, (13a) Würzburg, Latvian Central DP Camp.
Redaktori: prof. Dr. phil. L. Bērziņš un V. Mežezers.

Printer Konrad Triltsch, Druck- und Verlagsanstalt, Würzburg, Fasbenderstrasse 2.

Prof. Kārlis Kundziņš

J. Flēpja zīmējums